

**FEMİNİST EPİSTEMOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN FOUCAULTCU
BİLGİ VE İKTİDAR**

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

**Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi Programı**

Zeynep Şükran YILDIRIM

Danışman: Doç. Dr. Nigâr Değirmenci

**Eylül 2022
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Zeynep Şükran YILDIRIM

ÖNSÖZ

Öncelikle, tez çalışmamın hazırlık sürecinde bilgisini ve sırasında deneyimini benden esirgemeyen, desteği ve yapıcı eleştirileri ile her zaman yanımda olan ve bana olan inancını hiçbir zaman yitirmeyen tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Nigâr Değirmenci'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte maddi ve manevi her konuda yanımda olan, destekleri benden esirgemeyen sevgili annem ve babama kısaca aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

FEMİNİST EPİSTEMOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN FOUCAULTCU BİLGİ VE İKTİDAR

Zeynep Şükran Yıldırım

Yüksek Lisans Tezi

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Nigar Değirmenci

Eylül 2022, VI + 98 sayfa

Bu tezin problemi kadının bilgiye ulaşımı ve onu üretme ve yayma süreci ile olan ilişkinin nasıl şekillendiği sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamında tezin iddiası da feminist epistemolojinin kadının bilgi ile ilişkisini analiz etmede yetersiz kaldığı ve Foucaultcu bir perspektiften yola çıkarak konunun bilgi ve iktidar ilişkisi çerçevesi içinde özne olmayla ilişkilendirilerek çözümlenebileceğidir. Bu çerçevede ilk bölümde Feminist metodoloji tarihsel olarak iktidarı; feminist epistemolojilerin ampirist ve duruş noktası teorilerinin yol göstericiliğiyle açıklama eğiliminde olmuştur. Fakat çalışmada bu yolun artık günümüz iktidar ilişkilerini açıklamada yetersiz olduğu savunulmaktadır. Çare olarak da Foucault'nun bilgi ve iktidar problemine karşın sunduğu yol haritası önerilmiştir. Böylelikle İkinci Bölüm 'de Foucault'daki iktidarın tarihsel anlatısı ele alınmıştır. Fakat Foucault'nun bilgi ve iktidar problemine getirdiği analizler, bir başka sorunu ortaya koymuştur. Bu sorun, Aydınlanma düşüncesi ve onu takip eden rasyonalist yaklaşıma dayalı literatürün, kadını özne olarak temsil etmiyor oluşudur. Üçüncü Bölüm 'de ele alınan bu sorun, bir özne olarak kadının bilgi ve iktidar alanı içindeki varlığı bu döngü içerisinde tartışılmış ve bu problem Beauvoir'a giden yolu açmıştır. Beauvoir kadının varlığını felsefi zeminde tartışan ilk kadın filozof olmasından dolayı tezde üzerinde önemle durulmuştur. Kadının varlığının temsili nasıl mümkün olur problemi tartışılırken de Fransız feministlerin üzerinde yoğunlukla çalıştıkları dilin feminist özneyi nihai çözüme ulaştıracağına yönelik çalışmalarına gidilmiş ama dilin nihai sonuca ulaştırmadığı tespiti yapılmıştır. Böylelikle tekrar Foucault'dan yararlanılarak dilin üstünde yer alan diskur kavramına başvurulmuştur. Tezin sonunda kadının bilgi ile olan ilişkisi hem iktidar hem dil yapıları vasıtasıyla özne olmaktan geçtiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Epistemoloji, Feminizm, Michel Foucault, İktidar, Özne, Bilgi, Beauvoir, Diskur

ABSTRACT**TITLE OF THESIS / TERM PROJECT**

Yıldırım, Zeynep Şükran

Master Thesis

Political Science and Public Administration

Political Science

Adviser of Thesis: Associate Dr. Nigar Degirmenci

September 2022, VI + 98 Pages

The problem of this thesis is shaped around the question of how the relationship between women's access to information and the process of producing and disseminating it is shaped. In this context, the thesis claims that feminist epistemology is insufficient in analysing the relationship of women with knowledge, and starting from a Foucauldian perspective, the subject can be analysed by relating it to being a subject within the framework of knowledge and power. In this framework, in the first chapter, Feminist methodology has historically defined power; has tended to explain it with the guidance of empiricist and standpoint theories of feminist epistemologies. However, in the study, it is argued that this way is insufficient to explain today's power relations. As a solution, Foucault's roadmap has been proposed against the problem of knowledge and power. Thus, in the Second Chapter, the historical narrative of power in Foucault is discussed. But Foucault's analysis of the problem of knowledge and power revealed another problem. This problem is that the Enlightenment thought, and the literature based on the rationalist approach that followed it do not represent women as a subject. has opened the way. Since Beauvoir was the first woman philosopher to discuss the existence of women on a philosophical basis, it was emphasized in the thesis. While discussing the problem of how the representation of women's existence is possible, studies were conducted to show that the language, in which the French feminists worked intensively, would bring the feminist subject to the final solution, but it was determined that the language did not lead to the result. Thus, by making use of Foucault again, the concept of discourse on the language was applied. At the end of the thesis, it has been concluded that the relationship of women with knowledge has passed from being a subject through both power and language structures.

Keywords: Epistemology, Feminism, Michel Foucault, Power, Subject, Knowledge, Beauvoir, Discourse

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. EPİSTEMOLOJİLER VE FEMİNİST EPİSTEMOLOJİ	5
1.1. Epistemoloji	6
1.1.1. Epistemolojik Bilginin Analizi.....	7
1.1.1.1. İnanç (<i>Belief</i>)	8
1.1.1.2. Gerçeklik (<i>Fact</i>).....	8
1.1.1.3. Haklılaştırma (<i>Justification</i>)	8
1.2. Farklı Epistemoloji Anlayışlar.....	9
1.2.1. Geleneksel Epistemoloji (<i>Traditional Epistemology</i>)	11
1.2.2. Modern Epistemolojik Anlayış	12
1.2.3. Postmodernizm ve Epistemoloji	14
1.3. Feminist Epistemoloji	17
1.3.1. Eril Nesnellüğün Kısa Bir Tarihi.....	19
1.3.2. Feminizmin Nesnellik Kritiği.....	20
1.3.3. Feminist Duruş Noktası Teorileri.....	22
1.3.4. Feminist Ampirizm	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	29
2. FOUCAULT'DA İKTİDAR VE BİLGİ.....	29
2.1. Foucaultcu Bilgi ve İktidar Anlayışı.....	30

2.1.1.	İktidar ve Bilgi Anlayışının Hukuksal Çerçevesi	32
2.1.2.	İktidar ve Bilgi Anlayışının Özneye Bağlanması	33
2.2.	Bir İktidar Analizi	34
2.2.1.	Pastoral İktidar	36
2.2.1.1.	Pastoral İktidarda Yönetimselliğin Ayak İzleri ve Feminizm.....	37
2.2.2.	Disipline Ediciden Düzenleyici İktidara	39
2.2.2.1.	Disipline Edici İktidarın Kuruluşu.....	40
2.2.2.2.	Disiplin İktidarı ve Beden.....	42
2.2.2.3.	Disiplin İktidarı ve Kadın.....	43
2.2.3.	Biyo-İktidar	44
2.2.3.1.	Bio-iktidarın Ortaya Çıkışı.....	44
2.2.3.2.	Biyo-iktidar, Biyopolitika ve Cinsiyetin Değişken İlişkisi	48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....		52
3.	FEMİNİST BİR ÖZNE OLABİLİR Mİ?	52
3.1.	Özne ve İktidar	52
3.1.1.	Özne ve İktidar Arasındaki Karmaşık İlişki	54
3.1.2.	Öznenin Köken Sorunu	55
3.1.3.	Sorunsallaştırmanın Özne'ye Olan Katkısı	56
3.1.4.	Öznenin Reddi Sorunsalı	58
3.1.5.	Dişil Özne (mi?)	61
3.1.6.	Öznedenden Kopuş Özneye Dönüş ve Dişil Özne.....	62
3.2.	İktidarın Dili ve Diskuru	66
3.2.1.	Diskur-İktidar İlişkisinin Kısa Bir Betimlemesi.....	68
3.2.2.	Diskurun Süreklilik ve Süreksizlik ile Olan İlişkisi.....	69
3.2.3.	Süreksiz Diskur ve İktidar.....	71
3.2.4.	Feminist Dilbilim Diskuru	72
3.2.5.	Bilim Yapmak İçin Dil (Peki Gerekli Mi?).....	73

3.2.6.	Cinsiyet, Dil ve Diskur	74
3.2.7.	Toplumsal Cinsiyetin İkinci Cinsiyete Katkısı	76
3.2.8.	Diskur ve Feminist Dil Çabaları.....	77
3.3.	Foucaultcu Kendilik Tekniklerinin Feminist Eleştirisi.....	79
3.4.	Cinsellik	83
3.5.	Cinsel Eşitsizlik ve Foucault	84
	SONUÇ.....	87
	KAYNAKÇA.....	89
	ÖZGEÇMİŞ	98

GİRİŞ

Bu tez çalışmasının problemi kadının bilgiye ulaşması, onu üretme ve yayma süreci ile olan ilişkinin nasıl şekillendiğidir. Bu bağlamında tezin iddiası feminist epistemolojinin kadının bilgi ile ilişkisini analiz etmede yetersiz kaldığı ve Foucaultcu bir perspektiften yola çıkarak konunun bilgi ve iktidar ilişkisi çerçevesi içinde özne olmakla ilişkilendirilerek çözümlenebileceğidir. Kadınların hak mücadelelerine katılımı onları kendilerini tanımlama ve ifade etme zorunluluğunu oluşturmuştur. Kadınlar tarihin başından beri kendilerini tanımlamaya, ifade etmeye, geliştirmeye çabalamış olsalar da bilgi ve iktidar tekelinden uzak tutulmaları nedeniyle bu çabalar dağınık ve bireysel olmuş hatta kimi zaman toplum nazarında “kötü kadın” eylemleri olarak damgalanmıştır. Özellikle ilk dönem feminist hareketler genelde edebiyat ve günlükler çerçevesi içinde kalırken. 18. ve 19. yüzyılda kendilerini anlamlandırma ve tanıtlama mecburiyeti artık yalnız edebiyatın değil diğer alanlara da akarken, Bayat’ın deyimiyle bir tür “sessiz tecavüz”¹ eylemiyle ilerleyen kadın düşünürleri ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyılda zirveye çıkan kendilerini anlamlandırma, tanıtlama ve tanıtlama isteği olarak özetlenmiş olan bu feminist yolculuk nihai olarak felsefeye ulaşmış ve oradan epistemolojiye kaymıştır.

Bu amaçla tez üç bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde epistemolojinin tarihsel anlamını ve içeriğini ortaya çıkarma zorunluluğu ortaya çıktığı için ilk olarak bu konu işlenmiştir. Daha sonra epistemolojiyi inceleyen ve eleştiren feministlerin kendi yorumlarıyla ortaya çıkardıkları birden çok akımdan etkilenmiş olan çeşitli feminist epistemolojiler ele alınmıştır. Ama bu çalışmanın sınırları dolayısıyla bu çalışmada Harding’in feminist epistemolojileri temelde üç kısma ayırma stratejisini takip ederek feminist ampirizm ve feminist duruş noktası teorileri analiz edilmiştir. Özellikle kadının bilgi ve iktidarla ilişkisi bağlamında, feminist ampirizm ve feminist duruş noktası teorileri üzerinde durulmuş ve feminist filozofların bu teorilerde tartıştıkları nesnellik, kendi konumu anlama ve belirleme, zihinsel olarak kapasitesinin farkına varma durumları incelenmiştir. Feminizmin bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi tarihsel olarak anlamlandırma çabasında bu teorilere başvurduğu gözlemlenmiştir.

¹ Bayat’a (2006, s. 47) göre “*Sessiz tecavüz’ kavramı, sıradan insanların hayatta kalabilmek ve hayatlarını iyileştirebilmek için mülk ve iktidar sahibi olanlara doğru suskun, uzun vadeli fakat yaygın ilerleyişini tarif eder. Bu, dönemselsel kolektif eylemlerle, suskun, büyük ölçüde parçalara bölünmüş ve uzun vadeli bir seferberlikçe (belirli bir liderliği, ideolojisi ya da yapılandırılmış bir örgütü olmayan açık ve pozisyon değiştiren mücadelelerce) belirlenir.*”

Öte yandan bir özne olarak bilgiye ulaşma, onu işleme, üretme ve iletmenin iktidardan bağımsız olamayacağı gerçeği karşısında feminist ampirizm ve feminist duruş noktası teorilerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Nitekim Feminist epistemolojilerin ana sorunlarından birisi de iktidar mefhumudur. İktidarın nasıl ele alınacağı ve çözümleneceği sorunsalı büyük bir açmaz yaratmaktadır. Burada doğan boşluğu kapatmak amacıyla ikinci bölümde 20. yüzyılın etkili düşünürlerinden olan Michel Foucault'nun bilgi ve iktidar arasında kurduğu radikal ilişki açısından yararlanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Foucault'nun iktidar biçimlerini yorumlaması onu diğer klasik anlatılardan ayırmaktadır. Foucault iktidarı pozitif ve üretken olarak ele alması seçilme nedenlerinden birisidir. Bu amaçla öncelikle Foucault'nun tarihsel perspektiften bir iktidar çözümlemesine yer verilmektedir. Ancak Foucault'nun ortaya koyduğu literatürdeki cinsiyet odaklı çözümleme eksiklikleri hemen dikkati çekmektedir. Bu sorunu çözmek amacıyla Foucault'nun anlatıları feminist eleştiriler doğrultusunda yorumlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde bilgi ve iktidar bağlamında önemli yer tutan yine Foucault'nun önemle üzerinde durduğu ancak ondan çok önce Descartes'ten itibaren ele alınan özne kavramına odaklanılmaktadır. Ancak bu çalışma dizgisinde özne kavramı yine belirli bir cinsiyet kümesi içerisinde kurulduğu dikkat çeker. Bu küme ise eril-merkezli Kartezyen özne biçimidir. Yani Kartezyen öznenin bu cinsiyetli kuruluşu diğer cinsiyet olan kadını bu çemberin dışında bırakmış ve onu Beauvoir'un bahsettiği öteki konumuna düşürmüştür. Öteki olma hali, temsil edilmediği ve konuşmadığı için ne olduğu bilinmeyendir. Beauvoir ve Irigaray gibi Fransız feministlerce bu durum sorgulanmış ve kendi cevaplarıyla ortaya çıkmışlardır. Bu doğrultuda bölümde ilk olarak Foucault'nun özneyi nasıl ele aldığı tartışılmış onun için bir dönem sorunlu olan öznenin bir dönem sonra daha kabul edilebilir sınırlar içerisine alındığı görülmüştür. Feministler de Foucault'yu bu sebeple eleştirmektedir. Foucault ilk dönemlerinde öznenin artık yaşamadığını söylerken kendilerini var etmeye çalışan feministler elbette ona karşı kuşkucu davranmışlardır. Daha sonra öznenin etkinliklerini kabule yanaşan Foucault ile feministler onun iktidar örüntülü özne kavramını incelemeye almışlardır. Çalışmada bu hususlar tartışmaya alındıktan sonra diskur ve özne arasındaki bağa değinilmektedir. Foucault 'da Diskur, yaygın olarak, farklı sahalara ait olabilirken yine de ortak çalışma kurallarına uyan ifadeler birliğinin karşılığı olarak yer almaktadır. Diskur öznenin algılayışı ve onun hakikat bilincini etkileyerek dilin yapısı içerisine girer. Böylelikle hakikati hem inşa eden hem de onun tarafından inşa edilen, yani etken ve edilgen bir yapı

içerisinde bulunmaktadır. Benzer olarak özne de aynı durum içerisinde yer almaktadır. Kabaca diskurun, hakikati algılayış tarzımızı inşa eden bir sistemdir.

Diskurun iktidar ile olan ilişkisi ve birbirlerini besleyen yapıda olmaları dolayısıyla öznenin inşasında katkısı olduğu iddia edebilir. Foucault diskurun kimliklerimizi oluşturduğunu, şekillendirdiğini ve bu kimlikler arasında belirli ilişki şekillerini meşrulaştırdığı tespitini yapar. Butler ise Foucault ile aynı fikirde olarak cinselliğin diskurunun, cinsiyeti yarattığını ileri sürer. Butler, Foucault'dan yola çıkarak dilin özneyi oluşturmadaki önemi üzerine eğilir. Öznenin geldiği toplumsal yapının, diskurun ve disiplin iktidarının bedenler üzerindeki baskısını tartışır. Vardığı sonuç ise dilbilim (lengüistik) diskurunun bedenler için önemini teyit etmektir. Feministler, yazın dilini ataerkil merkezli yapıların sembolik bir yansıması olarak görmüşlerdir. Dilin, kadınlara yönelik muamele açısından ataerkil yapıları meşrulaştırmanın bir aracı olarak ortaya konulmuş olduğunu savunmuşlardır. Feminist dilbilimciler için kadınların dil kullanımının neyin karakterize ettiği ve kadın dilinin belirli özelliklerinin, dilin cinsiyet ilişkileriyle nasıl bağlantılı olabileceği durumunun tartışması önemli bir yer doldurmaktadır. Feministler genel olarak fizyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyetin birbirine eşdeğer olmasını eleştirmiş, cinsiyetin toplumsal olarak inşa edildiğini savunmuşlardır. Bir diğer nokta da özneye yakından ilgili olan kendilik tekniklerine değinilmiştir. Bu kavrama değinilme nedeni Foucault'nun bu kavramla terk ettiği özne kavramına geri dönmesidir. Kendilik tekniklerine değinme, cinsellik kavramına da değinme zorunluluğuna götürmüştür. Cinselliğin gördüğü muamele feminizm için de önemli bir nokta olduğu için bu konuda seçilmiştir. Tez çalışmasında yapılmak istenen, feminist epistemolojinin kadının bilgi ile ilişkisini analiz etmede yetersiz kaldığı ve Foucaultcu bir perspektiften yola çıkarak konunun bilgi ve iktidar ilişkisi çerçevesi içinde özne olmakla ilişkilendirilerek çözümlenebileceğinin altını çizmektir.

Tezin başında iktidarın feminist kritiği yapılmaya çalışılmış ve fark edilmiştir ki bu kritik anlayış bir özne olmadan işlenmesi onu köksüz bırakacaktır. Bu nedenle özne konusu ele alınmıştır. Daha sonra ise özneyi daha net açıklayabilmek için diskur, kendilik teknikleri ve cinsellik konularının ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çalışma sırasında birçok akımdan gelen feminist epistemoloji içinden tezin yapısı ile uygun olanları seçmek ve onları Foucaultcu kavramlarla karşılamak çok zor olmuştur. Özellikle epistemoloji, feminist epistemoloji ve Foucaultcu yazının birbirinden karmaşık metinleri arasında mekik dokunmuş, anlamlı bir metin oluşturmaya uğraşmak güç olmuştur. Olabildiğince temel seviyede konu ele alınmaya çalışılmıştır. Genel olarak bağlamdan

kopmamak için Foucaultcu çizgideki düşünörlere ağırlık verilmiştir. Birçok noktada Butler'a başvurma sebeplerinden biri de budur.

Bu konuda yapılması planlanan ileriki araştırmaların diskur, özne ve iktidar üçlüsünü ele alacaklarsa tarihsel perspektifte konuyu işlemeleri ancak bu olgulara cinsiyet körü bir şekilde yaklaşılması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim çalışma sonunda bu alanın, özellikle Türkçe literatür ve Türk feminist yazın açısından oldukça bakir bırakıldığı görölmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EPİSTEMOLOJİLER VE FEMİNİST EPİSTEMOLOJİ

Epistemoloji yani ‘bilgi felsefesi’ olarak bahsedilen ama aslında ‘bilimsel bilgi teorisi’ olarak ele alınanın daha doğru olacağı terimdir. Her ne kadar kökü Antik Yunan’a dayansa da gelişimini 17. yüzyılda felsefenin bir kolu olarak tamamlamıştır. Epistemolojinin terim olarak kullanılması ise daha geç bir tarihte 1854’te İskoç filozof James Frederick Ferrier ile başlamıştır. Ferrier, ilk defa epistemolojiden (Ferrier, 1854, s. 64) ‘Institutes of Metaphysics’ adlı kitabında bahsetmiştir. Epistemoloji modern haline gelmeden önce farklı adlar² ile anılmıştır. İlkçağ filozofları epistemoloji alanında çalışma yapmış olsalar da genelde metafizikle kol kola giden bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Epistemoloji metafizik ile bağdaş şekilde ele alındığı için statik olduğu savunulmuştur, çünkü ilkçağ filozofları bilginin kesin ve değişmez olduğunu düşünmüşlerdir.

René Descartes ile bu bakış açısı değiştirmiş, her türlü bilginin ve otoritenin kabul edilmeden önce sorgulanabileceği tezini ortaya atmıştır (Descartes, 1996, s. 103-105). Descartes aynı zamanda felsefenin önceliklerinde keskin bir değişiklik yapmış ve epistemolojinin felsefenin başlangıç noktası olması gerektiğini savunmuştur (Wolenski, 2004, s. 14). Bu iki önemli nokta epistemolojinin yönünü belirlemiştir. Descartes, bilginin sorgulanması ve doğruluğundan şüphe duyulması eylemlerinin onların gerçekliğine inandığımız için yapıldığını savunur. Descartes, inanılmayan ve bu takdirde var olmayan bir şeyin varlığı veya doğruluğunun tartışılmayacağını öne sürer. Descartes’in ünlü sözü ‘düşünüyorum o halde varım’ ise bu prensibin bir çeşit özetidir. (Descartes, 1996, s. 103-105).

Feministler ise epistemolojinin kalıplaşmış bilgiler yığınıyla dolu olduğunu savunurlar. Bilenin bakış açısını yansıtan türden bilginin, evrensel bir norm olamayacağını iddia ederler. Bilenin ayrıcalıklı yapısından ötürü, ürettiği bilginin de objektiflikten uzak olabileceğini savlarlar. Bu açıdan feminist filozoflar özellikle cinsiyetin bilgi konularına nasıl yerleştiğini göstermeye uğraşırlar (Anderson, 1995, s. 51). Sadece cinsiyet bakımından ele alındığında dahi sınıfta kalabilecek kötü bilimsel pratikleri ortaya çıkarmaya ve bunun bilimden de ayıklanması için çabalamaktadırlar.

² Erkenntnistheorie: Kabaca epistemolojinin, bilgi teorisinin Almandaki karşılığıdır. Eduard Zeiler’in 1862’de yazdığı "Bedeutung und Aufgabe der Erkenntnistheorie" makalesiyle popülerliği artmıştır ama önceden de kullanılan bir terimdir (Zeller, 1877).

Gnoseologie: Gnoseoloji, bilgi teorisi olarak da geçen günümüzde kullanımdan düşmüş bir terimdir (Bourneuf, 1996, s. 265). Doğu Hristiyan dünyasında genellikle epistemoloji teriminden önce kullanılmıştır. Halen geçerliliği olsa da epistemoloji daha yaygın şekilde kullanılmaktadır (Bourneuf, 1996, s. 265). Doğu Hristiyan felsefesiyle yakın bağları vardır.

Bu bölümün birinci kısmında; epistemoloji ve konseptleri tartışılacak, epistemolojinin temel kavramları açıklanacaktır. İkinci kısmında ‘Geleneksel’ ve ‘Modern’ epistemolojiler ele alınacaktır. Üçüncü kısmında ise ‘Postmodernizm’ ile epistemolojinin ilişkileri incelenmeye çalışılacak ve daha sonra feminist epistemolojilere yer verilmektedir

1.1. Epistemoloji

Epistemoloji bilginin kümülatif doğası, kaynağı ve kapsamı ile ilgilenen felsefenin bir koludur. Bilgi felsefesi olarak da adlandırılmaktadır. Bilgi felsefesi olarak adlandırılrsa da aslında ‘bilgi teorisi’ olarak ele almanın daha doğru olacağı terimdir (Stroll, 2021, s. 1). Bilgiyi doğal yapısı içinde ele alan ve bilgiyle ilgili problemleri teşhis eden, bilginin kümülatifliğini ve ispatlanabilirliğini inceleyen alandır (Stroll, 2021, s. 1). Epistemoloji, temelde çeşitli bilim alanlarının prensiplerinin, hipotezlerinin ve çıktılarının eleştirel incelenmesi yapmaktadır (Moser, 2003, s. 197). Kornblith’e göre ise epistemoloji, bizim akılcı ve entelektüel sorunlarımıza reel cevaplar verebilmelidir. Aynı zamanda bilgi teorisine bir yaklaşım sağlamalıdır, dolayısıyla bilgi teorisine günümüzde halen neden ihtiyaç duyduğumuzu anlamamızı sağlayacak bir yapıda olmalıdır (Kornblith, 2006, s. 161).

Foucault ise klasik epistemenin, en genel halinde bir matematik örüntüsü, bir taksonomi veya bir genetik analizin bütünleştirilmesinden ortaya çıkan sonuç ile tanımlanabileceğini öne sürer. Bilimler birbirlerine uzak araştırma alanlarını içerseler de özelinde dünya düzeninin kapsamlı bir projesini içinde taşıdıklarını iddia eder. Bilimlerin basit unsurların keşfine ve ilerleyici birleşimine yöneldiğini, bu davranışın merkezinde ise bilginin çağdaş bir sistem içerisinde kendisini sınıflandırması olduğunu dile getirir (Foucault M. , 2005, s. 82).

Kısaca ele almak gerekirse epistemolojinin ilksel görevi bilginin konsept olarak incelenmesi ve bilgiye hangi koşullar altında ulaşılacağına kafa yorulmasıdır (Eflin, 2003, s. 48). Bilgi çalışması olarak, epistemoloji aşağıdaki sorularla ilgilidir: Bilgi nedir? Neleri bilebiliriz? Eğer her insan gibi bir şeyleri bildiğimizi düşünüyorsak üçüncü bir soru bu ikisini takip eder: Neyi bildiğimizi nasıl bilebiliriz? (“Greco, 2006, s. 1”, “Hamlyn, 1967, s. 9”) Bilginin sınırları nelerdir? (Hamlyn, 1967, s. 9). Gerekçelendirilmiş doğru inanç çalışması olarak, epistemoloji aşağıdaki gibi soruları cevaplamayı amaçlamaktadır: Gerekçelendirme kavramını nedir? Gerekçelendirilmiş doğru inançları haklı kılan nedir?

Gerekçelendirilmiş doğru inanç epistemolojik olarak nasıl ele alınabilir? (“Sosa, 2006, s. 148, Hamlyn, 1967, s. 9”). Daha geniş anlamda epistemoloji, belirli araştırma alanlarında bilginin yaratılması ve yayılması ile alakalı konularla ilgilenir.

Epistemoloji genel olarak şu dört konsept³ çerçevesinde tartışılmaktadır: İlki bilginin doğasının felsefi kaynaklarını ve gerekçelendirilmiş doğru inançların bilgiyi oluşturması için gerekli koşullarını araştırmaktır. İkincisi ise bilginin ve gerekçelendirilmiş doğru inançların potansiyel kaynakları olabilecek algı, akıl, hafıza ve tanıklık gibi kavramları tartışmaktır. Üçüncüsü tüm gerekçelendirilmiş doğru inançların temel gerekçelendirilmiş doğru inançlardan türetilip türetilmediği veya gerekçelendirmenin sadece tutarlı bir inanç kümesine ihtiyaç olup olmadığı kapsamı üzerine, bir bilgi ya da gerekçelendirilmiş inanç gövdesinin yapısını tartışmaktır. Son olarak da bilgi olasılığını sorgulayan felsefi septisizm⁴ ve septisizmin sıradan bilgi iddialar için bir tehdit meydana getirip getirmediği ve septik argümanları çürütmenin mümkün olup olmadığı gibi sorunları ele almaktadır (Hamlyn, 1967, s. 9-11).

Feminist epistemoloji ise epistemolojinin bakış açısını kadın süjesine çekerek epistemolojik temelde kadın deneyimini ortaya çıkarmaya çabalar. Feminist epistemoloji dünyayı anlayabilmek için farklı bakış açılarına kapı açar ve aynı zamanda eril bakış açısının tabularını yıkmaya çalışır (Narayan, 2004, s. 213). Temel epistemolojiden ayrılan yönlerinden biri ise daha az erkek-merkezli olan yapısıdır (Duran, 1995, s. 4-5). Bu yapı biçimiyle bilim yapmayı daha sağlam bir zemine oturtma iddiasını savunurlar. Bir diğer ayrım noktası ise feminizmin eril bilime olan eleştirilerini haklı gerekçelere dayandırmaktır (Anderson, 1995, s. 56). Feminist Epistemoloji bölümünde bu ayrımlar daha etraflıca ele alınacaktır.

1.1.1. Epistemolojik Bilginin Analizi

Bilginin ne olduğu ve analizi epistemologları geçmişten günümüze halen meşgul eden sorunlardan biridir. Dilden dile “bilgi” kavramının anlamının ve işleyişinin değişmesi dolayısıyla evrensel bir bilgi kavramı yaratmak mümkün olmamıştır. Bilginin üzerinde anlaşılan ortak bir noktası olmadığı için bilgi türlerinden bahsetmek daha doğru olmaktadır (Steup, 2020). Bilginin analizi geleneksel olarak üç koşulun birleşiminden meydana gelmiştir. Bu üç koşul; inanç, gerçeklik ve haklılaştırmadır (Borchert, 2006a, s.

³ Four core veya main features şeklinde tanımlanan bilgi öbeğidir.

⁴ Septisizm: Skeptisizm, septisizm, kuşkuçuluk ve şüphelilik olarak da kullanılan kavramdır. Kesin bilgiye ulaşmanın imkansızlığını savunan görüştür. Kesin bilginin dışında diğer bilgi türlerinin hepsine mesafeli yaklaşır (Popkin, 2020).

270) . Bir sonraki kısa başlıklarda epistemolojinin genel olarak üçe ayrılmış alt başlıkları ele alınacaktır.

1.1.1.1. İnanç (*Belief*)

Epistemolojide temel konularından biri de inançtır. Kabaca inanç, bir şeyi doğru olarak kabul ettiğimizde aldığımız tavidir (Schwitzgebel, 2002, s. 250). Standart felsefi kullanımda ise inanç teriminin konuyla ilgili herhangi bir belirsizlik anlamına geldiği söylenemez daha çok belirli bir amaca ulaşmaya hizmet eden kurallar bütününe işaret etmektedir (Schwitzgebel, 2002, s. 270). İnançların oluşumu, zihnin en temel ve önemli özelliklerindedir. Nitekim inanç kavramı hem zihin felsefesinde hem de epistemolojide mühim bir rol oynar. Örneğin, zihin felsefesinin merkezinde yer alan “zihin-beden sorunu” bunlardan biridir. Bir organizmanın, kısmen veya tamamen inançlara sahip olup olmadığı ve nasıl olabileceği sorusu, zihin felsefesinin uğraştığı bir diğer problemidir. Epistemoloji tartışmalarının mühim kısmı inançlarımızın ne zaman ve nasıl haklı çıktığı ve bu haklı çıkan öğelerin nasıl bilgi olarak nitelendirebileceğimiz ile ilgili sorular etrafında döner.

1.1.1.2. Gerçeklik (*Fact*)

Gerçek, felsefenin ana konularından biridir ve binlerce yıldır kendi başına bir tartışma konusu olmuştur. Gerçek, gerçeklerle veya gerçeklikle uyum içinde olma özelliğidir. Epistemologlar, gerçeğe olan inancın gerçeğin tek taşıyıcısı olması konusunda uzlaştıklarını ileri sürmek mümkündür. Gerçekliğe dönüşmeye uygun şeylerin için öteki kanadında cümleler, düşünceler, ifadeler, önermeler ve yargılar bulunur, bunlar gerçeklik unsurlarını taşıdıklarında ona dönüşürler. Ama gerçeklik tartışmaları sürüncemelidir. Çünkü epistemoloji yalnız materyal gerçekliği ele almamaktadır. Bir diğer yanda metafizik unsurlara da başvurabilir ancak bu konumuz dışı olduğu için burada ele alınmayacaktır (Glanzberg, 2022).

1.1.1.3. Haklılaştırma (*Justification*)

Epistemolojide "haklılaştırma/gerekçeleştirme" terimi, bir kişinin bir şeye inanmak için iyi bir nedeni varsa inancı haklıdır manasına gelmektedir. Kısaca haklılaştırma, birisinin inanmak için iyi bir nedeni olduğu varsayımı üzerine rasyonel olarak kabul edilebilir bir inanca sahip olmasının sebebidir. Haklılaştırma mantığı, sezgisel mantık için başarılı bir projenin bir parçası olarak

bir semantik akış dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Gerekçelendirme terimi, matematiksel kanıtların en temel özellikleri dışında hepsini soyutlamıştır. Kanıtlar bu en saf haliyle gerekçeler olarak da kabul görmüşlerdir (Borchert, 2006a, s. 271-272).

1.2. Farklı Epistemoloji Anlayışlar

Geleneksel, klasik epistemolojik anlayış Platon'a kadar uzatabileceğimiz geniş bir skalaya sahiptir (Suchting, 1983, s. 2-3) hatta biraz daha uzağa giderek ilk çağ filozofu Heraklitos'a kadar bu bağı götürebiliriz (Wolenski, 2004, s. 5-6). Demokritos'un tarihsel olarak en eski ve kolay kavranan materyalist nedensellik teorisi de bir diğer önemli katkıdır (Démuth, 2016, s. 27). Fakat ilk çağlardaki tam teşekküllü hali Platon'un kaynakları esas alınarak ortaya çıkmıştır. Platon felsefede radikal rasyonalizmi ortaya çıkaran düşünürdür, bu Platon'un epistemolojiye kattığı en önemli noktalardan biridir. Böylelikle Platon, önselciliği (apriorizmi)⁵ metodolojik esas içerisine almış ve aklın bilgiye ulaşma, denetlenme ve düzenlenmede ana nüve olduğunu savunmuştur (Wolenski, 2004, s. 6-7). Klasik epistemolojinin kısaca hangi bilgiler bilinebilir ve hangi bilgiler bilen için daha iyidir anlayışı üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. Bu bilgiler mantıksal bir eleme yoluyla seçilerek gelen kümülatif bilgi kümeleridir. Klasik epistemolojinin çıkmazı dogmatik metafizikle iç içe yapıda olmasından kaynaklanmaktadır ve bu nedenle modern epistemolojiye kadar düzensiz kaotik bilgiler yığını olarak var olmuştur. Descartes'in metafiziği felsefi olarak hakikatle uyumlu hale getirme prensibiyle, metafizik bilimsel bilgi evreni içerisine alınmıştır. Descartes'i takip eden Spinoza ve Leibniz metafiziği aynı bakış açısıyla ele almışlardır (Borchert, 2006b, s. 190). Orta Çağ felsefesi ise epistemolojiyi özellikle teoloji ve metafizik çizgileri içinde ele almıştır.

Orta Çağ felsefesi genel olarak Aristoteles etkisinde var olagelmiştir. Hatta Orta Çağ felsefesinin ortaya çıkmasının ana nedenlerinden biri olarak Aristoteles'in metodolojisinin etkisi olduğu savunula gelmiştir (Wolenski, 2004, s. 7-8). Platon, Orta çağ felsefesinin etkin isimlerinden biridir ama onun etkisi St. Augustine'den sonra arka planda kalmıştır. Yerini Thomas Aquinas'ın Aristotelesçi pratiği almıştır. Bilginin Aristotalyan- Thomistik teorisi en geniş ağı sahip olmuştur (Démuth, 2016, s. 59-60).

⁵ Apriorizm: Önselcilik olarak aktarılan terimdir (Hancerlioglu, 1992, s. 87). Zihnin bazı bilgilere önceden sahip olduğu bu nedenle duyular veya deneyimden bağımsız olarak bilgiye ulaşabileceğini savunan görüştür.

Modern epistemoloji, köklerini Kopernik ve Kepler'in öncülerinden olduğu 'bilimsel devrimin' felsefe üzerindeki etkisine dayandırmaktadır (Wolenski, 2004, s. 14-15). Modern epistemolojinin en etkili düşünürü ise Descartes'tir. Epistemolojinin düşünsel alanını tayin etmiş ve öncüllerinin getirdiği prensipleri bir düzen içerisine oturtmaya çabalamıştır. Epistemolojiyi teolojiden ayırmaya ve epistemolojiyi bağımsız bir bilgi alanı haline getirmeye çabalamıştır. Bu açıdan başvurduğu şüphe metodu bir eleme ve rasyonel olana yaklaşma biçimidir. Descartes'le birlikte epistemoloji ciddi bir merhale kat etmiştir (Newman, 2019). Descartes aynı zamanda felsefenin önemli sorunlarından biri olan beden ve ruh problemini de ele almıştır⁶.

Modern epistemolojinin bir diğer etkili düşünürü Locke ise ampirizm akımından gelmektedir. Locke, doğuştancılığa (nativizme)⁷ karşı çıkararak ampirik (duyusal) bilginin epistemolojinin alanına girmesini sağlamıştır (Locke, 2016, s. 529-530). Ampirizmin önemli temsilcilerinden olan Locke akıl etme yöntemlerinin (mental fakültenin)⁸ önemini üzerinde duran önemli düşünürlerden de biridir (Borchert, 2006c , s. 492). Açıkça görülmektedir ki Locke 'un metodu psikoloji temellidir. Çünkü bireyin akıl etme davranışı çalışmalarının nüvesinde bulunmaktadır (Wolenski, 2004, s. 20-21). Locke her ne kadar ampirizmi savunsa da bu Kartezyen rasyonaliteye karşı bir tutum değildir. Aksine ampirizm akımı Kartezyen geleneğe bağlıdır (2004, s. 20-21).

Feminist epistemoloji ise geleneksel epistemolojinin özellikle Aristoteles ve dinsel ortodoksluk kaynaklı kadın düşmanı (mizojinist)⁹ bakış açısını göz önüne sermek için çabalamaktadır. Bunun bir diğer kanadında ise modern zamanların kadın süjesini hem görmezden gelip hem de bastıran eril, kötü bilimsel bakış açısı vardır. Evelyn Fox Keller bu bakış açısını bilimsel bilginin babası olan Francis Bacon'a kadar götürür (Keller E. F., 1996, s. 36). Bacon'un doğayı kadınlaştırıp karşısına eril bilinci koyma örneğini eleştiren Keller (1996, s. 36), bu bakış açısının bilimsel alanın diğer kollarına sızmış olabileceği uyarısını yapar. Bu çizgiler takip edildiğinde geleneksel ve modern epistemolojilerin kadına bakış açısının taraflı olduğunu söylenebilir. Feminist

⁶ Beden ve ruh problemi inanç başlığında geçen Zihin felsefesinin önemli konularındandır.

⁷ Nativizm: Kişinin mental kapasitesinin doğuştan geldiğini savunan düşünce akımı (Samet & Zaitchik, 2017).

⁸ Mental fakülte: Kişinin mantık çerçevesinde düşünebilme yetisi, analiz kabiliyeti (Maher, 1902, s. 26-27).

⁹ Mizojini: Kadın düşmanlığı. Kadın cinsinden kadın olduğu için nefret etme durumudur. Genel olarak epistemolojinin içinde tartışıla gelmiştir. Fakat günümüzde psikolojinin alanına da girmektedir (Manne, 2017, s. 43-44).

epistemoloji de bu taraflı bakış açısını ifşa etmeye çabalamakta aynı zamanda kendini farklı yollarla ifade etmeye uğraşmaktadır (Narayan, 2004, s. 213).

Yukarıdaki bilgiler ışığında hazırlanan bu bölüme “Geleneksel Epistemoloji” ile devam edilecek olup onu Modern Epistemoloji takip edecektir. Daha sonra ise Postmodernizm ile Epistemolojinin ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın odak noktasını oluşturan Feminist Epistemoloji paradigması farklı epistemolojilerin dışında bir bağlamda incelenecektir.

1.2.1. Geleneksel Epistemoloji (*Traditional Epistemology*)

Bilgi teorisi veya 19.yüzyılda adlandırıldığı gibi “epistemoloji” kökleri Antik Yunan felsefesine ve dolayısıyla Platon ve septiklere kadar gitmektedir (Suchting, 1983, s. 2). Geleneksel epistemolojinin görevleri arasında kavram bilgisinin tam bir hesabını vermek, hangi koşullar altında mümkün olduğunu belirtmek olduğu varsayılmıştır (Eflin, 2003, s. 48). Geleneksel epistemolojinin varsayımlarının en önemlilerinden biri ideal bilgiyi bilen öznedir. İdealize edilmiş bir bilginin varsayımı ise kim olduğumuzla uyumlu bir epistemik teorinin gelişimini engellediği de öne sürülmüştür (2003, s. 48).

Epistemoloji, Platon’un episteme (bilgi) ve kanaat (doxa)¹⁰ arasındaki farklılığının vurgulamak istemesiyle ortaya çıkmıştır. Platon, bilgiyi haklılaştırılmış görüş olarak ele almıştır (Démuth, 2016, s. 39). Platon’un bilgi kavramını açıklarken kullandığı episteme ve doxa, felsefe tarihinde süregelen tartışmaların odak noktası olmuştur. Platon’un epistemolojik anlayışı, aynı zamanda klasik epistemolojik anlayış kabaca; hangi bilgiler bilebilir ve hangi bilgiler bilen için daha iyidir anlayışı üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. Septikler ise böyle ciddi bir ayırım yapmanın imkansızlığı üzerinde durmuşlardır. Aristoteles, Platon’a karşıt olarak bilginin yalnızca fiziksel dünyada var olduğunu savunmuştur. Klasik epistemoloji tarihsel olarak dogmatik metafizik ve teolojiyle iç içedir ki bu daha sonra Orta Çağ felsefesine de kaynaklık edecektir. Orta Çağ felsefesi, St. Augustine’nin ön plana çıkardığı Neoplatonizm¹¹ ve Thomas Aquinas’ın Aristotelesçi öğretilerin kaynaklık ettiği Thomizm¹² arasındaki harmonide gelişmiştir. Ama ağır basan görüş Aristoteles kaynaklı Aquinas olmuştur, bu modern

¹⁰ Yunanca ’da epistemenin zıttı olarak ele alınan doxa, genel olarak basma kalıp olan düşünceleri veya fikirleri ele alırken kullanılmıştır (Perelmuter, 2002, s. ii). İlk olarak Sokrates’in diyaloglarında yer almıştır.

¹¹ St. Augustine’nin önemli temsilcilerinden olduğu Platon’un felsefesinin, Helenistik felsefe ve din ile yapılan sentezinin ortaya çıkardığı düşünceler bütünüdür (O’Meara, 1982, s. 34-37).

¹² Thomas Aquinas’ın felsefesini savunan ekol (Cessario, 2005, s. 1-2).

felsefe ve epistemoloji de halen Aristoteles'in ağırlığının hissedilmesinin nedenlerinden biridir.

Orta Çağın çoğunluğunda teoloji ve bilim arasında bir ayrım olmadığı ve geleneksel epistemolojik anlayışın bu açıdan sorunlu olduğunu söyleyebiliriz. Orta Çağ epistemolojisi bilgi ve teoloji arasında gidip gelmesi ve kendine rehber olarak teolojiyi seçmesiyle modern epistemolojik anlayıştan ayrılmıştır. Bu ayrılış keskin bir kopuş değil metafizik, epistemoloji, teoloji vb. yapıları bilimsel metotla ele almak için yapılan uğraşlardır (Borchert, 2006b, s. 190-192). Descartes'in üzerinde çalıştığı konuları (metafizik, epistemoloji vb.) bilimsel prensiplere uygun hale getirme anlayışını takip eden Spinoza, Leibniz ve Locke gibi düşünürler dogmatik evrenden uzaklaşarak bilimsel düşünüş evrenine doğru yola çıkmışlardır. Yeni düşünüş evreni ise modern epistemoloji olarak adlandırılmıştır. Modern epistemolojinin klasik epistemolojiden ayrılma nedenleri arasında teolojik argümanları sorgulamayı ve onların bilimsel bilgi ile uyumlu olmasını sağlamayı sayabiliriz. Bir sonraki bölümde modern epistemoloji daha etraflıca ele alınacaktır.

Feminist epistemoloji, geleneksel epistemolojinin özellikle Aristoteles ve dinsel ortodoksluk kaynaklı mizojinist bakış açısını göz önüne sermek için çabalamaktadır. Kadın süjesinin geleneksel epistemoloji tarafından eksik ve tamamlanamaz olarak tanıtılmasını eleştirmekte ve epistemolojik temelde kadın deneyimini ortaya çıkarmaya çabalamaktadır.

1.2.2. Modern Epistemolojik Anlayış

Epistemoloji, modern epistemolojinin kurucularından olan Rasyonalist Descartes'e ve Kartezyen geleneğinin bir diğer mirasçısı olan ampirist Locke'a kadar ciddiyetle ele alınmamıştır. Bunun nedenini olarak, geleneksel epistemolojinin metafizik ve teolojiyle birleşik yapıda olması olduğunu bir önceki bölümde ele alındığı için üzerinde durmayacağız. Kısaca, epistemoloji yakın çağa kadar ciddi bir sorun olarak ele alınmamıştır. Descartes sorunu Aristoteles çizgisinde ele alırken, Kartezyen geleneğin mirasçısı Locke ve diğer ampiristler bilginin deneyime dayalı olduğunu savunmuşlardır (Locke, 2016, s. 527-529). Locke' un metodu Descartes' in karşısında değildir. Aksine Locke, Descartes'in ayrım çizgisini takip ederek bilişsel kavramanın önemi üzerinde durmuş ve böylelikle epistemolojiye yeni bir çalışma sahası açmıştır. Locke' u takip eden İngiliz ampiristler ise köken olarak Kartezyen gelenekten ziyade Locke' un yazınlarını

temel aldıkları için realizm ve ampirizm arasında ciddi farklar olduğu varsayılır. Ama bu iki geleneğin birbirine zıt yönde geliştiği anlayışını beslememelidir. Descartes ve Locke epistemolojinin teolojiyle olan bağlarının esnemesi unsurlarını muhafaza etmiş ve epistemolojiyi akli fakülteler unsuru dolayısıyla geliştirmişlerdir (Wolenski, 2004, s. 18-22). Yine de Descartes modern epistemolojide taşıdığı önem değişmemiştir. Descartes'in epistemolojiyi bütünlükçü olarak ele alması, bilgi sorununu bütün bilimler için temel bir gövdeye oturtmaya çabası halen önemini korumaktadır.

Descartes, bir rasyonalist olarak bilginin akıl etme yoluyla ulaşılabileceğini öne sürmüş ve şüphe etmeyi aklın bir aracı olarak tanımlamıştır. Şüpheciliği, septikler gibi genel bir prensip olarak değil, bilgiye sağlama yapan kullanışlı bir yol olarak kullanmıştır. Descartes bunu bilgiye giderken şüpheler artıyorsa bu bilgi elenir, azalıyorsa da kabule bir adım yaklaşır (Descartes, 1996, s. 17) şeklinde tarif eder. Kartezyen metot, bilimsellikle alakalı olmayan dogmalara karşı çıkarak modern bilimin kapısını aralamıştır.

Epistemolojinin öne çıkan figürlerinden Kant ise kıta epistemolojisinin en büyük isimlerinden biridir. Kant kabaca realist epistemoloji ve ampirist epistemolojinin eleştirisini yapmış fakat realist gelenek içinde kalmış ama geleneksel realizme kendi katkısını eklemiştir. Vanzo bunu realizmin yüksek bir formu olarak açıklamaktadır (Vanzo, 2013, s. 55). Kant'ın epistemolojisinde anahtar figürlerden birisi 'kritik'¹³'tir. Descartes'in epistemolojisinde şüphe metodu nasıl önemli bir yer taşıyorsa, kritikte Kant'ın epistemolojisinde böyle önemli bir noktadır. Kant için kritik, iki uç nokta olan ekstrem dogmatizm ve septisizm arasındaki orta yoldur. Bu görüşün, dogmatığın dış dünyayı algılayabiliriz inancıyla, şüphecinin/kuşkucunun zihinden bağımsız nesnelere bilemeyeceğimiz iddiasının bir çeşit sentezi olduğu söylenebilir (Vanzo, 2013, s. 69). Böylelikle filozofun temel görevi, gerçeklik hakkında teoriler kurmak ve göstermek değil, felsefe de dahil olmak üzere tüm teorileri kritike etmek ve geçerliliğinin eleştirilere ne kadar dayandıklarını ölçmedir.

Epistemolojik anlayış Descartes'in epistemolojiyi felsefe için başlangıç olarak alması noktasından sonra değişmiştir (Wolenski, 2004, s. 14). Epistemolojinin önemini yitirdiğine dair ortaya atılan savlar ise tartışmalıdır. Çünkü epistemoloji halen bilgi, bilen ve hangi bilginin bilmeye değer olduğu noktasında önemli bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Michel Foucault'nun da üzerinde durduğu noktalardan 'özne', 'iktidar' ve

¹³ Tezin iddialarından biri de budur. Feminist Epistemolojilerin klasik epistemolojiyi kritike edip iyileştirmeye uğraşmakta olduğu kanıtlanmaya çalışılmaktadır.

‘bilgi’ kavramlarının doğasını anlayabilmek için halen başvuru noktamız olma konumunu sürdürmektedir.

Modern epistemolojinin bir çeşit meydan okuması ya da yapıbozumu olan postmodernizm ise açıklanması ve sınırlarının çizilmesi güç olan kavramlardan biridir. Postmodernizm, bir çeşit eleştiri teorisidir. Başta pozitivizm olmak üzere birçok yerleşik kavramı eleştirme halindedir. Postmodernizm eleştirilerinden modernizmin evrenselleştiren kavramları da nasibini almaktadır. Postmodernizm, bütün toplumlarda ve özellikle Batı toplumlarında gerçekleşen kültürel değişimi ele almaktadır. Postmodernizm söylemi genel olarak çoğulculuğu ve özgüllüğü ifade etmektedir (Giroux, 1988, s. 6). Bir sonraki bölümde postmodernizm konusu daha geniş şekilde ele alınacaktır.

Modern epistemolojinin, epistemolojiye olan katkısı yukarıda kısaca işlenmeye çalışılmıştır. Feminist epistemolojinin modern epistemolojiye yaptığı eleştirileri ele almak gerekirse başlayacağımız nokta ilk olarak elbette özne olma halidir. Daha doğrusu epistemolojik tarihte kadının özne olamama hali diyebiliriz. Kendini özne haline getirme ve bunu kabul ettirme çabaları olarak da ele alabiliriz. Modern zamanların kadın süjesini hem görmezden gelip hem de bastıran eril/kötü bilimsel bakış açısını Keller, bilimsel bilginin babası olan Francis Bacon’a kadar götürür (Keller E. F., 1996, s. 36). Bacon’un doğayı kadınlaştırıp karşısına eril bilinci koyma örneğini eleştiren Keller (1996, s. 36), bu bakış açısının bilimsel alanın diğer kollarına sızmış olabileceğini söyler. Bu çizgiler takip edildiğinde geleneksel ve modern epistemolojilerin kadına bakış açısının taraflı olduğunu söyleyebiliriz. Feminist epistemolojiler ise bu taraflı bakış açısını ifşa etmeye ve aynı zamanda kendini epistemolojinin yeni ve eleştirel bir kolu olarak var etmeye uğraşmaktadır (Narayan, 2004, s. 213).

1.2.3. Postmodernizm ve Epistemoloji

Postmodernizmin tanımlanması zor bir kavram olduğu söylenebilir. Çünkü net ve genel geçer bir açıklamasını bulmak güçtür. Ama genel bir tanımlamasını yaparsak, aslında diğer yerleşik düşünce sistemlerinin bir çeşit eleştirisidir diyebiliriz. Bununla birlikte varlık, kimlik, tarihsel ilerleme ve epistemik kesinlik gibi kavramları istikrarsızlaştırmak için kritik, tekrarlama ve ‘hiperrealite’ (Baudrillard, 2003, s. 14) gibi kavramları kullanan bir dizi eleştiriler bütünü olduğunu da söyleyebiliriz. “Postmodernizm” kavramı ilk kez 1979’da Jean-François Lyotard tarafından Postmodern

Durumu'nu yayınlanmasıyla felsefe sözlüğüne girmiştir (Lyotard, 1997, s. 155-159). Ama Lyotard' in bu girişiminin postmodernist teoriyi oluşturmak için yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Postmodernizmin teorisi daha çok Amerikan kaynaklıdır. Michel Foucault, Jacques Lacan, Luce Irigaray ve Julia Kristeva gibi Fransız düşünürler her ne kadar postmodernizm teorisinin başvurulan kaynaklar olsalar da onları tamamen post modernizm akımı içerisinde saymak doğru değildir.

Genel olarak postmodernizm, modernizmin evrensel akıl, nesnellik, tarafsızlık ve bilimin üstünlüğü gibi iddialarına karşı sorgulayıcı bir tutumu ifade etmektedir (Giroux, 1988, s. 6). Postmodernizmin, modernizmin evrenselleştiren kavramlarını tarihsel olarak belirli güç ilişkilerini meşrulaştırıp, normatif çıkarları somutlaştıran söylemlerin ideolojik ifadeleri olarak görmektedir (1988, s. 14). Postmodernizm, bütün toplumlarda ama özellikle Batı toplumlarında gerçekleşen kültürel değişimi ele almaktadır. Postmodernizm söylemi, çoğulculuğu ve özgüllüğü ifade etmektedir (1988, s. 6). Bu nedenle postmodernizm, birden fazla kültürel geleneğin unsurlarının sentezi olduğu için hem çok sayıda perspektifin geçerliliğinin tanınması anlamında hem de çok sayıda perspektiften yana olan bir düşünce biçimini ifade etmektedir (1988, s. 6).

19.yüzyılın sonunda kitle iletişim ve ulaşım ağları dahil olmak üzere bilimin gelişmesi ve teknolojinin insan algılarını yeniden şekillendirmesiyle ortaya çıkan çağ modernliğin çağıdır ve postmodernizm de bunun sonuçlarından biridir. Postmodernizm, erken dönemlerden itibaren modernizmin bir aşaması olarak ortaya çıkmıştır. Linda Hutcheon postmodern edebiyatın özne, kimlik, cinsiyet, süreklilik ve özgünlük gibi modern temel kavramları sorgular. Hutcheon'a göre, postmodernizm ne tamamen devrimci ne de sadece olumlu bir olgudur, uyumun ve başkaldırının bir arada olduğu bir yapısı vardır. Postmodernizm, kısmen modernizmin (yasaları bilim tarafından ortaya çıkarılabilen mantıklı ve düzenli bir dünyayı varsayan) başarısızlıklarının ve onun özgürleştirici projesinin sonucudur (Hutcheon, 2001, s. 23-29).

Postmodernizm, Aydınlanma Çağının kritiğidir. Çünkü Aydınlanmanın getirdiği her tür düşünce pratiğini kritik etmek gerektiğini öne sürer. Bu nokta da feminizmle (Aydınlanmayı kritik etme düşüncesiyle) birleşir. Postmodernizm, yapıbozumunu ve yeniden yerleştirmeyi feminizmin içine taşıdığı için feminizme katkıda bulunmuştur. Feminizm için aydınlanmayı kritik etme aydınlanmadan kopmak değil aksine onu gözden geçirmektir, postmodernizm içinse bu durum tam anlamıyla net değildir. Habermas ve Noam Chomsky gibi düşünürler, postmodernizme tamamen karşıt görüşler bildirip onun bilimin içinde olmadığına dile getirmişlerdir.

Feministler için Aydınlanma epistemolojisiyle ilgili sorun sadece soyut rasyonalitenin ayrıcalıklarında değildir. Ayrıcalıklı soyut rasyonalitenin ataerkiyle olan bağlantısıdır. Ayrıca kadınların rasyonellik alanından dışlanması ve irrasyonel olanın içine konması diğer sebeplerdendir. Daha doğrusu epistemolojik tarihte kadının özne olarak var olamama halide diyebiliriz. Keller bunun bilimsel bilginin başlangıcından itibaren var olan bir önyargı olduğunu altını çizerek (1996, s. 36). Geleneksel epistemolojik çerçeveye sahip feministler için önceki problemle benzer şekilde, konunun aşkın özne olarak ya da genel bir kişi olarak değil cinsiyeti erkek olan bir özne olduğu gerçeğidir. Keller bu noktada Bacon'un doğayı kadınlaştırıp karşısına eril bilinci koyma örneğini işaret eder (1988, s. 6). Bu çıkarım geleneksel epistemolojinin postmodern eleştirisinin feminist düşünürlerin savlarıyla eksik bileşenini bütünlemektedir. Nitekim Nicholson'da bunun altını çizerek, feminizm ve postmodernizmin birbirleri için uyumlu olduğunu söyler (1989, s. 84).

Feminizm ve postmodernizm arasındaki önemli benzerliklere rağmen bazı feministler, feminizmin ihtiyaçları için postmodern projelerin uygunluğu konusunda şüpheli olmaktan öteye gitmişlerdir. Susan Hekman, postmodernistler ve feministler arasında en iyi ihtimalle inişli çıkışlı bir ilişki olabileceğini (1992, s. 152-156) dile getirmiştir. Postmodernizm ve feminizm arasında tartışılan; aydınlanma, epistemoloji, özne ve nesne konularında ortaya çıkan (özellikle modernist felsefi benimseyen feministler ve Marksist gelenekten gelen feministler için) farklı sonuçlar (1992, s. 152-156) vardır. Bu nedenle feministler, postmodernistler tarafından ortaya atılan bazı argümanlarla hemfikir olsalar da Aydınlanma epistemolojisine karşı eleştirileri daha radikaldir. Kısaca, Postmodern düşünürler çoğu kez geleneksel epistemolojinin hataları olduğunu dile getirirler ama yerini alabilecek bir epistemolojinin henüz ortaya çıkmadığını ifade ederler. Ama bu radikal tutumun ne kadar mantıklı olduğu tartışmalıdır. Belkide feminist epistemolojilerin, epistemolojinin 20. yüzyılda duran dinamizminin yeniden kazanmasını sağlayacak bir yola dönüşebileceğini tasavvur edebiliriz.

Farklı epistemolojik yaklaşımlar ve bu yaklaşımlara Feminist epistemoloji tarafından getirilen eleştirilerin incelendiği bu bölümün ardından çalışmanın odak noktası olan Feminist Epistemoloji konusu ayrıntılı olarak incelenmektedir.

1.3. Feminist Epistemoloji

Feminist epistemoloji dünyayı anlayabilmek için farklı bakış açlarına kapı aralamaktadır ve aynı zamanda eril bakış açısının kendisine giydirdiği gömlekten sıyrılmaya çabalamaktadır (Narayan, 2004, s. 213). Fakat feminist epistemolojinin yalnızca eril bakış açısıyla uğraştığını düşünmek onun alanını küçültmektir. Feminist epistemoloji en kompleks yanlarından biri de bilgi ve güç arasında kurduğu ilişkide yatmaktadır (Lennon, Whitford, & Braidotti, 1994, s. 1).

Feminist epistemoloji bilgi ve iktidar arasında yalnızca bilgi sahibi olmanın kişileri güçlendireceğine dair eski inancı taşımaz. Tartıştığı konular daha çok bilgi iddialarını kabul etmenin baskıya ve dışlanmaya götüreceğine dair öngöründe bulunur (1994, s. 1). Feminizmin bu yöndeki tartışmaları onu sadece filozofların tartışması içerisinden çıkarıp, bilim çevresinin ve sosyal hayatın bir parçasına haline getirmiştir. Feminizm, Aydınlanmanın ideallerine dayanan bir oluşumdur ama aynı zamanda onun bilgi ve iktidar hiyerarşisinin farkında olarak kendi eleştirisini getirir (1994, s. 1-3).

Feminist teoride epistemoloji konulu çalışmaların çoğunluğu bilim ve bilgi felsefesine dairdir. Özellikle 20. yüzyıla düşen bu çalışmalar feminizmin klasik bilgi teorisine olan eleştirilerini kapsamaktadır (Duran, 1995, s. 73-74). Feminist epistemoloji cinsiyetin; bilgi, bilen sùjeler, sorgulama ve gerekçelendirme uygulamalarının kavramlarımızı nasıl etkilediğini gösterme üzerinde çalışmaktadır. Bilginin yorumlanması, ortaya çıkarılması ve gerekçelendirilmesi ile ilgili hâkim uygulamaları ortaya çıkarır. Uygulamaların kadınları ve diğer alt grupları nasıl dezavantajlı hale getirdiğini tanımlar. Bu grupların çıkarlarına hizmet etmek için onları yeniden şekillendirmeye çalışır (Anderson, 1995, s. 50).

Feminist epistemoloji, feminist bilgi kuramı yaratma ihtiyacından doğmuştur. Feministler epistemolojiyi temel iki ayırmadan yola çıkarak oluşturmuşlardır. İlki eleştirel, ikincisi ise inşacı/kurucu teorilerdir (Borchert, 2006a, s. 574). Eleştirel teoriler ırkların, sınıfların, cinsiyetin ve cinsellik vb. gibi unsurların ataerkil baskı ve bilgi uygulamalarına nasıl katkı yaptığını araştırır. İnşacı/kurucu teoriler ise cinsiyetin global politikalara olan etkisini araştırır. İnşacı teoriler, post-kolonyal araştırmalara da katkı sağlamaktadır. Kendine belirlediği misyonlardan biri de dünya genelinde cinsiyet eşitliğidir.

Feminizmi bilimsel yollarla açıklanmasına uğraşan birden çok feminist yazar vardır. Sandra Harding ve Evelevyn F. Keller de aynı amaçla uğraşan kuramcılardır. Harding ve Keller feminist teorinin dışında da tanınan bilim, felsefi bilim ve kültürel tarih

konularıyla uğraşan bilim insanlarıdır (Duran, 1995, s. 73-74). Seçilmelerinin nedeni ise ikisinin de feminist epistemolojinin bilimsel dile yaklaşmasında yaptıkları önemli katkılarıdır.

İlk olarak Keller'in feminist bakış açısıyla bilimi ve bilim felsefesini ele alması onu bahsedilmesi gereken önemli bir figüre dönüştürmektedir. Keller bilimlerin ve bilgi teorisinin oluşumundaki erkek-merkezli kısımlarını, erkek cinsiyetinin çocukluk ve ilk gençlik zamanlarıyla bağdaştırmaktadır. Freudyen öğretilerle paralel giden bu çıkarımın özeti erkeğin kendini anneden ayırma davranışıdır (1995, s. 73-78).

Duran, Keller'in bir bilim insanı olarak çalışmalarının daha önce sağlam bir zeminde durmayan feminist epistemolojik çıkarımları yerine oturttuğunu iddia etmektedir. Özellikle Keller'in fizik ve biyoloji üzerinden pozitivist ve eril merkezliliğe getirdiği eleştirileri feminist epistemolojiler için çok değerli olarak görmektedir (1995, s. 73-78).

Feminist epistemoloji üzerine ürettiği fikirlerle önemli bir diğer düşünür olarak Sandra Harding'i ele almak yerinde olacaktır. Harding'in '*Science Question in Feminism*' adlı kitabı feminist bilim ve feminist epistemoloji için önemli bir yapı taşı olmuştur (1995, s. 79). Harding kıta felsefesi, analitik felsefe ve sosyal bilimler gibi alanları bu kitapta bir araya getirerek harmanlar. Böylelikle Harding'in feminist epistemolojiye tek çizgi üzerinden bakmadığını görebiliriz. Harding bu kitapta önemli bir tespit yaparak temel feminist epistemolojik projeleri üç kategoriye ayırır; feminist ampirizm, feminist duruş noktası epistemolojileri ve feminist postmodernizm (Harding, 1986, s. 24).

Tezin ana eksenini olarak da Harding'in yaptığı bu üçlü şemalaştırması kullanılacaktır. Postmodernizm başlığı daha önce işlendiği için tekrar ele alınmayacaktır. Daha çok feminist ampirizm ve feminist duruş noktası epistemolojileri üzerinde durulacaktır. Fakat bu iki önemli başlıktan önce nesnellüğün kısa bir özetlenmesi yapılacaktır. Nesnellik, bilimsel herhangi bir argüman için uyulması zorunluluk oluşturan bir prensiptir. Nesnellik bilimselliğin önemli aşamalarından biri olduğu günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Feministler ise bu durumu reddetmeyerek yalnızca kimin nesnellığı sorusunu ortaya atmışlardır. Çünkü modern bilimin üzerine kurulduğu fikirler bize göstermektedir ki nesnellik tarihsel olarak tarafsız değildir. Yine de modern bilimin bakış açısı olan eril taraflılık bilimin tamamıdır demek yanlıştır. Feministler de bu açıdan yaklaşım modern bilimin eril taraflarını ifşa ederek onu daha bağımsız bir alana taşımaya çalışmaktadırlar. Bir sonraki bölüm '*Eril Nesnellüğün Kısa Bir Tarihi*' ve '*Feminizmin Nesnellik Kritiği*' konularını ele alınacaktır.

1.3.1. Eril Nesnellğin Kısa Bir Tarihi

Modern bilimin 18. yüzyılda oluşmaya başlamasıyla onu oluşturan zıtlıklar arasındaki mesafede artmış ancak üzerine kurulduğu dişil-eril düalizmi nüvesinde kalmaya devam etmiştir. Eril yön epistemeye dahil edilirken dişil yön kusurlu bulunup bunun dışında bırakılmıştır (Keller E. F., 1996, s. 19). Kısaca modern bilimin dişil-eril ve doğa-bilim tipi bir kuruluşa dayanmaktadır. Keller, bilimin kuruluşunun Baconcu eril bilim anlayışı ve klasik epistemoloji kesişiminden ciddi ölçüde etkilendiğini iddia etmektedir.

Aslında bu çeşit bir ayrımı geleneksel epistemolojinin özellikle Aristoteles ve dinsel ortodoksluk kaynaklı kadın düşmanı (mizojinist) bakış açısını kadar götürebiliriz. Aristoteles'in dişil olanı eksik ve tanımlanamayan olarak ele alması onun ardıllarında devam ettirdiği, epistemolojiye (Horowitz, 1976, s. 183-188) ve bilimin de içine taşıdıkları argümanları olmuştur. Bu durumun modern epistemoloji ve modern bilim içinde de pek değişikliğe uğramamıştır. Modern epistemolojinin eril cinsiyetli özne yapısı kadın süjesini baskılayarak ve yok sayarak sindirmiş, onun üstünden inşa edilen modern bilim ise bu geleneği devam ettirmiştir. Keller, bu noktayı Baconcu bilim anlayışında yakalamış ve gözler önüne sermiştir (1996, s. 19).

Keller (1995, s. 29), modern bilimin eril bakış açısıyla çizilen nesnellğe sıkıca sarılmasına objektifliğin dominasyonu olarak adlandırır. Crasnow (2013, s. 413-414) da nesnellğin bilimsel alanın en önemli unsuru olmasının, öncelikli olarak sosyal ve politik bilimlerde aynı zamanda izi iyi şekilde sürülürse genel anlamda indirgemeci bir boyuta kaydığını iddia etmektedir.

Feminist teorinin klasik bilimsel nesnellğe getirdiği bu eleştiri biçimi bilim teorisini zenginleştirmektedir. Objektivizmin dokunduğu her şeyi standart bir hale getirdiği algısı sorunludur. Çünkü bazen kavramlar veya nesnelere doğası gereği birbirine indirgenemezler. Saf ve önyargısız bakış açısını içeren kavramlar veya çalışmalar bulmak zor ve aynı zamanda hatalıdır. Çünkü insan doğası gereği içinde bulunduğu topluluklara, mekanlara, kültüre ve dünyaya göre şekillenmiş bir bakış açısına sahiptir. Kısaca bilim insanların önyargılarının olması tek başına kötü bir şey değildir. Hatalı olan ise bilim insanların önyargıları yokmuş gibi davranıp önyargılarını nesnellik olarak göstermeye çalışmalarıdır. Feminizmin nesnellğe getirdiği eleştiri de bu yöndedir. Aşağıdaki bölümde de bu konu işlenmektedir.

1.3.2. Feminizmin Nesnellik Kritiği

Feministler, nesnellik kavramlarını sorunlu olarak görürler. Haslanger (2012, s. 22-24), modern bilimin amacının şeyleri olduğu gibi bilenlerden bağımsız olarak kavramak olduğunu bu nedenle bileni bilinenden olabildiğince kesin bir şekilde ayırmak gerektiği prensibini öne sürdüklerini söyler. Bu bakış açısının bilim insanının araştırmasındaki sübjektifliğini örttüğünü ifade eder. Haslanger, insanların objektif olma adına nesnellığe ulaşmaya çalışırken projektiv hatalar yapmasının doğal olduğunu, objektifliğin nesnelere nüvesine atfedilmesinin insanların bu nesnelere ilgili koşullu inançlarının ve tutumlarının değişmesine de yol açabileceğini savlar (2012, s. 22-24). Oysa feministler hem postmodernist hem de pragmatist nedenler ile saf ve öngörülemeyen, önyargısız bir bilimin anlaşılabilirliğini sorgulamaktadırlar (Haraway, 1991, s. 184-201). Doğal, sosyal ve beşeri bilimler her zaman gerçeği karşılama, bu durumları bilimsel alana nakletme ve bunu evrensel bir yasaya oturtma arzusu içinde olmuştur. Haraway bu durumu indirgemecilik olduğunu öne sürer (1991, s. 187-188). Haraway nesnellik sorunu bir kavram olarak, evrensellik algısının tek bir görüşe indirgediğini ve böylelikle açıklama çabası içerisinde oldukları dünyanın gerçekliğini çarpıttıklarını savunur. Bu görüşün sağladığı taraflılık biçiminin ataerki olarak adlandırıldığını ve baskın grupların çıkarlarına hizmet ettiğini ileri sürer (1991, s. 187-191).

Eril-merkezli bilim, insanların genellikle hatadan kaçınmak için çalışma nesnelere karşı objektif bakış açısı konumunda olmaları gerektiğini savunur. Keller ise bunun duygusal olarak kadın bilim insanlarını marjinalleştiren eril bilim bakış açısının ürünü olduğunu öne sürmektedir (Keller E. F., 1995, s. 27-29). Nesnellik dogmatiklik derecesinde tarafsızlık olarak savunulması tezi, feministler tarafından gerçekçi olmadığı yönünde kabul görmektedir (Harding, 1991, s. 138-139). Harding, bilim insanlarının kendilerini tarafsız olarak addediklerinde bunun araştırmalarını nasıl şekillendirdiklerini tanımalarını engellediğini ve böylece araştırmalarına kattıkları öznel değerlerin eleştirel bir incelemesinden kaçınmış olduklarını dile getirir (1991, s. 138-139). Keller (1995, s. 27-30) ise bilim insanlarının çalışma nesnelere davranışlarında düzenlilikler ortaya çıkararak deneysel durumların kontrol koşullarını manipüle ettiklerini iddia eder. Bunların genellikle çalışma nesnelere hakkında epistemik olarak ayrıcalıklı kanıtlar üretmek için kullanıldığını öne sürer. Longino ise sağlam bilimsel teorilerin tamamen objektif bakış açısının ürünleri olduğu iddiasının bu seçimleri şekillendiren güçleri

gizlediğini ve bilim insanlarının onları eleştirme veya savunma sorumluluğundan bu nedenle kaçındıklarını savunur (1990, s. 3-12). Kısaca, feministler kontrollü deneylerin genellikle eril bir iktidar duruşu olduğunu savunmaktadırlar (Keller E. F., 1995, s. 27-30).

Bazı feminist eleştirmenler nesnellik pratiğinin, gözlemlenen düzenliliklerin şeylerin doğasını yansıttığını dair olan bakış açısının sınırlanmış bir alanda yapılan deneyler olduğunu savunmaktadır. Bunları ise evrenselleştirme birleştirme hatalı olabileceğini söylerler (Haraway, 1991, s. 187-190). Örneğin; kadınların pasif ve mazbut olduğunu öne süren bir gözlemci, nedenlere bakmadan yalnızca sonuca göre karar vermiştir. Sonuçları araştırmadan kadının içsel doğasının pasiflik olduğunu öne sürmüştür.

Haslanger, bilgi araştırmasını yapan öznenin bu araştırmayı doğal bir ortamda değil kendi yarattığı laboratuvar ortamında yaptığı için (veya buna benzer sınırlı bir alan araştırması da olabilir) ortaya çıkan sonucunda doğal bir sonuç olmayabileceğini iddia eder. Bu yaratılmış sonuç evreninin gerçeklik açısından da sorunludur. Ayrıca bilimin tabi olduğu tekrarlama davranışını da karşılaması zordur (2012, s. 22-24).

Nesnellik kavramının bu tip kullanılışı kadınsılıktan kaçınmayı önermektedir. Bu duruma yol açan bakış açısı ise eril objektivizmdir. Bu uygulamalar kadınları bilime katılmaktan dışlamakta ve epistemik otoriteden mahrum bırakılmasına yol açmaktadırlar. Nesnelliğin sorunlu kavramları, kadınsı yaklaşımların teorileştirmeye yönelik davranışlarını görmezden gelir veya epistemik olarak verimli kullanımlarına kuşkuyla yaklaşır. Feminist epistemolojiler ise nesnellik algısını sadece eril bakış açısından ele alınmasına karşı çıkar. Feminist epistemolojiler, kendi standartlarında kadın öznesinin deneyimini hesaba katan bir bilimsel pratik yaratmaya çalışmaktadır.

Harding feminist epistemolojileri temel olarak sınıflandırırken onları üçe ayırır; feminist ampirizm, feminist postmodernizm ve feminist duruş noktası teorileri. Özellikle de uzun bir tarihi olan feminist ampirizm ve feminist duruş noktası teorileri üzerinde durur (Harding, 1986, s. 24-25). Bu iki temel ayırım teorisi kendilerini sıralı olarak ampirizme ve Marksist ideolojiye dayandırmaktadırlar. Bir sonraki bölümde ele alacağımız 'Feminist Duruş Noktası Teorileri' Marksist ideoloji kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Kadınların kendilerini Marksist ideoloji içinde de yeterince temsil edilmediği görüşünden filizlenmiştir. Fakat feminist duruş noktası teorileri günümüzde birden çok kola ayrılmıştır ve bazılarının Marksist ideolojiyle ciddi bir bağı yoktur. Teoriler kadın

deneyimini anlamlandırmak ve analiz etmek için ortaya çıkmıştır. Kadın deneyimine epistemolojik dayanak sağlama çabasında olmuştur.

1.3.3. Feminist Duruş Noktası Teorileri

Feminist duruş noktası teorileri Marksizm kaynaklıdır, proletaryanın ayrıcalıklı sınıfta olanlar için mevcut olmayan bilgi ve farkındalığa sahip olduğu argümanından ortaya çıkmıştır (Naples, 2007, s. 1). Feminist duruş noktası teorisi, bu bilgiyi savunan feministlerin bakış açısını sosyal konumdan kaynaklandığını savlar ve geleneksel bilimin nesnel olduğuna şüpheyle bakmamızı salık verir. Teorinin, araştırmaların kadınları ve feminist düşünme biçimlerini ihmal etmiş ya da marjinalleştirmiş olabileceğini ileri sürer (2007, s. 1).

1970'lerde Marksist anlayıştan esinlenen feminist yazarlar, kadınlar ile erkekler arasındaki kamusal ve özel alanda var olan eşitsizliklerin bilgi üretimi koşullarını hangi noktalarda etkilediğini tartışmaya başladılar. Çalışmalar bilginin doğasını ve kökenlerini inceleyen, bilginin her zaman sosyal alanda var olduğunu vurgulayan felsefe dalı olan epistemoloji ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır.

Feminist duruş noktası teorisinin amaçlarından biri de kadınların bakış açısının cinsiyetçi veya erkek-merkezli (androcentrik) varsayımlar yapan teorilere göre cinsiyetin öneminin teslim edilmesi ve bunu epistemik bir avantaja dönüştürme çabasıdır. Feminist duruş noktası teorisinin varyantları bu epistemik avantajı, Marksist epistemolojiye benzer şekilde kadınların sosyal durumunun farklılığını göstererek ele almaktadır.

Feminist teorisyenlerden Sandra Harding, kadınların bilgi anlayışını vurgulayan epistemolojileri analiz etmek için feminist duruş noktası teorisi nosyonunu dile getiren önemli öncü feminist teorisyenlerden biridir. Harding argümanını ilk önce güncel hayattan başlatarak sosyal hiyerarşilerin zirvesinde olanlar için toplumsal ilişkileri, sosyal hayatın doğasını ve hakikatlerini gözden kaçırmamasının kolay olduğunu ileri sürmüştür. Bu bakış açısından yola çıkılarak bilimsel alanda var olan hiyerarşi de sorgulana gelmiştir. Harding bu savı, akademik çalışmalarda bulunan kişilerinde bu gerçeği hesaba katmıyor olabileceğini ileri sürerek daha da öteye taşımıştır (Harding, 1992, s. 437-444). Harding, bilim insanlarının tarafsızlık iddialarına rağmen cinsiyetçi araştırma yöntemlerini ve sonuçlarını görmezden geldiklerini öne sürmüştür. Harding, bilgi üreticilerinin bu tür bir tarafsızlık iddiasının yerine getirilemeyecek bir söz olduğunu ima etmektedir.

Kısaca duruş noktası teorisyenleri araştırma yapan kişinin, kadınların veya diğer marjinalleşmiş insanların bakış açısıyla çalışmaya başladığında duruş noktasının önemini kabul etmeye daha yatkın olunacağını, somutlaşmış, eleştirel ve tutarlı bir bilgi yaratmada başarılı olabileceğini savunmuşlardır. Duruş noktası teorisinin, global bir kadın bakış açısı olduğu yönündeki çokça dile getirilmeyen iddiasında özcü olduğu eleştirilerini tartışırken, duruş noktası teorisyenleri kadın deneyiminden ziyade feminizmi vurgulayarak sosyal konumun politik yanına odaklanmışlardır. Genel olarak feminist teorilerde olduğu gibi, feminist duruş noktası teorisini tek bir epistemolojik bakış açısı veya tek bir metodolojik yaklaşım olarak temsil edilmesi yanıltıcı olacaktır. Onları duruş noktası teorileri açısından düşünmek daha uygun olacaktır. Bazı modern feminist duruş noktası teorileri de epistemolojide ampirik bir gelenek içinde yer almaktadır ki bu da farklı cenahtan gelen duruş noktası teorilerine örnektir.

Özetlersek feminist duruş noktası teorileri bir tür eleştirel teorilerdir. Eleştirel teoriler ezilenleri güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca hizmet etmek için sosyal teoriler dünyayı ezilenlerin çıkarlarıyla ilgili olarak temsil etmeli ve ezilenlerin durumlarını iyileştirmek için kullanılabilir metotlar geliştirebilecek teorik altyapıya sahip olmalıdır (Harding, 1991, s. 119-133). Feminist duruş noktası teorileri tüm bilme girişimlerinin sosyal olarak var olduğu görüşüne dayanır. Feministler, sosyal konumun epistemik içerik ve kapasite üzerindeki etkisini epistemik uygulamalar boyunca hissedilebildiğini söylerler. Sadece dünyayı nasıl anladığımızı değil, aynı zamanda deneyim yoluyla bize bunun nasıl sunulduğunu da dönüştürebileceğimizi ifade ederler.

Duruş noktası teorisinin epistemik hedefine bakıldığında, bilginin yapılandırılması ve şekillendirilmesinde sosyal konumun oynadığı rolün analizinin ve tanımının ötesine geçmeyi amaçladığı görülmektedir. Feminist duruş noktası teorilerinin normatif yönü öncelikle güç ilişkilerinin bilgiyi etkileme biçimlerinin nesnelliklerini tehdit eden bir öznelikle anlaşılması gerektiği tezini ve feminist prensiplerden ötürü sosyal olarak yerleştirilmiş bilginin objektif olabileceği tezini savunur. Duruş noktası teorileri, politik ve sosyal bir handikabın epistemik, politik ve bilimsel bir avantaja nasıl dönüştürülebileceğinin altını çizmektedir (Harding, 2004, s. 1-7).

Duruş noktası teorilerinin dönüştürücü hedefleri arasında daha sosyal olarak adil bir dünya yaratma isteğinin ötesine geçer. Feminist duruş noktası teorilerinde kullanılan duruş noktası kavramı bir kolektif kimlik, bilinç olduğu ve bunu Marksist teoriye borçlu olduğu tezi dar bir anlamlandırma içermektedir. Duruş noktası teorileri çoklu bir perspektiften gelmektedir. Feminist duruş noktası teorisyenleri arasında duruş noktasının

sadece kadın olmanın getirdiği bir bakış açısı olmadığı konusunda fikir birliği vardır. Feminist duruş noktası teorilerine göre bilgiye ulaşma süreci bakış açılarının ortaya çıkmasıyla başlar. Epistemik olarak ayrıcalıklı bakış açısından ayrılan marjinalleşmiş ve nispeten görünmez olan bakış açıları, sosyopolitik güç ve baskı konusunda sosyal durumlarının da farkında olduklarında kendilerini gösterirler. Feminist duruş noktası teorisinin, feminist aktivizm içindeki feminist bilinç hareketi ile az ya da çok eş zamanlı olarak akademik söylemlerde ortaya çıkması tarihsel bir tesadüf değildir. Bu, duruş noktası teorilerinin feminist politik pratiğe nasıl dayandığını göstermektedir. Feminist bir duruş noktasıyla ortaya çıkan politikleşmiş bilincin aracılık ettiği ve kadınların yaşadığı deneyimlerde ataerkil ideolojilerin araştırma yapması durumunda (iyi niyetle söylenirse) gerçeği gözden kaçırmayı veyahut düpedüz gerçekliği çarpıtması olası hale gelebilir (Harding, 1992, s. 335-336).

Ataerkil sistemlerden kaynaklanan kavramsal çerçeveler, kadınların ve marjinalleşmiş diğer kişilerin dünyadaki deneyimlerini anlamalarını sağlayan bilişsel araçlar sağlamamaktadır. Uygun kavramsal çerçevelerin ortaya çıkması, marjinalleştirilenleri bilişsel araçlarla epistemik özneler haline getirmekte olduğu söylenebilir. Uygun kavramsal açıklamalar kişilerin deneyimlerini düşünmelerini ve doğru şekilde temsil edecek adlandırmaları yapmalarını sağlar. Bu mevcut kavramsal çerçevelerin kadınlar için hiçbir işe yaramadığı anlamına gelmez. Bu kavramsal uyumsuzluk bile bir sistem içinde ifade edilmiştir. Aksine bu bakış açısıyla düşünmek çelişkileri çözen kavramsal çerçevelerin ortaya çıkmasını sağlayabilir.

Harding feminist epistemolojileri temel olarak sınıflandırırken onları üçe ayırır. Özellikle de uzun bir tarihi olan feminist ampirizm ve feminist duruş noktası teorileri üzerinde durur. Bu iki temel ayırım teorisi kendilerini sıralı olarak ampirizme ve Marksist ideolojiye dayandırmaktadırlar. Bir sonraki bölümde ele alacağımız ampirizm deneyime dayalı epistemoloji türüdür. Kendini ampirist felsefi geleneğine dayanmaktadır. Feministler ampirist felsefeye kendi deneyimlerini şemalaştırmak için başvurmuşlardır. Ampirizm bilimin güçlü yanlarını belirleme ve en iyi şekilde kullanma konusundaki endişesi, feministlere bilgi hakkında teoriler üretmek için yararlı bir çıkış noktası sağlamıştır. Feministler ise ampirizmin bilimin güçlü yanlarını seçme noktasını alıp feminist bakış açısıyla bilim yapma yoluna çıkmışlardır.

1.3.4. Feminist Ampirizm

Feminist ampirizm, deneyime dayalı bilgiye birincil önem veren epistemoloji türüdür. Kaynak olarak ampirist felsefi geleneğine dayanmaktadır. Kadınların deneyimlerine dikkat çekmek isteyen feministler ampirizmin önemli bir dayanak noktası olduğunu düşünmüş, bu epistemik alana yönelmişler ve ampirizmden yola çıkarak feminist ampirizmi ortaya çıkarmışlardır. Böylelikle kadın deneyimini felsefi bir zemine oturtma ve dikkat gösterilmesi gereken önemli bir mesele haline getirmeye çabalamışlardır. Feministler, ampirizmin bilenin (kişi veya şey) yeteneklerini, deneyimlerini, sosyalleşme ve psikolojik gelişimi dahil olmak üzere deneyimsel geçmişlerine bağlı olduğu görüşünü ön plana çıkarır (Anderson, 2020). Feminist ampiristler bu nokta üzerinde özellikle dururlar.

Feminist ampirist analiz, popüler anlayışlarla ilgili geniş düşüncelerden dar tanımlanmış bilimsel alanların teknik analizine kadar uzanır. Kapsam ne olursa olsun ampirizmin, feminist olarak yeniden işlenmesinde iki ana teması vardır. İlk tema, bilgideki değerler arasındaki etkileşimdir. Özellikle kanıt ve nesnellik gibi geleneksel olarak tanınan ampirik değerleri ahlaki ve politik değerlerle ilişkilendirir. Bu değerlerin etkileşimi, ampirik bilginin bilenlerle geleneksel ilişkisini ve bireysel bilginin toplulukların politikasından ayrılmasını sağlar. Bu döngü ancak bilenin izole bir kişi olmadığını öne sürerek zayıflatılabilir. Bu şekilde bilenin doğasına veya pozisyonuna itiraz etmek ve bilgide yeni ajans hesapları geliştirmek, feminist ampirizmde ikinci tema olarak ortaya çıkmaktadır (Hundleby, 2011, s. 30-32).

Feminist ampirizm, feminist bilincin ayrıcalıklı vizyonu tarafından bilgilendirilen ve dolayısıyla toplumsal önyargılar olarak temsil edilen cinsiyetçiliği ve eril-merkezcilik ortadan kaldırmak için özel olarak donatılmış yeni bir ampirist projeyi desteklemektedir. Code (1991, s. 316), standart ampirist düşüncenin tarafsızlığına itiraz eder ve feminist epistemolojinin bu duruma dahil olmamasını dile getirirken radikalliği alternatif olarak ileri sürmektedir.

Feminist ampirizm, kısaca ampirist metodolojiyi feminist politik hedeflerle birleştiren bir epistemolojidir (Campbell, 1994, s. 90). Campbell (1994, s. 90-91) bazı feministlerin, feminist ampirist politik hedeflerin peşinde koşmanın ampirizmin doğasıyla uyumlu olmadığını düşündüklerini dile getirir. Harding de bu savı desteklemektedir, cinsiyetçiliği ve eril-merkezliliği bilimden çıkarma hedefinin mevcut ampirist bilimsel araştırma normlarını uygulayarak elde edilemeyeceğini savunmaktadır

(Harding, 1991, s. 6-7). Harding (1991, s. 57-58), ampirist metodolojinin pozitivistliğe dayandığından bağlamsal değerlerin bilimdeki rolünü göz ardı ettiğini, kendisini incelenen nesnelere aynı düzlemde konumlandığı için yeterli akışkanlıktan ve nesnellikten yoksun olduğunu ileri sürmektedir.

Harding (1991, s. 111-112) feminist ampirizmi, cinsiyetçilik ve eril-merkezciliği bilimsel araştırmanın mevcut metodolojik normlarına daha sıkı sıkıya bağlı kalarak düzeltilebilen sosyal önyargılar olarak tanımlanması gerektiğini salık vermiştir. Harding feminist ampirizmi pozitivistliğin temel varsayımlarından birine yani bilim normlarının sadece keşif bağlamına değil, gerekçelendirme bağlamına uygulanması gerektiğine dayandırmaya çabalamaktadır. Bu nedenle, böyle bir ampirizmin bilimde cinsiyet eşitsizliğini düzeltmediğini iddia etmektedir (1991, s. 111-112).

Clough (2013, s. 130-132) ise cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak için mevcut bilimsel uygulamalara ertelemek gerektiğini önerirken Hundleby (2011, s. 30-31), feministlerin bilimsel tartışmalara yerel ampirik standartlar dahilinde katılmalarını onaylamamaktadır. Değerlerin bilimde sahip olduğu genel rolleri belirtmek için boşuna girişimlerden kaçınmaları gerektiğini savunmaktadır. Clough ise önceden örneği olmayan bir davranış sergileyerek bilgi kavramlarını reddetmeyi önermektedir. Birçok feminist ampirist, kullanımdaki stratejilerin yapısı konusunda onunla aynı fikirde olmaktadır (Clough, 2013, s. 130-132).

Tuana feminist bilim eleştirisini sadece potansiyel hata kaynaklarını bilim pratiğinden çıkarmak için cinsiyetçi önyargının tanımlanmasını ve ortadan kaldırılmasını sağlamayı varsaymanın kolayca kaçmak olduğunu söyler. Gerçekte feminist bilim daha geniş bir ajandası olduğunu ifade eder. Feminist eleştiri daha sonra bilimselliğin titizliğini sağlamak için bir araç olarak ortaya çıkar. Ancak bilim felsefesinde olduğu gibi bilimin feminist eleştirileri de böyle bir görüşe gömülü ampirizm kavramını gözden geçirmeye başlamıştır (Tuana, 1995, s. 441-443).

Kısaca belirtmek gerekirse ampiristler çoğu duyuşsal deneyimin bilgi kanıtları, veriler ve gerçekler üzerindeki rolünü vurguladığı görülmektedir. Helen Longino'nun feminist ampirizm ile nesnellığı harmanladığı bağlamsal ampirizm kavramından (contextual empiricism) bu noktada bahsetmek uygun düşmektedir. Longino bağlamsal ampirizmin gözleme dayalı bir yapısı olduğu için reddedilme oranının düşük olduğunu iddia eder (1996, s. 39-40). Longino bir diğer ilginç nokta olarak teorilerin kabul edilebilirliğini kamuya açmayı teklif eder (1996, s. 39-40).

Antony bilimde sosyopolitik değerlere duyulan ihtiyacın cinsiyetçi, ırkçı ve benzeri davranışların haklı çıkarılabileceğini noktalara varabileceği söyler. Bu durumun sadece ‘kötü bilimin’ değil, her zamanki bilimin bir parçası olabileceği konusunu gündeme getirir. Antony bu değerlerin rolünü eleştirmenin önyargı paradoksuna neden olduğunu ifade eder (2003, s. 102-103). Nelson ise bu durumun bilgi içerisindeki sorunlu olan kısımların ayıklamayıp sadece bahsedildiği ama üzerine gidilmediği için kısır döngüye dönüşmekte olduğunu iddia eder (Nelson, 1990, s. 35-36). Feminizmin bazı politik değerlerin ampirik yeterliliğini diğerlerinden daha fazla desteklediği savunulabilir. Böylelikle ampirik alanda feminist olarak bilim yapmanın başarılı olduğu sonucu çıkarılabilir.

Ampirizm bilimin güçlü yanlarını belirleme ve en iyi şekilde kullanma konusundaki endişesi, feministlere bilgi hakkında teoriler üretmek için yararlı bir çıkış noktası sağlamıştır. 20. yüzyılın başlarındaki mantıksal ampiristlerin çoğu çeşitli türlerde sosyopolitik özgürleşme de dahil olmak üzere sosyal amaçlarla hizmet edecek bir bilim geliştirmeyi amaçlamaktaydı. Bu nedenle özgürleştirici bir bilimin amacı ampirist mirasın bir parçası olmak olduğunu iddia edilebilir (Okruhlik, 2004, s. 61-62). 20. yüzyılda mantıksal ampirizm, mantıksal pozitivizm ile ilişkilendirilmiştir. Ancak feminist ampirizmi, feminist politik ideallerin hizmetinde mantıksal pozitivizm olarak tanımlamak haksızlıktır ve bu onu köksüzleştirmektedir. Mantıksal pozitivizm, mantıksal ampirizmin özünde daha iyi bir şekilde nasıl değişebileceğinden bahsetmeden, mevcut bilimsel pratiği kusurlu olarak görmektedir.

Modern ampirizm eleştirisi yapan Quine’ye (1951, s. 20-21) göre, büyük ölçüde bu paradigma iki dogma tarafından şartlandırılmıştır. Bunlardan ilki, analitik olan veya gerçeklerden bağımsız olarak anlamlara dayanan hakikatler ile sentetik olan ya da gerçeklere dayanan hakikatler arasındaki bazı temel bölünmelere olan inançtır. Diğer dogma indirgemeciliktir (redüksiyonizmdir)¹⁴: yani her anlamlı ifadenin deneyime atıfta bulunan terimler üzerinde bazı mantıksal yapılara eş değer olduğu inancıdır. Onları terk etmenin bir etkisi bilim ile spekülative metafizik ve doğal olan arasındaki sözde sınırın bulanıklaşmasıdır. Başka bir etki pragmatizme doğru bir kaymadır.

Sonuç olarak feminist ampirizm Quine’yi kaynak olarak ampirizmin dogmalarından uzaklaşmaya çalışmaktadır. Feminist ampiristler Foucault’nun da

¹⁴ Redüksiyonizm: İndirgemecilik. Gözlemlediğimiz karmaşık ve farklı şeylerin temelde yöneten evrensel ilkelerle açıklanabileceği görüşüdür. Bu görüş fiziği her şeyi açıklayan bir bilim olarak görür (Nagel, 1998, s. 3).

eleştirdiği klasik ampirist özne formundan (Foucault, 2008, s. 273-274) feminist ampirizmi kurtarmaya uğraşmaktadırlar.

Kadınların hak mücadelelerine katılımı onları kendilerini tanımlama ve ifade etme zorunluluğunu oluşturmuştur. Kadınlar elbette ki tarihin başından beri kendilerini anlatmaya çabalamışlardır. Fakat bu ilk dönem hareketleri genelde edebiyat ve günlükler çerçevesi içinde kalmıştır. 19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyılda zirveye çıkan kendilerini anlamlandırma ve tanıma mecburiyeti artık yalnız edebiyatın değil diğer alanlara da akan kadın düşünürleri ortaya çıkarmıştır. Kendilerini anlamlandırma, tanıtlama ve tanıma isteği nihai olarak felsefeye ulaşmış ve oradan epistemolojiye kaymıştır. Epistemolojiye olan bu yaklaşım bizi bu çalışmada ilk durak olarak epistemolojinin tarihsel anlamını ve içeriğini ortaya çıkarma zorunluluğuna götürmüştür. Daha sonra epistemolojiyi inceleyen ve eleştiren feministlerin kendi yorumlarıyla ortaya çıkardıkları feminist epistemolojiler ele alınmıştır. Feminist epistemolojiler adı üstünde olduğu gibi birden çoktur ve aynı şekilde birden çok akımdan gelmektedirler. Ama bu çalışmanın sınırları dolayısıyla Harding'in feminist epistemolojileri temelde üç kısma ayırma stratejisini takip edilerek (1986, s. 24-25) feminist ampirizm ve feminist duruş noktası teorilerini ele alındı¹⁵. Özellikle de uzun bir tarihi olan feminist ampirizm ve feminist duruş noktası teorileri üzerinde duruldu ve feminist filozofların bu teorilerde aradıkları nesnellik, kendi konumu anlama ve belirleme, zihinsel olarak kapasitesinin farkına varma durumları incelendi. Feminizmin bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi tarihsel olarak anlamlandırma çabasında bu teorilere başvurduğu gözlemlenmiştir. Fakat tez kadınların bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi sadece feminist ampirizm ve feminist duruş noktası teorileri dolayısıyla anlamlandırmasının çağımız itibarıyla artık tam olarak mümkün olmadığı iddiasındadır. Bundan ötürü tezin ikinci bölümünde 20. yüzyılın etkili düşünürlerinden olan Michel Foucault'nun bilgi ve iktidar arasında kurduğu radikal ilişki ağının incelenmesi ele alınacaktır. Foucault'nun bilgi ve iktidar arasında kurduğu ilişki ağının feministler için daha verimli sentezler ortaya çıkaracak bir kaynak olduğu görüşündeyiz. Böylelikle ilk olarak Foucault'nun iktidarı orta çağdan itibaren çözümüyle yola çıkacağız. Bu detaylı incelemenin nedeni feminizme önerilen bu yol haritasını detaylandırmaktır. Bölümlerde kısaca bu iktidar biçimlerinde kadınların o çağlardaki durumuna ve feministlerin bunları nasıl yorumladığına değinilecektir

¹⁵ Feminist post-modernizm akımını tezle ciddi bir bağı olmaması dolayısıyla derinden ele alınmamıştır. Feminist post-modernizme, postmodernizm başlığında değinilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FOUCAULT'DA İKTİDAR VE BİLGİ

Michel Foucault geçen yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olduğu fikri günümüzde de halen geçerliliğini korumaktadır. Onun sosyal bilimlere olan katkısının her ne kadar bilim çevresince tartışmalı olduğu iddia edilmişse de bu onun öneminin azalmasına yol açmamıştır. Aksine halen önemli bir başvuru kaynağı olarak yerini korumaktadır. Foucault aşağı yukarı alanında çalıştığı bütün konuları kendine özgü şekilde yorumlamasıyla tanınan bir düşünürdür. Bu nedenden ötürü bu bölümde klasik bilgi ve iktidar anlayışından Foucault'nun nasıl koptuğu gösterilmekte, kopuşun radikal mi yoksa söylemsel mi olduğu tartışılacak olup feminist epistemolojiye katkı sunup sunmadığı saptanmaya çalışılmaktadır.

Foucault, geleneksel iktidar anlatısında olduğu gibi iktidarın negatif olarak yansıtılmasına karşı çıkar. İktidarın tarihi anlatısının iktidar nosyonunu basite indirgenmesi olarak görür. Yani merkezi devletin her şeyi kontrol ettiği ve bu tip iktidarın sahiplerinin yeni çağdan itibaren burjuvazi vb., iktidar odakları olduğuna dair bakış açısını iktidarın sadeleştirilmesi olarak görür. Üst katmandan (stratadan) alt katmana doğru uygulandığı söylenen iktidarın salt baskı kategorisinde işlediği görüşüne katılmaz. Bu pozitif yönlü iktidar tezi ile Foucault (2011, s. 72), iktidarı egemenlikten ve dominasyondan kopararak klasik iktidar anlayışı biçimini ters yüz eder. Bundan ötürü hala hükümlerlik meselesiyle uğraşan politik teoriyi eleştirir. Klasik politik teoride varlığını halen sürdüren hükümdarlık iktidarının kafasının uçurulması gerektiğini, politik teorininse bunu henüz başaramadığını ifade eder. Böylelikle net bir şekilde görülmektedir ki, Foucault'nun iktidar eleştirisinin gayelerinden biri de egemenlik kavramını politik teorinin merkezinden çıkarmaktır. Yani Foucault'nun iktidar teorisi radikaldir.

Klasik iktidar yasa, yasaklama ve itaat döngüsü arasında meydana gelmiştir. Bu iktidar çeşidi iktidarın negatif olarak uygulanması pratiğidir ve kapsamı oldukça sınırlıdır. Yasa koyucu klasik iktidarda insanların hayatı üzerinde söz sahibidir. Modern liberal toplumlarda ise iktidar bir merkeze ihtiyaç duymamaktadır. Bu iktidar tipinin en belirgin özelliğinin de zaten merkezsiz olması olduğu söylemidir. Böylelikle, iktidar bir kurum veya gruhun etkisinde olmadığı, iktidarın sürekli olarak işleyen bir mekanizma gibi olduğu çıkarımı yapılabilir. Foucault (2011, s. 107-108) iktidar ilişkilerinde iktidar görülmez bir ağ gibi çalıştığını ve bu ağda öznelerin yalnızca iktidara iştirak etmekle kalmadığını, aynı anda hem itaate tabii olup hem de iktidarı uygulayan ajan olarak var olabilmekte olduklarını dile getirir. Kısaca özneler iktidarın aracısı konumundadır, iktidar

özneleri sıçrama tahtası gibi kullanmaktadır. Bu sebepten ötürü özneler iktidarın dışında ve karşısında kalmazlar. Öznenin, iktidarın etkisiyle var olabilmiş ve aynı anda iktidarın varlığının da aracısı ve savunucusu olduğu söylenebilir. Yani iktidar ilişkilerinin geleceğinin inşa ettiği özne tarafından oluşturulmakta olduğunu iddia edilebilir.

Foucault'nun feminist epistemolojilere katkısına gelirse, Foucault, cinsiyetin soybilimini (jenealojisini) işleyen/sürdüren bilgi ve iktidar teknolojilerini, hangi stratejilerle, etkilerle onu ele aldığı bir analizini ortaya çıkarmaya çabalamıştır (Repo, 2016, s. 8-9). Ayrıca beden konusunu ele almış, bedenin iktidarın kuşatması altında olduğu gözlemlemiştir. Bu kuşatma onu iktidar biçimleri içerisinde cinsiyet eşitsizliğine dikkat çekmesine ön ayak olmuştur. Foucault (1978, s. 100-102) cinsiyetin bir iktidar aygıtı olarak gerekli hale geldiği tespitini yaparak feminist metodolojinin temel tartışmalarından birine ciddi bir referans olmuştur. Aynı zamanda 'Aydınlanma' düşüncesinin tek tip özneleşme biçimini yakalamış ve bunun evrensel olarak kabul edilmesine karşı çıkmıştır. Bu çıkarım Feminist Duruş Noktası Teorisi, Postmodernizm, Feminist Postmodernizm ve Feminist Nesnellik anlayışına dayanak sağlayan önemli argümanlardan biridir. Böylelikle Foucault temelli bir okumanın feminist epistemolojiye önemli katkılarda bulunduğu aşikar olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda izleyen bölümlerde Foucaultcu İktidar ve Bilgi anlayışı, Bir İktidar Analizi, Pastoral İktidar, Disipline Edici İktidar ve Bio-İktidar başlıkları ele alınacaktır.

2.1. Foucaultcu Bilgi ve İktidar Anlayışı

Michel Foucault 20. yüzyılın önemli düşünürlerinden biri olduğu yukarıda belirtilmiştir. Onun toplum bilimlerine olan katkısı halen bilimsel camiada yerini korumaktadır. Bu tezde Foucault'nun önemli kavramlarından olan iktidar terimi açıklanacaktır. İktidar terimi feminist epistemoloji içinde önemli bir yer tuttuğundan bu kavram seçilmiştir.

Foucault'nun yazılarının temel unsurlarından biri de iktidar kavramıdır. Foucault iktidar terimini tasvir ederken bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiye öncelikli olarak değinir. Foucault, bu ilişkinin klasik anlatısının eksik yönleri olduğunu düşündüğünden ötürü kendi radikal bakış açısını öne sürer. Klasik çağda, (ampirik bilginde dahilinde olarak) bilginin evrensel bir *mathesis*¹⁶'e bağlı olduğu anlayışı hakimdi. Descartes ve Kartezyen

¹⁶ *Mathesis*: Yunanca kesin bilgi anlamına gelen kabaca öğrenme, öğrenim bilimi diyebileceğimiz kavramdır. Descartes'in Aklın Yönetimi İçin Kurallar (Rules for the Direction of the Mind) kitabında açıkladığı kavramdır (Nolan, 2016, s. 475-477). Leibniz ve Husserl'da bu kavramın savunucularındandır.

geleneğe bağlı düşünürler bu tasarımı savunanların öncülerindedir. Bilgi nosyonu orta çağlarda tartışılırken, bilimlerin genel olarak ele alındığında bilgilerin birleşik bir gövdeye doğru gittiği iddiası dile getirilmekteydi. Bu da bizi temeli değişmeyen evrensel karakteristiğinin var olduğunu iddia edebileceğimiz analitik bir dil tasarımına yönlendirmekte idi. Bu bakış açısının temeli sağlam bir zeminde olmasada orta çağlardaki bilgi anlayışını göstermesi açısından değerlidir. Orta çağlarda bilgi ve iktidar anlayışı günümüze kıyasla statik bir yapıdadır (Foucault M. , 2001, s. 353).

Foucault, iktidarı tasvir ederken üzerinde önemle durduğu bilgi ve iktidarın karmaşık ilişkisinin, açık bir biçimde ortaya konulması için özne nosyonunun analiz edilmesi gerektiğini savunmuştur. Foucault, öznelerin iktidar ilişkileri tarafından şekillendiğini ve toplumsal ilişkiler içerisinde vücut bulunduğunu sentezlemektedir. Foucault (1992, s. 32-34) öznenin iktidarın çarkları arasında yontulduğunu öne sürer ve eğer öznenin arkeolojisini yapmak istersek ilk önce iktidar-bilgi arasındaki ilişkinin bir haritasını çıkarmamız gerektiğini söyler. İktidarın sınırlarını çizme konusunda yine de çok aceleci olmamamızı salık vererek iktidarın merkezi olmadığını onun özneler tarafında sadece ölçülebileceğini ortaya koyar. İktidarın bireylerin üzerine kapanmış bürokratik bir aygıt olduğunu düşünmek geçen yüzyılda kalmış bir bakış açısıdır. İktidara sahip olanların bütün güç ilişkilerine haiz olduğu bakış açısı tam olarak doğru değildir. İktidar, bir mülk veya zenginlik olmadığı için daha çok dolaşımında iken fark edilir. Kısaca iktidar merkezsizdir, birey onu hem işleten ve hem de işleyen ajanıdır. Yani bireyin iktidarın karşısında olması düşüncesi artık geride (arkaik) kalmış bir düşünce biçimidir. Birey aslında iktidarı oluşturan güç ilişkilerine tabii olan aynı zamanda o güç ilişkilerinin de ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir etmendir.

İktidar ve bilginin karmaşık ilişkisini şemalaştırmaya çalışırken Foucault'nun başvurduğu yol bilgiyi derinlemesine ele aldığını düşündüğü *savoir* (bilgi) kavramıdır. Foucault bilimsel disiplin alanları için başvurulan kavram olan *connaissance* (bilme) yerine genel bilgi alanını içine alan *savoir* (bilgi) nosyonunu tercih eder. Foucault'ya (1980, s. 106-108) göre bilgi (*savoir*) belirli bir zaman aralığının rastgele bir söylemine karşılık gelirken, bilme (*connaissance*) ise bu söylemlerin bütünü oluşturduğu diskursif yapıya ve bu yapıyı ortaya çıkaran koşullara karşılık gelmektedir. Foucault için bilgi (*savoir*), iktidarı besleyen yapıcı ve yıkıcı etkisiyle, aynı zamanda kendine has yayılma ve domine etme kapasitesiyle özel bir yerde durmaktadır.

Foucault (1992, s. 126-127, 170-171) bilgi ve iktidarın birbirini besleyen ilişki ağlarına itinayla vurgu yapar. Bunun nedeni ise iktidarın süregelen varlığını biraz olsun

açıklığa kavuşturma çabasıdır. Çünkü Foucault iktidarın süre gelebilmesi için onu ayakta tutabilecek teknolojiler ve bilgiye ihtiyacı olduğunu savunur. Böylelikle iktidarın varlığı daimi bilgi akışına yol açar ve aynı anda itaati yaratır. İktidar burada uzun zamandır elinin altında olan ve insanları eğitmede kullandığı vazgeçilmez prensibi disipline başvurur.

İktidar ilişkisi toplumsal ilişkileri haliyle etkiler. Foucault'ya (1992, s. 27-29) göre iktidar ilişkilerinin kendine ait gerçekliğin üretimini ve dolaşımını sağlamadan var olması güçtür. Söylemin üretimi, oluşması, dolaşımı olmaksızın varlığını sürdürmesi ve ayırt edilmesi zordur. Foucault'ya göre iktidar ilişkileri içerisinde, ondan yola çıkmadan ve bu iktidar ilişkilerinin işlemlerinden geçmeden oluşan bir iktidar uygulaması olması olasılık dışıdır. Yani iktidar ilişkileri yoluyla hakikat üretimine bağlanırsınız ve yalnız hakikat üretimi sayesinde iktidarı tatbik edebiliriz. Foucault hakikatin üretilmesinde ve tatbik edilmesinde bir diğer önemli unsur olan hukuka değinir ve iktidar ilişkilerinin rıza üretmek için hukuka başvurması üzerinde ciddiyetle durur.

2.1.1. İktidar ve Bilgi Anlayışının Hukuksal Çerçevesi

İktidar, hukuk meşruiyetine ihtiyaç duyar ve bunu kullanmanın önemini göz ardı etmez. İktidar ilişkileri yapısı ve sürekliliği gereği kendini hukuki bir zemine oturtmak isterler, bu da hukukun genel anlamda iktidar için vazgeçilmesi mümkün olmayan bir bilgi alanı olması durumunu yaratır. Hukuki bilgi statüsü aynı zamanda disiplinler iktidarın önemli bir destekleyicisi olmasından ötürü iktidar için hayati bir konu olduğu söylenebilir. Foucault (1992, s. 58-60) hukukun, iktidarın oluşturmak istediği gerçeklik algısını yaratmakta önemli ajanlardan biri olduğunu savlar. Özellikle tekrar müessesini kullanarak öznelere zihne bu gerçekliği yerleştirmedeki önemi yadsınamaz.

Foucault, Batılı toplumlarda hukuksal tarihin oluşmasını krallık iktidarına kadar götürür. Kralların, eski Roma Hukukunu uygulamaya sokma çabalarını Orta Çağ'ı değiştiren önemli etmenlerden biri olarak saymaktadır. Foucault bu yapının kralın kişiliğini ön plana alan hukuksal bir yapı olduğunu işaret eder. Hukuk aynı zamanda kralın meşruiyetini sağlayan önemli bir destekleyici kol olmuştur. Bu önemli bir sorun olan egemenliğin feda edilmesine yol açmıştır. Foucault (2002b, s. 37-53) iktidarın uygulandığında bakılması gereken beş önemli nokta üzerinde durmuştur. Bunlar;

1. İktidarı, uygulandığının hukukiliğinin giderek azaldığı sınırından kavramaktır.
2. İktidarı, amaçlarını ve uygulamalarını incelemeye almak. Yani iktidarı geçici olarak, gayelerini dikkate alma ve uygulama alanına doğrudan girmek kısaca iktidarı dış yüzünden incelemeye almaktır.

3. Foucault için iktidarın homojen bir egemenlik olgusu olduğunu düşünmek yanlıştır. İktidarın bir öznenin bir diğeri üzerindeki, bir grubun diğeri veya bir sınıfın bir başkası üzerinde hakimiyeti olarak ele almanın hatalı olduğunu düşünür. İktidarın daha çok dolaşım halinde olduğunu veya zincir dizgesi gibi işlediğini salık verir. İktidar merkezsizdir, bu nedenden ötürü tam yerinin bilenemeyeceğini söyler.

4. Önemli olanın, iktidarı üstten alta doğru değil alttan üste doğru bir çözümlemesini yapmak olduğunu savunur.

5. İktidarın avantajlı olduğu konulardan biri de ideolojileri yönetme üstünlüğünü elinde tutmasıdır. Ama bu iktidarın ille de bir ideolojisi olacağı anlamına gelmemektedir.

Foucault (2002b, s. 37-53) iktidarı çözümlenmeye çalışırken bakılması gereken yer hukuksal yapı, devlet aygıtları ve ideolojiler yerine özneleri disipline etmede kullanılan yöntemler ve bağlantılara eğilmesi gerektiği, bilme aygıtlarının bunun üzerinden araştırılmasını salık verir aksi takdirde yapılan çalışmanın iktidarı erk teknikleri ve taktiklerinden yola çıkarak anlamaya çalışma olduğunu söyler.

2.1.2. İktidar ve Bilgi Anlayışının Özneye Bağlanması

Bilgi ile iktidar arasındaki ilişki tartışılırken Foucault, bilgiyi ilk sıraya alan bilgi (savoir)-iktidar ilişkisi ve iktidarı temel alan iktidar-bilgi (savoir) ilişkisi arasında kalmayı doğru bulmaz. Foucault (1992, s. 33-34, 275-279) buna karşılık olarak asıl amacının iktidar ile bilginin ve iktidar ile hakikatin aralarındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak olduğunu söyler. Foucault, bilginin nesnel olmasının soru işaretleri yarattığını öne sürerek bilgiyi iktidar ilişkilerinin bir ürünü olarak ele alır. Bu ikisi arasında bir bağ oluşturmadan iktidarın işlevinden bahsedilemeyeceğini öne sürer. Eş zamanlı olarak da iktidar ilişkilerini hesaba katmadan bilginin alanından bahsedilemeyeceğini savunur. Öznenin, yalnız iktidar-bilgi düzleminde bilinecek nesneyi tanıyabileceğini söyler. Çünkü politik bedenin (corpus'un), bilgi ve iktidar arasındaki ilişki ile bilginin nesnesi haline gelmiş olduğunu ve yalnızca bu konumda işlenebileceğini iddia eder.

Özetle Foucault (1992, s. 29-34) iktidarı yalnızca baskı, cezalandırma ve disiplin kavramları üzerinden değil, gerçeklik ve nesnel alanlar olarak ele alınmıştır. Yani iktidar önce bireysellik noktasından sonra iktidar ilişkilerinin ürettikleri ve dönüşüme uğrattıkları şeyler açısından analiz edilmiştir. İktidar ve özne birbirlerine bağlı olarak ele alınmıştır. Bunun nedeni ise iktidarın özneyi tabii kılmasıdır. Böylelikle özne, iktidar

diskurunun dışında ve iktidar diskuru ürettikleri haricinde birbirlerinden farklı olarak düşünülmemişlerdir.

Feminist epistemologlar ise Foucault'nun iktidar ilişkileri anlayışını birçok açıdan verimli bulmuşlardır. Öncelikle Foucault, Aydınlanmanın nesnellik anlayışının eril yüzünü ortaya çıkarılmasında önemli bir basamak olurken (Foucault, 1992, s. 275-279) diğer yandan iktidar ilişkilerinin yarattığı özneleşmenin, evrensel olarak bir tip özneleşmeye götürdüğü algısını ters yüz etmesidir. Foucault disiplinler iktidarın bedenleri itaatkar hale getirme prensibini açığa çıkarmıştır. Bu kavramı ödünç alan Bartky ve diğer feministler ise domine etmenin kadın özneler için daha ağır işletildiğini dile getirmişlerdir (Bartky, 1990, s. 63-70).

Geleneksel iktidarın diğer iktidar biçimleri içerisinde bir tahlili yapılacak olsa onu metalarla anmak doğru olacaktır. Bir diğer önemli nokta ise uyrukları üzerinde kullandığı sınırsız şiddet sorunudur. Fakat bu bir sonraki bölümde de göreceğimiz üzere aslında iktidarının sıkıştığı dar kalıbı ifade etmektedir. Bir sonraki bölümde 'Bir İktidar Analizi' konusu ele alınacaktır.

2.2. Bir İktidar Analizi

Geleneksel İktidarın, iktidar ilişkilerini ve biçimleri içerisindeki yerinin değerlendirmesini yapacak olursak, geleneksel iktidarın doldurduğu konum ağırlıklı olarak metalara denk düşmektedir. Tabii bir de Foucault'nun (1997, s. 25-30) altını çizdiği üzere yaşam ve ölüm üzerindeki hakkı meselesi vardır. Yani uyruklarını yaşamaya bırakma veya şiddetli ölüm biçimlerine gönderme durumudur. Ama geleneksel iktidarın söz sahibi olduğu asıl konu ölüme terk etme veya çarptırmaktır. Başka bir deyişle geleneksel iktidarın uygulayabileceği gücün belirli sınırlayıcılıkları olmuştur (Cisney & Morar, 2016 , s. 2). Böylelikle bu model, uyrukları üzerinde gitgide daha az meşruiyet devşirebilmiştir. İktidar meşruiyetini sağlamlaştırmak için kendi bilgi alanlarını hakikatlerini ürete gelmiştir, bu hakikat oyunu biçimi diğer iktidar ilişkileri alanları için de geçerli olmuştur. Foucault (2012, s. 173-174) iktidar ilişkilerinin, belli bir hakikat söylemlerine dayanmadan herhangi bir çıktı üretemeyeceğini söylerken tam olarak bu noktayı vurgulamaktadır. Yani iktidar ilişkilerinin kendini ayakta tutabilecek ve ona meşruiyet devşirecek hakikat oyunlarına ihtiyacı vardır. İktidar ilişkilerinin bunlar olmadan üretilmesi ve sürdürülebilmesi olasılık dışıdır.

Roma hukukunun da Orta çağda yeniden ortaya çıkışı aslında bu geleneksel iktidarın sıkışmışlığına çare bulma ihtiyacının bir sonucudur. Orta çağdaki dini otoritenin,

laik otorite ile gerilimlerin dozu artmaya devam ederken Roma hukuku yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Hukukun kullanımının tartışılması yerine buradaki üzerinde durulması gereken asıl argümanın iktidar ilişkilerinin doğasıdır (Cisney & Morar, 2016 , s. 2-3).

Hükümlerlik iktidarında egemen ile öznelerinin yaşamı arasındaki ilişki, izin verilebilirlik ve ele geçirmenin asimetrik ilişkisidir. Egemenin, öznelerinin hayatları üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi vardır (Foucault M. , 1997, s. 25-27). Bu hükümlerlik iktidarı için ölüme çarptırma veya yaşamaya bırakma arasında gidip gelen dolaysız bir haktır. Bu iktidar biçimindeki temel çatışma, şeyler üzerinde (mal, mülk ve toprak vb.) sınırsız yetkiye sahip olan iktidar ile uyruklarının haklarının neler olabileceği sorunsalı olmuştur. Yani hükümlerana bağlı olan bu hukuk sistemi göstermektedir ki aslında genel olarak iktidar ilişkileri yaşam sorununun kurucusu olmaktan çok onun tamamlayıcısı ya da onu gözetimde tutan bir erk sistemidir (Cisney & Morar, 2016 , s. 3-5). Bu durum bize iktidar sorununun geleneksel olarak gücün aşırı kullanımı ya da bir tahakküm sorunu veya bunların birleşimi arasında gelip gittiğini göstermektedir. Foucault'nun söz ettiği gibi tahakküm toplumun her alanında yer almaktadır. Kişilerin özel hayatı veya kamusal alan bundan azade değildir. Reçete olarak Foucault (1997, s. 25-27) iktidar veya egemenlik ile ilgili sorunları rafa kaldırıp tahakküme boyun eğme ve itaati sorunsallaştırmayı önerir.

Foucault (2014b, s. 72-76) böylelikle geleneksel iktidar ilişkilerinin dayattığı metalara sahip olma anlayışının karşıtı olarak iktidarın bir sınırdan başladığı veya bittiği tezinin yanlışlığını savunur. İktidar ilişkilerinin hayatın her alanına yayıldığını ve bu durumun dışlanmasının imkansızlığı üzerinde durur. Böylelikle iktidar ilişkilerinin tepeden safi baskı yoluyla oluştuğu anlayışını yıkar, bu ilişkilerin öznenin hayatının her alanında oluştuğu ve her yerden geldiği anlayışını öne sürer. İktidar ilişkilerinin bir dış kuvvet değil olağan bir akış olduğunu, iktidar ilişkilerinin hedefinin öznenin rızası olmadığını çünkü iktidar ilişkilerinin böyle bir onaylamaya ihtiyaç duymadığının altını çizer. Kısaca Foucault (2011, s. 107-108) iktidar ilişkilerinin özneleri teğet geçtiğini onlara uygulanmadığını savlar.

Feminist teori ilk ortaya çıktığı zamanlarda genel olarak cinsiyetler arası eşitlik vurgusunda olmuştur. Yani ilk dönem feminist yaklaşımı, iktidarı eşitlik algısını sağlamada bir terazi olarak görmüştür. Bu ampirist bakış açısı iktidarı Weberyen bir bürokratik ağılar dizgesine indirgemektedir. Bu yaklaşım Young'un (1990, s. 31) bahsettiği üzere iktidarın dağıtımını sorunsallaştırmaktadır. Ama Foucault'nun tarif ettiği

üzere iktidar tekçi (monisttik) bir yapı değildir. Çoklu kavramsallaştırmayı gerektiren mefhumlardan biridir. İktidarı dominasyon üzerinden inceleyen feministler ise daha çok sosyal ilişkileri ve ataerki mefhumunu gündeme getirmektedirler. Feministler dominasyonu açığa çıkarmaya ilk olarak ataerki kültürünü ifşa etmekle başlamışlardır. Ataerkinin mevcut hiyerarşi sistemlerinin, iktidara erişimini kolaylaştıran varsayımları görünür kılmaya ve değiştirmeye veya devirme yolunda çalışmalar yapmışlardır (Tilley, 2018, s. 1-3). Böylelikle feminizmin iktidarı açıklama yolunda farklı bakış açılarını içinde barındırdığını görebiliriz. Ama esas olarak feminizm içerisinde ataerkiye ve dominasyona karşı ayrılan yer daha fazladır.

Foucault, geleneksel iktidarın sıkışmışlığına çare olan 18. yüzyıldaki liberal-ekonomik yönetişimselliği çözümlenmek için pastoral iktidarı incelemeye alır (Siisiainen, 2015, s. 3). Foucault (2013, s. 144) modern iktidarın yani yönetişimselliğin (governmentality) köklerinin pastoral iktidardan meydana geldiğini, bu iktidar teknolojisinin doğuşunun Hıristiyanlığın yükselişiyle bağlantılı olduğu için pastoral iktidardan burada bahsetmek önem taşımaktadır. Bir sonraki bölümde ‘Pastoral İktidar’ konusu ele alınacaktır.

2.2.1. Pastoral İktidar

Foucault 18. yüzyılda kendini göstermeye başlayan liberal-ekonomik yönetişimselliği analiz edebilmek için 16. ve 17. yüzyıla kadar etkin bir iktidar ilişkisi olduğunu ileri sürdüğü pastoral iktidarı incelemeye alır. Anlaşılabilceği gibi Foucault modern hükümetin ilişkilerinin ve teknolojilerinin kaynağını oluşturduğunu düşündüğü Hıristiyan geleneğinin belirli damarlarına ve yönlerine odaklanır. Foucault'nun ele aldığı konular dini ve teolojik metinlerden oluşan bir derlemelerdir. Foucault'nun asıl olarak Hıristiyan teolojisinde ilgilendiği şey, kavramlar ve argümanların spesifik olarak iktidar ilişkilerinin yaratılmasında ve düzenlenmesinde rol oynayan örgütlenme tavrıdır. Foucault'nun pastoral olarak adlandırdığı iktidar ilişkilerini Hıristiyanlık içinde araması dikkat çekicidir. Dikkat çekicidir çünkü modern yönetişimin oluşturulduğu içerikleri ve soy kütüğü/bilimi (jeneolojileri) ortaya çıkarabilir bir pozisyonda durduğu söylenebilir. Ama bu bizi Foucault'nun orta çağ Hıristiyanlığını veya onun teolojisini kapsamlı bir analizini yaptığı çıkarımına götürmemelidir (Siisiainen, 2015, s. 3-4).

Foucault (2013, s. 110-112) Tanrı'nın bir çoban olarak insanların sürüsüne baktığı fikrinin sade Yahudi ya da Hıristiyan toplumlarında görülmediğini, aynı zamanda Mısır, Asur ve Mezopotamya medeniyetlerinde de bu fikre rastlandığını dile getirir. Pastoral

iktidarın bir şemasının çıkarılabileceğini savunur, bunun diğer kültürler ve efsanelerde gayet yaygın şekilde kullanıldığı işaret eder. Pastoral iktidarın bir kurtarıcı bulma veya yaratmak için planlı bir şekilde hareket ettiğini savlar. Bu kurtarıcının amacının kendi egemenliği altındaki topluluğu selamete erdirmek olduğunu savunur. Kısaca pastoral iktidarda esas olanın yönetilenleri doğru yola sokma ve onları en iyi şekilde yönlendirmeye dair bir yöntem olarak ortaya çıktığını iddia eder. Bu sebepten ötürü pastoral iktidar, yönetenin yönetileni sürekli gözlediği ve teftiş ettiği bir iktidar biçimidir.

Foucault'nun Hıristiyanlık tarihinde pastoral iktidar açısından diğer kültürlerde olmayan benzersiz bir şey varlığını öngörmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu, Foucault'nun (2013, s. 144-164) teşhisine göre Hristiyanlığın pastoral iktidarı global ve kapsayıcı bir yönetim biçimine dönüştürmesidir. Böylece insanlar arası ilişkilerde ve diğer bağlamlarda neredeyse tüm alanlarına yayılmaya başladığını savunur. Hıristiyan kültüründe pastorallik kendi kuralları, prosedürleri ve teknikleri olan bir uygulama olarak sistematize edilmiştir. Yani Hıristiyan pastoralizmi kendine özgü bir yapıdadır, diğer medeniyetlerin pastorallığından işlevsel doğası nedeniyle ayrılmıştır. Bu durumu Foucault kimsenin Hristiyan toplumları kadar pastoral olmamıştır öngörüsünde işaret ederken yönetimselliğin (*governmentality*) köklerinin iktidar teknolojisinde ortaya çıktığını, yani pastoral iktidardan meydana geldiğini ve bu iktidar teknolojisinin doğuşunun Hıristiyanlığın yükselişiyle bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür. Foucault'nun Batı papazlığı incelemeleri onu pastoral iktidarın bir haritasını çıkarmasına yardımcı olmuştur (Foucault M. , 2013, s. 28). Bu çıkarımlara göre pastoral iktidar bir ülke, vatan veya toprak parçası içerisinde bulunmasına gerek yoktur (Foucault M. , 2013, s. 116).

2.2.1.1. Pastoral İktidarda Yönetimselliğin Ayak İzleri ve Feminizm

Foucault (2009, s. 165) 16. yüzyılın sonundan 18. yüzyıla kadar olan zaman dilimini modern devletin eşiği olarak adlandırmıştır. Yönetimselliğin oluşum aşaması olarak adlandırılan bu zaman dilimi aynı zamanda pastoral iktidarın hüküm sürdüğü yüzyıllardır. Yönetimsellik, Foucault'nun modern devletin yapı bozumuna (*dekonstrüktive*)¹⁷ uğrattığı soy bilimi analitik odak noktasına gelmeden çok önce iktidar ilişkilerini gizlice şekillendiren tarihsel bir eğilim olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü yönetimselliğin soy bilimi Hıristiyanlığa ilişkin hegemonik olmayan iktidar biçimlerinin

¹⁷ Dekonstrüktif: Yapı sökümü/bozumu. Jacques Derrida'nın literatüre kazandırdığı kavramdır. Derrida bu kavramla sadece edebi ve felsefi metinleri değil aynı zamanda politikayı da eleştirmeyi hedeflemiştir (Lawlor, 2022).

nasıl ortaya çıktığını tanıtılar (Cooper, 2019, s. 4-6). Foucault (2013, s. 99) bu konuya örnek olarak Hıristiyan papazlığının yönetimselliğin arkaik modeli olduğunu öne sürer. Foucault'nun pastoral iktidar ile hukuki egemenlik arasındaki farklılığa dair ısrarı (Foucault M. , 2009, s. 236-237) aslında pastorallığın neden yönetimselliğin arkaik kökenlerini oluşturduğunu aydınlatmaya yardımcı olur. Çünkü ikisi de egemen iktidardan farklı işlemektedir.

Kısaca pastoral iktidar ve politik iktidar arasındaki mesafe, farklılık temel olarak hep var olmuştur ama bu bizi pastoral iktidarın sadece kendi alanı içinde yani insanları selamete ulaştıran bir biçimde kaldığını düşünme yanlısına götürmemelidir (Foucault M. , 2009, s. 154). Aksine pastoral iktidar öznelere üzerinde diğer iktidar biçimlerinden daha çok kontrol ve hükmetme alanı bulmuştur. Bunun nedeni ise bu iktidar biçiminin öznenin benliği, hareketleri ve toplum üzerinde neredeyse sınırsız kontrol sahibi olmasıdır. Bu noktada pastoral iktidarı feminizm üzerinden ele almayı denersek eğer varacağımız adreslerden biri de ataerki ve dinsel olarak kadınlardan nefret etme durumunun (mizojinin veya genel anlamda mizojinin) kaynaklık ettiği kadının kamusal alandan dışlanması (Ersöz, 2015, s. 83-85) konuları olacaktır. Özellikle Aristoteles ve dinsel ortodoksluk kaynaklı kadın nefretinin getirisi olan bu görüş, kadın öznesinin geleneksel olarak bastırılmış, etkinliksiz kılınmıştır. Kadın öznesinin Aristoteles ve takipçilerince epistemoloji içinde eksik ve tamamlanamaz olarak tanıtılması Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a kadar sürmüştür. 19. yüzyıldan başlayarak bu bakış açısının devamı olan düşünceler bizzat kadınlar tarafından protesto edilmeye başlanmıştır (daha önce de protestolar yapılmış olsalar da bunlar bireysel kalmıştır).

Foucault 18. yüzyılda kendini göstermeye başlayan liberal-ekonomik yönetimselliği analiz edebilmek için 16. ve 17. yüzyıla kadar etkin bir iktidar ilişkisi olduğunu ileri sürdüğü pastoral iktidarı ele almıştır. Pastoral iktidardan sonra ortaya çıkan disiplin iktidarı onu bir kesintiye uğratmamış aksine pastoral iktidarın yönetim erklerini kendi yeni yönetim biçimiyle birleştirmiştir. Foucault (2011, s. 75-76) 17. yüzyıl ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan bu yeni bir iktidar biçiminin etkinliğini daha çok hizmet ve toplumsal üretim yoluyla gösteren bir iktidar çeşidi olduğunu ifade eder. Foucault bu iktidar biçiminde artık önemli olan her bir bireyin sahip olduğu üretkenlik değeri olacağını ifade etmektedir. Disiplin iktidarı aynı zamanda günümüz iktidarına geçiş yapmada önemli bir adım olduğu ve halen günümüz iktidar anlayışı içinde bazı öğelerini muhafaza ettiği için burada ele alınacaktır. Bir sonraki bölümde 'Disipline Ediciden

Düzenleyici İktidara' konusu ile başlanacak ve 'Disipline Edici İktidara' bir giriş yapılacaktır.

2.2.2. Disipline Ediciden Düzenleyici İktidara

Feodal toplumlarda şiddet gündelik hayatın önemli unsurlarından biri olmuştur. Şiddet iktidarın temel bileşenlerinden biridir. Foucault (1992, s. 60-70) 18. yüzyıldan önce kralların toplum içinde verilen cezalarını örnek vererek bu konuyu yeniden ele almıştır. Dolaysız, açık şiddetin geçmiş yüzyıllar için iktidarı göstermenin etmenlerinden biri olduğunu ve buna herkesin aşına olduğunu savlamaktadır.

18. yüzyılın bitimi ve 19. yüzyılın başlamasıyla halka açık olan işkence pratikleri ortadan kalkmaya başlamıştır (Foucault M. , 1995, s. 8).¹⁸ Toplumsal hayatın inşası ve sürekliliğinde cezalandırma yöntemleri iktidar için temel yönelimlerden biri olmuştur. Bu nedenden ötürü (1992, s. 32-36) iktidar şiddeti yalnız fiilen uygulanmakla kalmamakta aynı zamanda bir gösteri haline getirmektedir. Foucault (1995, s. 7-11) bu iktidar biçiminde hükümdarın iktidar erkini uygularken (uyruklarını öldürme veya yaşamaya bırakma davranışı) genelde seçimini azaplı bir ölüme göndermeyle yoluyla ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bu tutumun nedeni ise daha önceki bölümde açıklandığı üzere klasik iktidarın yalnız bu alanları yönetebilmesidir. Kamuya açık alanlarda uygulanan cezalar iktidarın kendini kanıtladığı önemli alanlardan biridir, şiddetin böyle bütün çıplaklığı ile sergilenmesinin iktidarın ve hegemonyanın varlığının açıkça ilanının önemli birer göstergeni olduğunu işaret etmektedir. Şiddetin bu gösterisi şüphesiz hükümdarın haşmetini ve gücünü göstermek için ortaya konmuştur. İktidar kendini genellikle şiddet, işkence ve baskı ile göstermektedir. Bu nedenden ötürü şiddet bütün çıplaklığıyla sergilenmektedir. Foucault (1992, s. 106-108) şiddetin iletişimsel rolü üzerinde 'Hapishanenin Doğuşu'nda durmuş ve şiddetin iktidarların meşruluk kaynağı olduğunu, aynı zamanda mülkiyetin şiddetle el değiştirdiğini ifade etmiştir. Bu durum klasik iktidarın temel ayırt edici noktalarındandır.

İktidar, genel olarak feodal toplumlarda el koyma aracılığıyla etkisini göstermiştir. Foucault (2011, s. 75-76) 17. yüzyıl ve 18. yüzyıllarda ise yeni bir iktidar biçimi ortaya çıkmaya başladığını salık verir. Etkinliğini daha çok hizmet ve toplumsal üretim yoluyla gösteren bir iktidar çeşidi şekillenmektedir. Yeni ortaya çıkan bu iktidar biçimi için artık önemli olan her bir bireyin sahip olduğu üretkenlik değeri olacaktır.

¹⁸ Foucault'nun incelemesi Avrupa merkezli olup Osmanlı hapishanelerin düzenlenmesi 19. yüzyılda başlamış yeni bir akım olduğunu (Öztürk, 2014, s. 57-67) belirtmek gerekir.

Bundan ötürü bireylerin her türlü hareketleri izlenip, kontrol edilmeye ve ekonomi politiğin grafiklerine uygun olarak şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Bu yeni iktidar biçimi kendini reel hayata uyarlamıştır. Bu açıdan da diğer iktidar biçimlerinden farklı olarak gündelik hayatın içinde ayırt edilmesi zordur.

17. yüzyılda ortaya çıkan disiplin esasına dayanan iktidar, 18. yüzyılda yerini düzenleyici iktidar¹⁹ biçimine bırakır. On sekizinci yüzyıldan önce sefihlere, delilere, suçlulara ve düşkünlere vb. uygulanan tecrit ve dışlama biçimleri on sekizinci yüzyıldan itibaren toplumun geneline uygulanmaya başlamıştır. İktidar artık eski kutsanmış söylemlerinden sıyrılıp bir forma, bedene sahip olması elzem olmuştur (Foucault M. , 2011, s. 75-76).

2.2.2.1. Disipline Edici İktidarın Kuruluşu

Foucault (2002b, s. 61-62) disiplin iktidarının ortaya çıkmasını 16. yüzyılın din ve iç savaşlarının sona ermesine kadar götürmektedir. Orta çağdaki pastoral iktidarının²⁰ yerini disiplinler iktidara bırakması dolayısıyla tabii olarak iktidar pratikleri ve cezalandırma yöntemleri değişmiştir. Foucault (1992, s. 8-9) artık cezaların bedensel değil psikolojik durumu etkileyici türde verildiği tespitini yapmıştır. Yani artık önemli olan bedensel cezalar değildir kişiyi kontrol altında tutacak, zihinsel kapasitesini etkileyip onu uysallaştıracak yöntemler uygulanmaya başlamıştır. Kısacası disiplinler iktidar inşacı bir yapıya sahiptir. Disiplinci iktidarla birlikte cezalandırma yöntemleri artık kamuya açık ve bir seyirlik bir unsur olmaktan çıkmıştır. Cezalandırma artık yeni ve yaptırım gücü daha yüksek usul ve yönetim biçimini benimsemeye başlamıştır.

Foucault veba salgınlarının, isyanların, askeri hizmetinden kaçanların ve başıboş yaşayan insanların yarattığı düzensizliğin kontrol altına alınma çabasının disiplin iktidarının ortaya çıkmasındaki önemli sebeplerden olduğunu iddia eder. Bundan ötürü klasik dönemde iktidar bedeni nesneleştirme çabasında bulunmuştur. Bedeni terbiye edip uysallaştırması disiplin tekniklerinin ekonomi politiğin bedene doğru uzanan yolunu göstermiş olmaktadır. Bu nokta modernleşen psikolojik, tıbbi ve kriminolojik söylemlerde disiplin iktidarının elini güçlendirmiştir. Kapitalizmin üretim ilişkilerinde yaygınlaşmasıyla beraber emek gücü olarak yetersiz olan bireylerin kontrol sorunu baş göstermiştir. Bunların disiplin altına alınması ve ıslahını söz konusu olmuştur. Islaha

¹⁹ Bir diğer adı bio iktidardır (Foucault M. , 2011, s. 75-76).

²⁰ Pastoral iktidar: Disiplinci iktidardan önce var olmuş, tanrının aşkın egemenliğini tanıyan iktidar biçimidir. Pastoral iktidar biçimi hizmet ettiği topluluklara özen gösterme yönündeki talimatları ile ayırt edilir. Bu yönle de meşruiyet devşirmektedir (Martin & Waring, 2018, s. 7).

yönelik teknolojilerin ortaya çıkması beraberinde yeni bilgi alanlarının filizlenmesini sağlamıştır. Bu nüfusun kontrol altına alınması sorununu doğurmuştur. Kontrol altına almak için ilk önce o nüfusun oranını bilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Günümüzde halen yapılan bu işlemin tarihselliği buradan gelmektedir. Nüfus sayımı toplumdaki sorunları görmek için de iyi bir fırsat olmuştur. Toplumdaki başıboşlar, deliler, askerden kaçanlar vb. gruplar bu teknoloji sayesinde artık daha fark edilir konuma gelmişlerdir. Fakat bu durum başka bir acil ihtiyacı yani topluma faydası olmayan grupları kontrol altına alma durumunu ortaya çıkarmıştır. Böylelikle nüfusun normal ve anormal olarak hiyerarşik sınıflandırmaya tabi tutulması gerekliliği hasıl olmuştur. Böylece değer üretmeyen veya üretemeyenler toplumsal sınıfın içinde olumsuz öğelere dönüşmeye başlamıştır. Amaç toplumun refahı için randımanı arttırmak, bu koşullara henüz ayak uyduramayanları üretim ekonomisine katmaktır. Kısaca ıslah etme politikaları dolaşıma sokulmaya başlamıştır (Foucault, 1992, s. 25-27, 129-136).

Foucault (1992, s. 43-44, 60) için disiplinci iktidar, fiziki ceza yöntemleriyle bedene yönelik olmayı sürdürmüştür. Ancak bu ceza yöntemi eskisiyle aynı amaca hizmet etmez. Burada beden araç konumundadır. Amaç özneyi hem bir hak hem de bir mülk olarak ele alınan özgürlüğünden alıkoymaktır. Bedenler yeni ceza yöntemiyle yasaklar sistemi içine dahil olurlar. Bu, iktidar ilişkilerinden ve disiplin tekniklerinden bağımsız ele alınamayacaktır. Böylelikle Foucault bedenin ancak bir siyasal teknoloji aracılığıyla incelenebileceği çıkarımında bulunur. Disipliner iktidarın tekniklerinin sermaye birikimi için önemli kazanımlar sağlamıştır. Bu durum batı kapitalizminin gelişmesindeki önemli faktörlerden biridir.

Tahakkümcü iktidarların disipliner tekniklere fazlaca başvurdukları gözden kaçan noktalardan biri değildir. Dolayısıyla disiplin uygulamalarının genel amacı bireylerin davranış, tutumlarının çoğu zaman ve mekânda homojen bir biçimde kontrol altında tutabilmektir. Böylelikle kimliklerin kolayca saptanabildiği, her bireyin tavırlarına kadar birçok etkinliğin tahmin ve kontrol edilebildiği bir ortam yaratılmaya çalışılmaktadır. Fakat özne yalnızca baskı ile kontrol edilebilecek bir varlık değildir. Özne aynı zamanda üzerinde oluşturulmaya çalışılan güç ilişkisinin bir ürünüdür (Foucault M. , 1995, s. 26-27).

Foucault (2011, s. 75-76) disipliner iktidar pratiklerinin, feodal toplumların iktidar biçiminden farklılığını vurgular. Disiplinci iktidardan sonra gelen düzenleyici iktidarın kendisini bu açıdan farklılık göstermektedir. Düzenleyici iktidarın genelde toplumsal üretim ve toplumsal hizmetle yoluyla iktidarın değişimini vurgular. Bu noktada iktidarın

bedenselleştiğini söyler. İktidarın yeni bir bilgi alanı yarattığını ve bunun nüfus nosyonu olduğunu ifade eder. Nüfusun nasıl idare edileceği, denetleneceği konusu iktidarın nasıl zorunlu olarak bedenselleştiğini ortaya koyan önemli bir örnektir. Foucault (1992, s. 45-51) düzenleyici iktidarın 19.yüzyılın ortasında dahi bedensel cezalandırmalardan vazgeçmediğini vurgular. Her ne kadar on dokuzuncu yüz yıl cezalarında değişiklik yapılmışsa da bedensel cezalar tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu yüzyılda cezalandırma, sosyal politik söylemler yoluyla bedenin düzenli bir iş gücüne dönüştürülmesinin nüvesi olmuştur (Boyne, 2001, s. 109-111) Ama cezalar artık ıslah için verilmekte ve ıslah yöntemleri mahkumları uzun saatler boyunca çalıştırmaktır. Bunun mahkumun karakterini değiştirip onu topluma kazandıracak bir yöntem olduğu savunulmuştur. Yani ceza vermenin tek nedeni artık suçu önlemek olduğu savunulmaktadır. Kısaca suç artık bireysel bir soruna indirgenmektedir (Foucault M. , 1992, s. 154-160). Kaba şiddet yerini ıslah etme usullerine bırakmıştır. Bunun nedeni sadece şiddete karşı çıkan hümanist bakış açısı değildir. Bu durumun nedenin çağı ele geçiren ekonomi politiktir usullerdir.

2.2.2.2. Disiplin İktidarı ve Beden

Disiplin iktidarını teknik olarak ele alırsak onun inşacı bir yapı olmadığını aksine hiyerarşik bir yapısı olduğunu görürüz. Disiplin, bireysel düzenlemeler ağı vasıtasıyla üretilmiştir. Foucault (1992, s. 212-223) iktidarın, disiplin dolayısıyla iktidar mekanizmalarının isleyişini kolaylaştıran birtakım teknikler ya da prensiplerle belirlendiğini savunur. Böylece iktidar, disiplin tekniğine dayanarak genelleştirilmiş denetim uygulamalarını meşru hale getirip devamlılığını garanti altına almaktadır. On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan ve sonrasında giderek daha derine kök salan disiplin iktidarının amacı, birey üzerinde kontrol sağlamak ve bu kontrolün toplumsal alandaki devamlılığını korumaktır.

Disiplin iktidarını kurumsallık olarak ele almaktansa onu bir teknoloji, bir iktidar türü, toplumsal yapı içinde her alanda meydana çıkan iktidar mekanizması olarak görmek daha etkin olacaktır. Disiplinin kurumsal, bireysel ve politik alanda kısaca toplumsal hayatın her aşamasında özneler üzerinde kontrolün sağlanmasında tartışmasız etkisi olan bir iktidar ilişkiler ağıdır. Disiplinin normalleştirme sürecinde etkin rol aldığı gözlerden kaçmaması gereken önemli noktalardan biridir. Aslında disiplini iktidarın özneleri bireyselleştirme tekniği olarak kullandığı çıkarımını yapmak yanlış olmamaktadır. Foucault (2014b, s. 149-150) bu durumu birinin nasıl incelenmesi, kontrol altında

tutulması, kişinin performansını yükseltecek noktaların nasıl ayıklanması olduğunu bunun sonucunda onu en iyi bu performansı gerçekleştireceği yere yerleştirme kararının verilmesi şeklinde açıklar.

Disiplinin iktidarı hukuki veya ekonomik gerekçelerle açıklanamaz, baskıcı veya ideolojik etkilere indirgenemez (Lemke, 2019, s. 146-148). Disiplinin bireysellik yapısı içinde bedeni ekonomik olarak maksimize ettiği ama aynı zamanda onu politik itaate mahkum kıldığı iddia edilebilir. Bunlar disipliner iktidarın stratejileridir. Foucault disiplin iktidarının insan bedenini ve yaşamı nesneleştirerek uyumlulaştırmaya çalıştığını ifade eder. Bedenin itaate tabii tutulmasının insanı potansiyelinin üzerine çıkarma çabaları olduğunu, bütün bunların disiplinleri biçimlendiren iktidar ilişkileri sayesinde meydana çıktığını savlar. Bu uygulamaları Foucault (2007, s. 101-103) bireyi anatomi-politikaya indirgeme olarak adlandırır.

2.2.2.3. Disiplin İktidarı ve Kadın

17. yüzyılda disiplin iktidarı toplumsal gövdeyi ele geçirirken epistemoloji ilk kez kendi başına sahneye çıkıyordu. Epistemolojinin ayrı bir araştırma konusuna dönüşmesi disiplin iktidarının attığı önemli adımlardan biridir. Keza tıp, matematik, biyoloji, astronomi vb. bilimler tek cephe bilim anlayışından ayrılıp uzmanlık alanlarına dönüşürken bilimsel alanda kesif bir kadın dışlaması durumu yaşanmaya başlanmıştır. Ancak bu durumun sonradan incelemeye konu olduğunu görmekteyiz. Örneğin Keller (1996, s. 36) bu durumu ele alarak Bacon'dan başlayıp kadın süjesini hem görmezden gelen hem de bastıran eril ve kötü bilimsel bakış açısını gözler önüne sermiş, Bacon'un doğayı kadınlaştırıp karşısına eril bilinci koyma örneğini eleştirmiş, hatta bu bakış açısının bilimsel alanın diğer kollarına sızmış olabileceği konusunda araştırmalar yapmıştır.

Nesnellik nosyonunun yalnız bir tip kullanımını şiar edinen yeni çağ bilimi, kadın süjesinin bilime katılmaktan dışlanmış ve epistemik otoriteden mahrum bırakılmasına yol açmıştır. Nesnelliğin sorunlu kavramları, kadınsı yaklaşımların teorileştirmeye yönelik davranışlarını görmezden gelmiş, onları bilimsel ve epistemik özneleşme pratiğinden uzaklaştırmıştır. Nesnelliğin dayattığı bedensiz bilinç aslında eril aklın bilimsel alanı disipline etmesi için kurduğu yapılardan biridir. Bu tek tip yapıyı fark eden Beauvoir, monistik (tekçi) bakış açısını reddetmemiz gerektiğini önermiştir (Hekman, 2015, s. 7). Nitekim Foucault 'Aydınlanma' içindeki monizme karşı çıkmış, disipliner iktidarın bedenleri uysallaştırıp onları itaatkâr hale getirmesini sık sık dile getirmiştir. Bu tip

yinelemenin öznenin bunu içselleştirmesini kolaylaştırdığını düşünmüştür. Bartky (1990, s. 63-70) de benzer bir şekilde bu tür disiplinler uygulamaların takibini yaparken kadınların bu uygulamalara daha çok maruz kaldığı tespitini yapar. Ona göre “güzellik”, “moda” ve “yaşam” adı altında bedeni sürekli oradan oraya çekiştiren disiplin uygulamalarının en çok kadın bedeni üzerinde acımasızca işlediğini ifade eder.

Geleneksel iktidar modeli içine sıkıştığı dinsel, hukuki ve ekonomik girdabın içerisinde artık bu sıkışmışlığı aşmak için yeni bir model ortaya çıkmaya başlamıştır. Foucault yeni iktidar modelinin nüfusa artık yeni bir siyasi karakteristik kazandırdığını düşünmektedir. Bu iktidar biçimi biyo-iktidardır, bu iktidarda artık önemli olan nüfusun çokluğu değildir. Güvenlik modeli altında gruplar, bireyler önemini yitirmiştir. Disiplin iktidarı ise bu yeni iktidar biçiminde yok olmamış aksine onun içine eklenmiştir. Yalnızca artık tabii olduğu uygulamalar dolayısıyla göz önünde değildir. Bir sonraki bölümde ‘Biyo-İktidar’ konusu ele alınacaktır.

2.2.3. Biyo-İktidar

Foucault’nun ‘biyo-iktidar’ hipotezi günümüzün politiğini açıklamak, anlamak için önemli kavramlardan biri olagelmıştır. Biyo-iktidar modern politik uygulamaları şekillendiren ve şekillendirmeye devam eden bir iktidar biçimidir. Aynı zamanda politik konuların oluşturulduğu, konuşlandırıldığı yapıları, ilişkileri ve uygulamaları neden – sonuç ilişkisine tabii tutan bir oluşumdur. Yani uygulamada işe yarar bir aygıt olabilen pratikler çoğunluğunun bütünüdür. Kısaca biyo-iktidar kavramı etimolojik olarak tam kastedildiği şekilde hayatın siyasete dönüşmesine işaret etmektedir (Cisney & Morar, 2016 , s. 1-3). Ancak bu ilişki düzeyinin değişik bir kalıba dökülmesi, maskelenmesi oldukça genelleşmiş bir uygulamadır. Bu sebepten ötürü bio-iktidarı net olarak ayırt edebilmek için iktidarın ne olduğuna veya tipik olarak iktidarı ne olduğuna bakmalıyız. Foucault ise biyopolitikanın geleneksel olarak iktidarı kapsadığı ve nihayetinde aştığı şey olduğunu iddia etmektedir.

2.2.3.1. Bio-iktidarın Ortaya Çıkışı

Geleneksel iktidar modeli içine sıkıştığı dinsel, hukuki ve ekonomik girdabın içerisinde artık bu sıkışmışlığı aşmak için yeni bir model ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu model klasik egemenlikten daha farklı ve daha gizli şekilde işlemektedir. Bu sebepten ötürü onu fark etmek egemen iktidarı teşhis etmekten daha güç ve zordur. Bu yeni iktidar biçimi üretim materyallerine değil direkt olarak onu üreten özneye yöneliktir.

Fakat her ne kadar bu yeni iktidar biçimi bedeni hedef alsada bunu öznenin disiplinler altında kapasitesini artırmak ve mümkün olduğu takdirde kapasitesini aşması için yapılan bir uygulamadır. Yeni iktidar biçimi özneyi şiddetli şekilde cezalandırmayı kullanışlı olmadığı için kaldırmıştır. Yerine ise özneyi disipline edici uygulamaları dolaşıma sokmuştur (Foucault M. , 1978, s. 136-147). Bu iktidar modelinde artık ölüm değil yaşam kutsallaşmıştır çünkü ancak yaşarken üretim ve genişleme sağlanabilir (Ojakangas, 2005, s. 6-7). Ölüm ile ilgili birçok pratik artık yalnız kişiselleşmekte ve yaşamla ilgili iyileştirmeler onun yerini almaktadır. Foucault (1978, s. 142-144) bu yeni iktidar biçimini biyo-iktidar olarak tanımlamaktadır. Biyo-iktidar yaşamakla ilgilidir ve mekanizmalarını bu alanın genişlemeleri ve işlevleri üzerine kurar. Bilgi-iktidarın birleşkesi bu iktidar modülü için elzendir çünkü ana merkezi olmayan bir ağlar bütünü olduğu için bu ağları kontrol edecek ajanlara ihtiyacı vardır. Foucault, biyo-iktidarın ortaya çıkmasıyla önemli bir değişimin gerçekleştiğini işaret ederek değişimin, modern öznenin yaşayan varlığını sorgulayan politik bir hayvan oluşu olduğunu iddia eder.

Foucault (1978, s. 139) biyo-iktidarın iki çerçeve esasında meydana geldiğini açıklar. İlki Foucault'nun bedenin anatomi-politikası dediği, on yedinci yüzyılda ortaya çıkan mikro düzeyde işlev gören kavramdır. Bu kavramın disiplinler uygulaması geleneksel iktidarın geçmişte en güçlü olduğu kurumlardan birinde militarizasyonda varlığını göstermiş ve onu pedagojik, tıbbi ve emek düzeyinde diğer disiplinler uygulamalar izlemiştir. İkincisi ise kendine alan olarak öznenin bedenini seçtiği disiplin uygulamasıdır. Bedenin bir makine gibi işlemesi için başvurulan yardımcı uygulamalar yaşam süresini uzatma, kalite hale getirmek için oluşturulan disiplinlerdir. Bu disiplinler uygulamaya Foucault (1978, s. 139-140), '*Nüfusun Biyo-Politikası*' demektedir ve bu disiplinler uygulamalar ile nüfus düzenlemeleri, iktidar ilişkilerinin yaşam üzerinde uyguladığı iki temel noktadır. Bu iki önemli nokta; nüfusun biyopolitikası ve anatomi-politika, yaşamın ve üretkenliğin yok etme politikasına karşı zaferi olmuştur. Yani geleneksel iktidarın ölüme çarptırma politikası yeni iktidar ilişkileri ile değişmiştir, yerine yeni anlayışlar gelmiştir.

Artık iktidar, egemenliğinin bahsettiği keyfi yasaları değil yerine bilimler tarafından meşrulaştırılan normlara bağlı olarak karar vermektedir. Bu iktidar biçiminin doğuşu tarihsel olarak insani bilimlerin çoğalması, bunların bu tip bir iktidar tasarımını meşrulaştırıcı söylemleri desteklemesi dolayısıyla diğer alanlara doğru genişlemiştir. Bu disiplin uygulamaları kendine meşruiyeti sağlamak için hukuka ihtiyaç duymamaktadırlar. Bunun yerine normları kullanarak içinde buldukları durumu

normalleştirmektedirler (Foucault M. , 1978, s. 139-145). Ama bu hukukun, anatomi-politik ve biyo-politika için önemini yitirdiği anlamına gelmemektedir. Hukuk ve kavramları ortadan kalkmamıştır. Daha ziyade yasalar artık daha fazla kontrol, düzenleme ve disipline etme yoluna gitmeye, yani hukuk ve kavramları bu aşamadan sonra normalleştirme rolüne hizmet etmeye başlamıştır (Foucault M. , 1997, s. 39).

Yeniden bio-iktidara dönersek, Foucault'nun formüle ettiği biyo-iktidar hipotezi belirli bir iktidar uygulama tarzını ortaya çıkarmaktadır. Bu iktidar biçimi 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan, yaşatma üzerine odaklanan bir yapıdadır. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından başlayarak siyasi stratejiler insan türünün yaşamını elde tutma, uzatma yolunda eğilim göstermeye başlamışlardır. Foucault (1978, s. 143) bu durumu toplumun biyolojik modernite eşiği olarak adlandırır.

Foucault (1978, s. 139-142) biyo-iktidarın disiplin ve düzenleme olan bu iki kutbunun on sekizinci yüzyıl boyunca birbirlerinden ayrı durduklarının altını çizmiştir. Bir araya geldiklerindeyse bütünleştirici bir teori biçimine ulaşamadıklarını dile getirmektedir. On dokuzuncu yüzyılda bu iki teori birleştiğinde iktidar teknolojilerini ortaya çıkaran düzenlemeler şeklini aldıklarını söylerken on dokuzuncu yüzyılda yeni bir siyasal ve toplumsal örgütlenme biçiminin ortaya çıktığını, bu yeni teknolojinin bireylerin kapasitelerinin üstünde bir üretim tekniğini olduğunu ifade eder. Bu örgütlenme biçimini adı endüstriyel kapitalizmdir. Bu yeni örgütlenme biçiminin nüfus yönetimi ve politikalarıyla inkar edilemez sıkı ilişkileri vardır. Çünkü endüstriyel kapitalizmin yönetilebilir çoğunluğa ihtiyacı bulunmaktadır. Bu sebepten ötürü toplumsal kurumların (üniversitelerin, genel eğitim düzeyinin ve hatta yerleşim yerlerine varana kadar değişikliğe gidildiğini) çoğunluğu onun işleyişi çerçevesinde yeniden tasarlanmaya başladığını iddia eder. Böylelikle Foucault (1978, s. 136-145) yaşamın hem özne hem de nesne olarak politik hale geldiğini savunur.

Foucault bu iktidar modelinin nüfusa yeni bir siyasi karakteristik kazandırdığını düşünmektedir. Artık önemli olan nüfusun çokluğu değildir. Güvenlik modeli altında gruplar ve bireyler önemini yitirmiştir. Bunun yerini nüfus nosyonu almıştır. Dolayısıyla nüfus kendi başına politik bir varlık olarak ortaya çıkmıştır (Cisney & Morar, 2016 , s. 10-14). Bu politik varlık sonraki yüzyıllarda politikanın ana eksenlerinden birine dönüşmüştür. Artık politikada nüfus fenomeni olmadan karar verilmesi zorlaşmıştır.

Foucault biyo-iktidarın kökenini aramak için yalnızca modern devlete konsantre olunmaması gerektiğini salık verir. Foucault'nun Yahudi-Hristiyan siyasi fikirleri üzerine yaptığı çalışmalar biyopolitik rasyonalitenin kökeninin Yahudi-Hristiyan pastoral iktidar

geleneğinde bulunabileceğine ifade ederken (Ojakangas, 2005, s. 19), Foucault (1979, s. 230-231) pastoralliğin bir temasını çıkarır. Çobanın sürü üzerinde güce sahipti olduğunu, çobanın amacının sürüsüne rehberlik ve önderlik etmek olduğunu belirtir. Çoban liderin varlığının yalnızca sürünün dağılmaması için olması, çobanın görevinin sürünün her bir üyesi için sürekli maddi ve manevi refah sağlamak olması örneği biyo-iktidar için Hristiyanlık kaynaklı bir iktidar uygulaması olarak bir anlam taşımaktadır.

Foucault (2013, s. 144-145) Hristiyanlıkta pastoralliğin kurumsallaştığını ve insanları yönetme sanatına dönüştüğünü iddia eder. Ona göre, hiçbir medeniyet veya toplum Hristiyan toplumlara kadar pastoral değildir. Hristiyanlıkla birlikte yasalar kutsallığını yitirerek pastoral iktidarın salt birer aracı haline gelmiştir. Böylece Foucault (1979, s. 235) bu durumun, biyo-politik rasyonellik dediği şeyin arka planını oluşturmuş olan dönüşüm olduğunu iddia eder. Pastoral iktidar pratiklerinin modern devlet aygıtları içerisinde halen varlığı sürdürdüğünü ileri sürerken bunların amacının yaşamı sağlamak, sürdürmek ve geliştirmek olduğunu dile getirir.

Diğer yandan Foucault (1978, s. 137) biyopolitik çağda yaşanan katliamları es geçmemiştir, aksine bunların artık hayati hale geldiğini dile getirmiştir. Foucault (1988b, s. 147-148, 160) biyopolitikanın tam tersi bir yapıda olan ölüm politikalarının (*thanatopolitikanın*)²¹ biyopolitik rasyonelliğin etkisi, sonucu ya da mantıksal sonucu olduğu kanaatine varmanın hatalı olacağını iddia eder. Ojakangas (2005, s. 21) ise hangi argüman seçilirse seçilsin öldürmeyi meşrulaştıran anlayışın egemen iktidar mantığından ortaya çıktığını iddia eder.

Birinci bölümün sonunda Foucault'nun bilgi ve iktidar arasında kurduğu ilişki ağının önemi vurgulanmış, bunun feminist epistemoloji için verimli bir çalışma alanı olduğunu dile getirilmiştir. Böylelikle Foucault'nun iktidar çözümlemesinin ele alınması gerektiği savunulmuştur. Bölümlerde yapılan şey Foucault'nun tarihsel perspektiften bir iktidar çözümlemesini sunmaktır. Amaç ayrıntıya girerek konunun daha net bir şekilde anlaşılmasını ve basit şekilde feminist eleştirilerle karşılaşmasını sağlamaktır.

Feminist epistemolojilerinin ana sorunlarından biri iktidar mefhumudur. İktidarın nasıl ele alınacağı ve çözümleneceği sorunsalı büyük bir açmaz yaratmaktadır. Bu açmazı Foucaultcu iktidar çözümlenmeleri ile aşılacağı kanısındayız, bu sebepten de ötürü iktidar biçimlerine değinmek elzem olarak görülmüştür.

²¹ Thanatopolitik: Ölüm politikası demektir (Agamben, 2017, s. 101-102, 816-817). Bu kavramı ele alan düşünürlerin başında Michel Foucault ve Giorgio Agamben gelir.

2.2.3.2. Biyo-iktidar, Biyopolitika ve Cinsiyetin Değişken İlişkisi

Cinsiyet terimi ortaya çıktığı aşamadan itibaren hep bir politik tartışma konusu, mücadeleler alanı olmuştur. Ama otoriteler için asıl sorun olan konu cinsiyetin kendisi değil onun yönetimidir (Foucault M. , 1978, s. 11). Kısacası cinsiyet temasının on dokuzuncu yüzyıla kadar kavramsal olarak ciddi bir önemi yoktur (Rubin, 1998, s. 100). Fakat sonraki yüzyıllarda ciddi bir yönetim sorununa dönüşmüştür. Toplumsal cinsiyet hem bir bela hem de aynı zamanda iş kollarında kadınları yardımcı iş gücü olarak piyasada tutarak kendini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği politikası bu noktada emeğin, yaşamın yeniden üretilmesini sağlayan cinsel öznellikleri, organları, davranışları ve uygulamaları yönetmeyi amaçlayan bir prensibe dönüşmüştür (Repo, 2016, s. 8-9).

Dünya savaşları sırasında ve sonrasında cinsel edimleri demografik ve ekonomik açıdan yönetebilmek için birçok hükümet yeni yollar denemiştir. Hükümetlerin elbette bu konuyu ele almaları kaçınılmazdır bu sebepten ötürü cinsiyet politikaları biyopolitiğin radarına girmiştir (Repo, 2016, s. 8-9). Foucault'nun modern cinsellik söylemi araştırmaları bu konuda önemli bir başvuru kaynağı oluşturmaktadır. Foucault (1978, s. 137) modern cinsellik söylemini soybilimsel olarak bozmuştur. Modern cinsellik söyleminde, egemen modern politikanın temel olarak biyopolitikayı refere ettiği tespitinde bulunmuştur. Foucault (1978, s. 11-12) cinsiyet soybiliminin cinsiyetin nasıl ele alındığı, sosyal ve kamusal olarak cinsiyete nasıl yaklaşıldığı veya bireyin cinsiyeti nasıl tanımladığının önemli olmadığını ifade eder. Cinsiyetin soybilimsel olarak nasıl açıklandığı ve neler üzerinden tartışıldığının önemli olduğunu savlar. Foucault böylelikle bilgi ve iktidar teknolojileriyle cinsiyetin soybilimini işlemiştir, bunu sürdürürken hangi stratejilerle ve etkilerle onu ele aldığına bir analizini ortaya çıkarmaya çabalamıştır (Repo, 2016, s. 8-9).

Bazı feministler gibi toplumsal cinsiyet/ cinsiyet (gender) tezinin teorik olarak belirsiz, politik olarak ikircikli ve güvenilmez yapıda olduğunu savunanlardan biri olan Braidotti (1994, s. 150-154), toplumsal cinsiyet soybiliminin tüm toplumsal cinsiyet teorilerini askıya alarak diğer teorileri dışlayıcı yapıda olduğunu iddia etmekte, mevcut durumda toplumsal cinsiyetin yalnız kargaşa çıkaracağını savunmaktadır. Rubin (1998, s. 106) ise yapılması gerekenin, toplumsal cinsiyetin bir söylem olarak nasıl üretildiğini ve bilgi koşullarının sorgulaması olduğunu ifade eder. Böylece ilk aşamada cinsiyetin cinsel aygıtlar alanına nasıl girdiğini, hangi biyopolitik stratejik ve taktiksel işlevleri yerine getirdiğini sorgulamak gerektiği söylenebilir. Nitekim Repo (2016, s. 8-11) bu

sorgulamayla cinsellik aygıtının öznel ve toplumsal düzeyde yeni yaşam alanlarına doğru nasıl sürekli olarak genişlediğini görebileceğimizi iddia ederken cinsiyetin, tarihsel yapı içerisinde spesifik bir biyo-iktidar teknolojisi olarak düşünülmesi gerektiğini belirtir.

Foucault cinselliğin uzun zamandır söylemsel bir gerçek olarak kabul edildiği bir dönemde popüler cinsellik anlayışına kökten meydan okumuştur. Cinsiyetin, benliğin kendisi veya tek gerçeği olmadığını, türlerin yaşamlarının yönetimini dair iktidar ilişkilerine odaklanan biyopolitik bir aygıt olduğunu savunmuştur. Benzer şekilde cinsiyetin yaşam sorusuna odaklanan bir söylem olarak ortaya çıkış incelemesiyle, cinsiyetin temsili ya da kültürel bir yapı olarak nasıl kurumsallaştığını gözlemleyebileceğimizi salık verir. Foucault cinselliğin biyo-iktidar açısından önemini vurgulamıştır. Özellikle cinselliğin nasıl yaşamı yöneten şiddet haline geldiğini gözden kaçırmamız gerektiğini ifade etmiştir (Huffer, 2010, s. 218-220). Cinsiyet konusunda önemli figürlerden biri olan Butler ise biyo-iktidarı cinsiyeti yöneten merkezi mekanizma olarak görmemektedir (Repo, 2014, s. 86). Butler (1999, s. 36), Foucault'nun biyo-iktidar nosyonunun cinselliği düzenleyici pratiklerle ilişkili olmasını kabul eder ama biyo-iktidar kavramının cinsiyet için önemini teğet geçer. Foucault'nun (1978, s. 139-140) analizine göre cinsellik, biyo-iktidarın merkezinde yer almaktadır. Cinsellikle ilgili olan her şey bedenlerin ve hayatın idaresi kapsamına girdiği için onu yönetmek daha aciliyeti olan bir durum oluşturmaktadır. Foucault (1978, s. 136-137) nihayetinde cinsiyeti, nüfusun biyolojik varlığı olarak adlandırmakta ve bu varlığı yönetmenin nüfus politikalarından biri olduğunu iddia etmektedir.

Cinsiyetin bir iktidar aygıtı olarak gerekli hale gelmesini sağlayan güç yasa değil biyo-iktidardır. Foucault'ya göre biyo-iktidar, yinleme ve performatifliğin politik olarak ikircikli diyalektiğine indirgenemez. Foucault (1978, s. 100-102) biyo-iktidarda cinsiyet boyutlu olarak öncelikle sorgulanması gerekenin hangi birleşik ağlar, hangi güç ilişkisinin bunları harekete geçirdiği, gerekli kıldığı soruları olduğunu ifade eder. Başka bir deyişle biyo-iktidarın sadece kendinden yola çıkarak bir analitiğini yapmak hatalı olur. Biyo-iktidarı tarihsel bir perspektiften yola çıkarak analizinin yapılması daha doğru olacaktır (Repo, 2016, s. 9-11). Biyo-iktidarı böyle analiz etmek bir koldan onu ölüm politikaları içinde tutarken bir diğer koldan ise yaşamı geliştiren ve genişleten olumlu biyopolitikaların içinde tutmaktadır (Hardt & Negri, 2001, s. 26-27) .

Foucault (1978, s. 24-25) için cinsellik konusu demografinin ekonomik ve politik sorunlarının merkezindedir. Bu nokta nüfusun biyopolitiğini beden anatomisi-siyasetine bağlayan, beden ve nüfus arasındaki temel biyopolitik bağı dengeleyen önemli bir

referans aralığıdır. Foucault'ya (1978, s. 139, 145-147) göre bedenin anatomi-politikasının öncelikli hedefi bireyin yeteneklerini en üst düzeye çıkarmak, kullanmaktır. Bu da ancak bedeni disipline etmekle ve onu ekonomik üretkenlik sistemine entegre etmekle olacaktır. Nüfusun biyopolitiği burada çok önemli bir konuma sahiptir. Bu noktada nüfus, ekonomik süreçlere göre ayarlanan bir yapıyı ifade eder. Dolayısıyla nüfus hem bedensel hem de yaşamsal bir form olarak ele alınmaktadır. Bu durum biyo-iktidar için nüfusu yönetmenin önemini kanıtlayan örneklerden biridir. Foucault disipline edici ve normalleştirici iktidar ilişkilerinin, politik varoluşu biyolojik varoluşa eşitleyen liberal biyopolitikanın tarihsel sonucu olduğu iddia eder. Foucault'ya (2013, s. 63-67) göre nüfusun ekonomik refahını sağlamak için toplumun rasyonel politik olarak yönetilmesi, onu istatistiksel analizlerin bir nesnesi haline getirmektedir. Nüfusu üretken kılmak ve bu potansiyelden faydalanmak için nüfusa ait bilgilerin rasyonelleştirilmesi gerekmektedir. Böylece nüfusu kontrol altında tutmak ve yönetmek açısından onu nesneleştirmek kaçınılmaz hale gelir. Düzenleyici pratiklerin, iktidar ilişkilerinin ekonomik saiklerle nüfusu kolayca yönetebilmelerini sağlarken ekonomi bilimsel yönetimse artık sosyal ve demografik nosyonların ana merkezine doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu noktada biyopolitika emin adımlarla girift biyo-iktidar ilişkilerini genişletmektedir.

Birinci bölümün sonunda Foucault'nun bilgi ve iktidar arasında kurduğu ilişki ağının önemini vurgulanmış, bunun feminist epistemoloji için verimli bir çalışma alanı olduğunu söylenmişti. Böylelikle Foucault'nun iktidar çözümlemesinin ele alınması gerektiğini yazılmıştı. Bölümlerde yapılan şey Foucault'nun tarihsel perspektiften bir iktidar çözümlemesini sunmaktır. Amaç ayrıntıya girerek konunun daha net bir şekilde anlaşılmasını ve basit şekilde feminist eleştirilerle karşılanmasını sağlamaktır.

Feminist epistemolojilerinin ana sorunlarından biri iktidar mefhumudur. İktidarın nasıl ele alınacağı ve çözümleneceği sorunsalı büyük bir açmaz yaratmaktadır. Bu açmaz Foucaultcu iktidar çözümlemeleri ile aşılabacağı kanısındayız, bu sebepten ötürü iktidar biçimlerine değinmek elzem olarak görülmektedir. Foucault'nun iktidar biçimlerini yorumlaması onu diğer klasik anlatılardan ayırmaktadır. Foucault iktidarı pozitif ve üretken olarak ele alması seçilme nedenlerinden biridir. Birinci bölümün sonunda ampirist epistemoloji ve feminist duruş noktası teorilerinin günümüzdeki iktidar biçimlerini tahlil etmede eksik kaldıklarına değinilmişti. Foucault tam bu noktada seçilmiş ve iktidar analizlerine başvurulmuştur.

Klasik, pastoral, disiplin ve biyo-iktidar başlıkları iktidarı tarihsel bir perspektifte ele almak için seçilmiştir. Aynı zamanda iktidarlar arası geçişteki özgül farklar ele

alınmış, bu farkları döneme denk düşen feminist tahlillerle karşılanmıştır. Metodolojinin bu yön

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FEMİNİST BİR ÖZNE OLABİLİR Mİ?

Özne kavramının kapsam değişimi birçok filozof tarafından daha önce ele alınmış olup, Foucault'da bu kişilerden biridir. Foucault öznenin arkeolojik olarak bir analizini yapmış ve günümüz öznesinin şu anki konumunun nedenlerini araştırmıştır. Foucault öznenin iktidardan ve iktidar ilişkilerinden bağımsız ele alınamayacağını dile getirir. Böylelikle Foucault bireyin kendisine dair olan bilgisinin, kendi üretimi olmadığını ima eder. Bilgi üretiminin iktidar ilişkilerinin oluşturduğu şablonlara uygun şekilde ortaya çıktığını söyler. Foucault gibi çoğu feminist kuramcı 'Aydınlanma' kavramını bedensiz bilinç olarak düşünmekte bu sebepten ötürü kavrama mesafeli durmaktadırlar (McLaren, 2002, s. 74). Evrensel rasyonel özne varsayımı çoğu zaman kadınların bu biçim içerisinden dışlanması anlamına gelmektedir. Çünkü tarihsel olarak kadınlar duygularla ve bedenle ilişkilendirilmiştir.

Feministler, bedenin kültürel yapısının her zaman cinsiyete bağlı olduğunu vurgulamaktadırlar (McLaren, 1997, s. 113-114). McLaren (2002, s. 74-75) evrensel özneleşme pratiğini kabul etmenin bütün farklılıkları silmesi dolayısıyla özneleşmenin tek bir tipe dönüştüğünü savlar. Bu özneleşme tipi bireyleri birbirinden ayıran farklılıkları silmektedir. Oysa feministlerin iddia ettiği gibi var olmak sosyal ilişkilere girmektir ve onun içinde varlığını sürdürmektir. Sosyal ilişkiler hayatın gözden kaçması mümkün olmayan çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Bu bölümde ilk olarak Foucault'nun özneyi nasıl ele aldığı tartışılacaktır. Onun için bir dönem sorunlu olan öznenin, bir dönem sonra daha kabul edilebilir sınırlar içerisine alındığı görülmüştür. Feministler, Foucault'yu bu sebeple eleştirmektedir. Foucault ilk dönemlerinde öznenin artık yaşamadığını söylerken, kendilerini var etmeye çalışan feministler elbette ona karşı kuşkucu davranmışlardır. Daha sonra öznenin etkinliklerini kabule yanaşan Foucault ile feministler, onun iktidar örüntülü özne kavramını incelemeye almışlardır. Bu bölümün yazılma nedeni budur. Bu bölümde Özne ve İktidar, İktidarın Dili ve Diskuru, Feminist Dil Bilim Diskuru, Foucaultcu Kendilik Tekniklerinin Feminist Eleştirisi ve Cinsellik konuları ele alınmaktadır.

3.1. Özne ve İktidar

Özne kavramı, René Descartes'ın cogito'suna kadar belirgin bir anlam ile pek örtüşmemektedir. En yakın ilişikte olduğu kavramsal küme nesneye denk düşmektedir. Yani özne kavramı Descartes'tan önce nesne olarak açıklana gelmiştir. Descartes özneyi

bilme ve bu bilgi ile eylemde bulunabilen bir varlık olarak tanımlamıştır (Descartes, 1996, s. 24-36). Kısacası on yedinci yüzyıldan itibaren özne, varlığın içerisinde anlamlı olan bir kavramdan varlığı anlamlandıran süje mertebesine ulaşmıştır. Böylelikle özne birey olma haline doğru evrilmiştir. Descartes'ın ünlü çıkarımı bu konuyu özetler manadadır: “*cogito ergo sum*²²”. Descartes bu ünlü çıkarım ile şüphenin bilme konusundaki önemini, bu şüpheleri inceleyen aklın önemini ve bu akıl etmeyi gerçekleştiren öznenin merkezi konumunu vurgular. Bu yaklaşım modern özneye giden yolu açmıştır.

Özne kavramının kapsam değişimi, birçok filozof tarafından daha önceki yüzyıllarda ele alınmıştır. Foucault'nun analizlerinin esaslarından biri de özne kavramının ele alınışına yönelik bu değişikliği gözler önüne sermektir. Foucault'nun öznenin arkeolojik olarak bir analizini yapma nedeni, günümüz öznesinin şu anki konumunu daha rahat anlamlandırabilmektir. Foucault bireyin ortaya çıkışını, özne haline gelmesi sürecindeki koşulları, ilişkileri ve etkenleri ortaya çıkarma çabası içerisine girmiştir. Foucault öznenin iktidardan ve iktidar ilişkilerinden bağımsız ele alınamayacağı esası üzerinde önemle durmuştur. Foucault bilgi ile iktidar ilişkisini araştırırken aynı zamanda öznenin hangi koşullar altında bilgi nesnesine dönüşebileceğini sorgulamıştır. Böylece bireyin kendisine dair olan bilgisinin, kendi üretimi olmadığını ima eder. Bu bilgi üretiminin iktidar ilişkilerinin oluşturduğu şablonlara uygun şekilde ortaya çıktığını söyler. Foucault öznenin iktidar ilişkilerinden kaçınamayacağını belirtir.

Foucault özneyi ilk olarak diskursif işlevi vasıtasıyla incelemiştir. Ancak daha sonra özneyi soybilimsel (*jenealojik*)²³ analiziyle birlikte iktidarla ilişkin vaziyette ele almıştır. Öznenin kurulma aşamalarında iktidar ilişkilerinin etkileri görüldüğünü belirten Foucault, normlar ile birey üzerinden işleyen iktidar analiziyle iktidarın öznenin bağımsız olamayacağını göstermeye çalışmıştır. Foucault (2014b, s. 10-15) iktidar ile öznenin birbirinden ayrımının zor olduğu analizini yapmıştır. Bu yaklaşım özne kavramını açıklamaktansa özneleşme biçimlerini ele aldığını göstermektedir. Foucault özne kavramını ele alırken öznenin Descartes'ın düşüncelerindeki biçimine gider. Bu biçim özneyi hakikate ulaşma yolunda temel basamak olarak görmektedir (Descartes, 1996, s. 42-43). Foucault aynı zamanda özneyi ele alırken Immanuel Kant'a başvurur.

²² Cogito ergo sum: Düşünüyorum o halde varım (Descartes, 1996, s. 68). Descartes'ın en bilindik sözü, beden ve zihin ikiliğine de giden yolu açtığı söylenebilir. İnsanın, bilginin ve bilmenin öznesi olduğunu ortaya koyduğu önemli çıkarımın şemalandırılmış halidir.

²³ Jenealoji: Soybilim olarak çevrilen kavram. Köken ve akrabalık ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır (Bevir, 2008, s. 263-264).

Yani kısaca Foucault ‘Aydınlanma’nın ²⁴ öngördüğü özne pratiğinin bir analizini yapmaktadır. Foucault (1992, s. 32-34) bilginin, iktidar ilişkilerinin askıya alındığı zaman ortaya çıktığına dair arkaik inancı artık ortadan kaldırmamız gerektiğini salık vererek, iktidar ilişkilerinin ağından kaçan herhangi bir nosyonun olamayacağını savunur.

3.1.1. Özne ve İktidar Arasındaki Karmaşık İlişki

Foucault’nun iktidarın her yerde bulunması tezinin özne tarafında örgütlenme ve direniş olasılığını engelliyor gibi görünse de iktidarın her zaman tersine çevrilebileceğini öne sürer. Aynı zamanda özgürlüğün iktidarın varoluşunun için gerekli olduğunu savunur. Foucault (1982, s. 790) iktidarın yalnızca özgür özneler üzerinde uygulanmakta olduğunu ifade ederken, iktidar uygulamalarının belirleyici faktörünün öznenin özgürlüğü olduğunu aksi halde iktidar ilişkisinden bahsedilemeyeceğini belirtir. Foucault iktidarı dolaşımda olduğu sırada, bir ilişkiler dizisi olarak incelenmesi gerektiğini salık verir. İktidarın belirgin bir formülasyonu olmadığından, kesin olarak bir zümreye ait olduğu tanısının konulamayacağını söyler. Foucault (2002b, s. 42-44) iktidar ilişkilerinde bireylerin sade rıza gösteren atıl özneler değil aynı zamanda iktidarı uygulayan aktif yapılar olduğunu dile getirir. Başka bir deyişle iktidar bireylerle birlikte işler, aynı zamanda özneler iktidarın sürekliliğini sağlar.

Foucault (1982, s. 777-795) günümüz iktidarının salt baskıcı bir rejim ve onun destekçisi kolluk kuvvetleri vasıtasıyla açıklanmasını yetersiz bulur. Bireylerin kendi özgür iradeleriyle iktidar mekanizmalarına gösterdikleri itaati, iktidar ilişkilerinin gücü olarak açıklar. Bu itaat davranışı iktidarın dinamizmi ve sürekliliğinden kaynaklanmakta olup, klasik iktidar anlayışından uzaklaşan yeni bir iktidar ortaya çıkmıştır. Bu iktidar biçiminin daha kontrolcü ve daha kontrollü bir yapıda olduğunu söyler (Foucault M. , 2013, s. 96-99). Foucault’nun bu iktidar biçimini biyo-iktidar olarak adlandırıldığına yukarıdaki ilgili bölümde değinilmişti. Bu sebepten ötürü daha fazla açıklanıp uzatılmayacaktır.

Foucault özerkliği, bireylerin sahip olduğu ve iktidar ilişkilerine karşı çıkabilen ontolojik bir özgürlük koşulu olarak alınmasını reddeder. Çünkü iktidar öznenin diğer kutbu değildir. Aksi olarak iktidarın özneliğin şekillendiği ve üretildiği yapıyı içinde barındırdığını söyler. Foucaultcu bir otonomiden bahsetmek istenirse onu çoğunlukla

²⁴ Aydınlanma Çağı. Foucault ‘Özne ve İktidar’ kitabı başta olmak üzere birçok eserinde ve derslerinde dahi Kant’ın ‘(Was ist Aufklärung?) Aydınlanma Nedir?’ adlı makalesini ele almış ve metnin özneleşme pratiğinin değişimi açısından tartışmıştır. Aynı zamanda kendisinin aynı adda olan makalesine gönderme yapmaktadır (Foucault M. , 2014b, s. 162-193).

özneler tarafından yürürlüğe konulabilecek dönüştürücü uygulamalara bağlamak gerekmektedir. Foucaultcu bir bakış açısıyla özerklik meselesi bir koşul ya da statü olarak değil, etik-politik bir angajman olarak ele alınmalıdır (Cremonesi, Irrera, & Lorenzini, 2016, s. 3).

Foucault (2014b, s. 234-237) özne kiplerinin tarihsel olarak hakikat oyunları ile ilişkili bir yapıda kurulmuş olduğunu iddia ederken, iktidar ilişkilerinin klasik iktidar anlayışından farklı olarak değişken yapıda olabileceğini ve kolayca tersine çevrilebileceğini belirtir. Yani iktidar ilişkileri stabil değildir, akışkandır ve yer yer değişebilirler. Yalnız Foucault iktidar ilişkilerinden bahsederken öznenin özgür olması gerektiğini önemle vurgular. Aksi takdirde öznenin içinde bulunduğu durumun iktidar ilişkisi değil tahakküm olacağını belirtir. Özne ve iktidar ilişkileri arasında bir düz geçiş olduğunu yani iktidarın özneyi teğet geçtiğini ifade eder. Özne, iktidar ilişkilerini hem uygulayan hem de geliştiren aktif yapıdadır. Bu durum onun özgür olması koşulunu doğurmaktadır.

Foucault (1978, s. 95-96) iktidar paradigmasının safi baskı aracı olarak açıklanmasına karşı iktidarın sadece olumsuzluk ve baskı ile açıklanamayacağını, aynı zamanda üretken bir yapı olduğunu ifade eder. Daha önceden bahsedilen bu model öznenin etkinliğini yok saymakta ve onu tek taraflı safi iktidara itaat eden bir varlık olarak tanımlamaktaydı. Foucault (2014b, s. 21-23) ise iktidarın her yerde olduğunu, iktidarın ilişkilerinin çoğulluğunun altını çizmiş ve böylece iktidarın belirli bir tipinin yerel, istikrarsız ve kırılabilir bir doğası olduğunu ileri sürmüştür.

Foucault iktidar ilişkilerinin bilgi üretimini sağladığını belirterek bilgi ve iktidarı birbirlerinden ayırmanın olanaksızlığını ortaya koyar. İktidar ilişkileri olmadan bilginin ve bilgi alanının olamayacağı gibi bir bilgi alanı oluşturmadan iktidar ilişkisinden bahsedilemeyecektir. Kısaca Foucault (1992, s. 32-34) için iktidarı aşan ve onun isteği dışında hareket eden özne olamayacaktır. Yapılacak şey ise olasılıklı bilgi konumlarını ve biçimlerini belirleyen durumlara, mücadelelere eğilmektir.

3.1.2. Öznenin Köken Sorunu

Foucault çalışmalarında özne genellikle tek başına ele alınmaz nedeni özneyi bir köken değil bir sürecin sonucu olarak görmesidir. Foucault bir yandan öznenin ortaya çıkabileceği koşulların altını çizerken diğer yandan öznenin kendi koşullarını asla seçemeyeceğini ortaya koyarak öznenin ontolojisine son verir. Her yaşamın bir dizi disiplin normuyla sınırlandırılmış olduğunu öne sürer. Yani bağımsız olarak ele alınacak

şeylerin çok az belki hiç olmadığını ortaya koyar. Özneleşme aşamasının bunlardan biri olduğunu savunur. (le Blanc, 2016 , s. 129). Butler'ın (2005, s. 6-8) üzerinde durduğu gibi öznenin meydana gelmesi toplumsal koşullarından soyutlanamaz. Kendine dayatılan toplumsal, kişisel normları aşan ya da bunlara dahil olmayan bir özne biçimi yoktur. Blanc (2016 , s. 129-130) özne üretiminde sadece normların eylemini ele alanlar ile onu iktidar ilişkileri olmadan inceleyenlerin hataya düştüklerini ifade eder. Çünkü esasında Foucault'nun üzerinde durduğu gibi özne kavramını köken olarak alamayız. Bu açıdan Foucault (1982, s. 781) öznenin kavramsal olarak iki manası üzerinde durur. İlki başkasının denetimi altında ona tabii olan özne biçimi, ikincisi ise bireysel kimliğine bağlı olan özne olduğunu ifade eder. Bu iki anlamın itaati esas kılan bir iktidar kipini işaret ettiğini söyler. Öznenin verilen bu iki anlamı birbirleri ile bütünleşen nesnelleştirme ve öznelleştirme süreçlerini göz önüne sermektedir. Foucault (2014b, s. 11-12) hükümlerlik iktidarı pratiğinin karşı çıktığı kurucu bir öznenin varlığını yadsır. Global bir özne biçiminin olmayacağını öznelerin her kültürün kendi kurallarına, uzlaşılmasına haiz olarak ortaya çıktığını ve özgürleşme pratikleri yoluyla kurulduğunu belirtir.

Foucault (2014b, s. 14-15, 20) öznenin tarihsel olarak kurulduğunu ve farklı özne biçimlerinin varlığını savunur. Yani tek bir evrensel öznenin bahsetmenin yanlışlığı konusunda uyarır. Özneler içinde yaşadığı toplumsallığın ürünleri olabileceğini söyler. Bu toplumsal ilişkileri meydana getiren ise iktidar ilişkileridir. Böylece Foucault'ya yönelik feminist eleştiriler onun normatif bir çerçeveden yoksun oluşu, görünüşte ahlaki ve politik etkinlikten aciz görünen bir özne anlayışına sahip olduğu kanısı üzerinde yoğunlaşmıştır (McLaren, 1997, s. 109).

Foucault'nun önsel (*apriori*) özneyi reddetmesi özneyi tamamen yok sayması anlamına gelmemektedir. Foucault sadece öznenin tekçi (atomist) yapısına olan itirazını dile getirmektedir. Foucault tekil bir özne türü olmadığını iddia etmiş daha sonraki çalışmalarında düşündüğü bu özne türüne açıklık getirmeye çalışmıştır. Önceden bahsedildiği üzere Foucault'nun özneyi reddinin nedeni tek tip kurucu özneye karşı olmasıdır. Yani Foucault özneyi belirli bir tarihsel yapı içerisinde reddetmektedir (McLaren, 1997, s. 110-112). Bu açıdan ele alındığında Foucault halen kullanışlı bir içerik sunmaktadır.

3.1.3. Sorunsallaştırmanın Özne'ye Olan Katkısı

Foucault'da özne kurucu değildir, tarihsel olarak iktidar ilişkilerinin sarmallarında meydana gelmiştir. Bu sebepten ötürü Foucault evrensel bir insan doğası iddiasına sıcak

bakmaz. Foucault'nun temel insani prensiplere şüphe ile yaklaşması öznenin tarihsel olarak kurulumuna geçişte önemli bir basamaktır. Bu reddediş ile Foucault, öznenin tarihsel olarak kurulumunun analizi üzerinde çalışmaya başlar. Foucault (2014b, s. 12-14)öznenin sorunsallaştırmalar yoluyla tarihsel olarak oluşturulduğunu ortaya atar. Sorunsallaştırılan durumlar (delilik, suç, cinsellik vb.) aracılığıyla bireylerin Batı kültüründe özneye dönüştürüldüğünü iddia eder.

Foucault özne kavramını iktidar ilişkilerine tabii olarak çizer. İktidarın uygulanış yöntemleri bireyi disipline etmesiyle özneliliğinin sınırlarını çizdiğini söyler. Foucault (2014b, s. 62-64) özneyi norma uygun bir haline getirmek için onun bir kimliğe atandığını, böylelikle kendinin ve başkalarının tanımlayabileceği bir hale getirildiğini belirtmektedir. Ona göre bu oluşumun adı iktidar ilişkilerinin bireyi özne haline getirme pratiğidir, bundan ötürü özne iktidardan ayrı düşünülemezdir. Çalışmalarında da arkeolojik ve soybilimsel yöntemleri kullanarak özne biçimlerini incelemeye aldığı görülür.

Foucault'ya (2014a, s. 67-70, 85-86) göre öznenin konumları ve söylemsel pratiği kendisine tanınan alanlarla fiziki ve söylemsel imkanlarının durumu tarafından belirlenir. Sorunsallaştırmanın üzerinde durarak sorunsallaştırma vasıtasıyla insanın bilimsel bir nesne olarak belirlendiğini, sınırlandırıldığını ve bunun sonucunda özne olarak inşa edildiğini dile getirir. Foucault sorunsallaştırma yöntemini kullanarak (Revel, 2012, s. 108.110) öznenin kurulumu ve özneliliğin oluşumu sorunlarının yanıtlarını vermeye çalışmıştır.

Foucault, çalışmalarında²⁵ amacının iktidarın bir analizi olmadığını dile getirir. Gayesinin batı kültüründeki insanların özne olma biçimlerinin kronolojisini yapma olduğunu ifade eder. Çalışmalarının ana temasının bu sebepten ötürü iktidar değil 'özne' olduğunun altını çizer (Foucault M. , 2014b, s. 57-59).

Foucault özne olma biçimlerini üç farklı alanda ele alır. İlki filoloji, dilbilim alanıdır yani iletişim kuran öznenin nesneleşmesidir. Bu konuyu etraflıca "Kelimeler ve Şeyler (2001)" adlı kitabında ele almıştır. İkincisi dışlama yöntemi diyebileceğimiz kapatma durumlarıdır. Kısaca kurumlar tarafından kapatılan bireylerin nesneleştirilmesi durumudur. Foucault delilik üzerinde çalışırken bu noktanın üzerinde durmuştur (Foucault M. , 2006). Son olarak da öznenin kendisini nesneleştirmesidir. Foucault bu durumu "Cinselliğin Tarihi" (2007) kitabında ele almıştır.

²⁵ Özellikle "Özne ve İktidar (2014b)" kitabında bahsinin çokça geçtiği görülmektedir.

Foucault (2011, s. 19-27) entelektüelin sorunsallaştırma ve sorgulama teknikleri ile özne nosyonu üzerinde etkili olacağını ileri sürerken, bireylerin ne yapacaklarını bildiğini bu sebepten ötürü entelektüelin yol göstericiliğinin kabul edilemez olduğunu ifade eder. Ona göre entelektüele düşen görev iktidarın özneye bıraktığı özgürlük alanının darlığı, kısıtlılığı ve sıkıştırılmışlığını betimlemektir.

Foucault cinsiyet, hakikat²⁶ ve öznenin analizlerini birbirine paralel bir yapıda ortaya çıkarır (Foucault M. , 1984a). Hristiyan ahlakındaki *truth telling* (kendi hakkında hakikati söyleme anlayışı, günah çıkarmanın bir boyutudur.) prensibinin kişinin özneleşme yolunda ortaya çıkarılan en önemli teknolojilerden biri olduğunu öne sürer. Kişinin kendisi hakkında en önemli ve mahrem şeyleri söyleyebilme hali, kendini cinsel özne olarak kabul etme durumunu ortaya çıkarmıştır. Sonuç ise bireyin kendisini özne olarak kurmasıdır (Foucault M. , 1978, s. 58-59). Hakikati söylemek, özneleşme bilincini oluştururken aynı zamanda bireye daha fazla özgürlük vermektedir. Foucault bu özne kurma biçiminin iktidar ilişkileri içinde gerçekleştiğini yani ondan bağımsız olamayacağını öne sürer. Foucault'nun daha sonraki çalışmalarında üzerini eğildiği özne biçimselliğinin disiplinler ve pratikler üzerinden oluşturulduğunu ancak onlar tarafından belirlenmediğini dile getirir. McLaren (1997, s. 119) ise bizi özne olarak oluşturan kurumlara, söylemlere ve uygulamalara karşı koyabilecek için özneleştirme sürecinden geçmemiz gerektiğini öne sürmüştür. Bu özneleşme süreci sorunsallaştırmanın döngüsünde yatmaktadır.

3.1.4. Öznenin Reddi Sorunsalı

Foucault'nun Aydınlanma düşüncesinin evrensel rasyonel öznesini reddetmesi, onu pozitif özgürlük için gerekli olan otonomi kavramını bir köşeye atmasına neden olmamış aksine Aydınlanmaya ait olan bu kavramı kullanmaya devam etmiştir. Otonomi kavramına öznenin eleştirel yargısını egemen inanç ve arzuların etkisinden arınmış olarak uygulayabilmesi için ihtiyaç duyulur. Foucault'nun son dönem yazınlarına otonomi kavramı ağırlığını koymuştur (Mcney, 1992, s. 89-90). Bunun nedeni her ne kadar evrensel özneyi reddetsede özneyi toptan reddeden radikal bir yapıdan uzak olmasıdır.

Aydınlanma düşünürleri için otonomi kavramı bir rasyonellik teorisi veya bütünleşmiş bir otonomi içermektedir. Foucault buna karşı çıkmış kurucu, evrensel

²⁶ Foucault'nun son dönem yazınlarında hakikat/*truth/truth telling* (Foucault M. , 1978, s. 58-59,69-71) önemli bir yere sahiptir. Foucault bu kavramla daha önce ele aldığı ama uzun uzun üzerinde durmadığı 'özne' kavramını açmak ve daha etkili analiz etmek için kullanır.

rasyonellik biçimi olduğu fikrini reddetmiştir (McNay, 1992, s. 89-90). Foucault'nun yapmak istediği tarihsel olarak birden çok rasyonellik biçimleri olduğunu düşündürmektedir. Foucault mental fakültenin keşfedildiği, kurulduğu bir tür kurucu hareket olmadığını iddia etmektedir. Her özneleşme biçiminin kendisine ait mental fakülte kuruluş tarihçesi olduğunu savlar. Bu sebepten ötürü Foucault (1983, s. 202) rasyonelitenin değişik biçimlerini ele alıp analiz etmeye çalıştığını söylemiştir.

Foucault'nun asıl reddettiği bir üst anlatı (*metanarrative*)²⁷ analizi yani hümanizm anlayışıdır. Foucault hümanizm anlayışının insan doğasına dair kesin ve sabit bir kavrayışı ortaya çıkardığını düşündüğü için özneyi kategorize ettiğini savunur. Foucault'nun hümanist değerleri reddetmesi, eleştirmenlerin onu Aydınlanma karşıtı bir düşünür olarak etiketlemesine neden olmuştur. Ancak Foucault (1984b, s. 44-45) Aydınlanma ve hümanizmin birbirini tamamlayan unsurlar olmadığını savlamaktadır. Aksine ikisi gerilim halindedir çünkü hümanizm insan doğasının statik kavramlarını teşvik ederken, Aydınlanma eleştirel bir öznel farkındalık ve kendini aşma sürecini salık vermektedir.

Tekrar otonomiye dönersek, Foucault'nun iktidar ilişkileri ve direniş analizinde öznelleşme üzerine çalışırken öznenin otonomisi kavramından uzak durmuştur. Otonom öznenin bu uzak duruş, Foucault'nun iktidar ilişkileri analizinde öznenin etkin olmadığını benimsediği için eleştirilmiştir. Ama sonraki yazınlarında atladığı bu konuyu iki alanda ele almıştır (Cremonesi, Irrera, & Lorenzini, 2016). Bunlardan ilki Antik Yunan benlik teknolojileridir. Foucault burada özneyi otonom bir yapı olarak ele almaktadır. İkinci olarak “Aydınlanma Nedir?”²⁸ adlı makaleyi çerçeve olarak almış, özneyi tarihsel bir tutumla ele alıp öznenin içinde bulunduğu zamanı ve öznenin tarihselliğinin kritiğini yapmıştır (Foucault M. , 2014b, s. 162-193). Yine de otonomi Foucault'nun temel kavramlarından biri değildir (Cremonesi, Irrera, & Lorenzini, 2016, s. 4).

Modern iktidar, bireyi sınırlayıp belirlediği, belirli bir gerçekliği ona dayattığı için Foucault modern iktidarın özneyi kuran bir iktidar biçimi olduğunu söyler. Foucault öznenin iktidardan bağımsız analiz edilemeyeceğini, iki kavramın birbirini ontolojik

²⁷ Meta-narrative: Meta anlatı, üst anlatı olarak açıklanan; bir durumu veya toplumsal bir olayı indirgeyici ya da genelleyici ilkeler dahilinde açıklamaya çalışan söylem veyahut analizlerdir. Lyotard'ın 'Postmodernist Durum' adlı kitabında analizlerini dayandırdığı terimlerden biridir (1984, s. xxiv-xxv).

²⁸ Bahsi geçen çalışma Immanuel Kant 'in “Aydınlanma Nedir?” adlı makalesidir. Foucault “Özne ve İktidar” kitabı başta olmak üzere birçok eserinde ve derslerinde dahi Kant'ın (Was ist Aufklärung? (Kant, 1784)) “Aydınlanma Nedir?” adlı makalesini ele almış ve metnin özneleşme pratiğinin değişimi açısından tartışmıştır. Aynı zamanda Foucault'nun bu metni Aydınlanma Nedir? (Qu'est-ce que les Lumières?) başlığını taşımaktadır (Foucault M. , 2014b, s. 162-193).

olarak zorunlu kıldığını savunmuştur. Bu sebepten ötürü Foucault (2014b, s. 58-59) öznenin nesneleştirilmesini (objektifikasyonunu) analiz ederken iktidar ilişkilerinin geniş çaplı bir araştırmasına girmenin zorunluluk olduğunu ileri sürer. Foucault'da öznellik biçimlerine yönelik arayışın zeminini öznenin tarihsel analizi, iktidar ilişkilerinin analizlerinin bütünü oluşturmaktadır. Foucault öznenin iktidar ilişkilerini içselleştirmiş olmasını öznenin yadsınmasıyla halledilemeyeceğini, iktidar ilişkileri ve özne arasındaki bağın aslında öznenin konumu dolayısıyla çözümlenemeyebileceğini söyler. Günümüzde iktidar ve özne arasındaki ilişkinin disiplinler veya düzenleyici iktidar mekanizmalarında olduğundan daha yoğun bir baskıya uğradığı ileri sürülebilir. İktidar ilişkileri bireyi öyle bir kuşatmıştır ki özne bu durumun özgür iradesinin bir tecellisi olduğunu kanısına varabilir. Foucault (2002b, s. 284-286) bu durumun bile özneyi iktidar ilişkilerinden kopuşa götürmediğini belirtir. Öznellik, her ne kadar iktidar ilişkileriyle yakından ilişkili olsa da bu öznenin özgürlüğü olmadığı veya baskının karşısında tam olarak uysal beden olduğu sonucuna götürmemelidir (Foucault M. , 1982, s. 790). Foucault'nun öznenin karmaşık hakikat söylemleri yoluyla oluşturulması tezi, onun politik örgütlenme ya da direniş olasılığını otomatik olarak engellemez. Ona göre, direniş olasılığı olmadan iktidar ilişkilerinin mevcut olamayacağı gibi özne etkinliksiz değildir. Özne ve iktidar arasında sınırlarını belirli bir şekilde çizilemeyen karmaşık ama karşılıklı bir ilişki olduğunu iddia eder. Foucault (1980, s. 98) öznenin iktidar ilişkilerinin meydana getirdiği bir bireysellik durumu olduğunu, aynı şekilde iktidar ilişkilerini etkileyen bir ajan olduğunu belirtir. Foucault iktidar ilişkilerinin her yerde olması durumunun aslında öznenin direnmesini imkansız kılmadığını ifade eder. Direnmenin imkansızlığı durumunun istisnai olduğunu, iktidar ilişkilerinin her zaman tersine çevrilebileceğini savunur (Foucault M. , 1982, s. 793-794).

Foucault'nun özneyi reddetme durumunun ilk dönemlerine geldiği söylenebilir. Bu durumun farkında olan Foucault sonraki yazınlarında “kendilik kaygısı/kendilik teknolojileri²⁹” ve özneleşme süreci kavramlarında (Revel, 2012) bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Foucault evrensel rasyonellik kavramlarından otonom yapının yerini sarsmakla, onun bu kodlar içerisinde çıkarılmasını amaçlamıştır. Foucault tersine bir durum olarak aşkınlık kavramını öznel düzeyde dayatılan sınırların ötesine geçebilmek

²⁹ Kendilik kaygısı/ kendilik teknolojisi her ne kadar Foucault'nun geç dönemine ait olsa da (Revel, 2012, s. 87-89), Foucault özneleşme süreci ilk dönem kavramları arasında sayılabilir. Yalnız Foucault özneleşme sürecini kavramıyla özneyi kendi söylemi (discours) içerisinde yardımcı bir kavram olarak almıştır. Bu durum geç dönem Foucault yazınlarında değişmiştir. Kendilik kaygısı/ kendilik teknolojisi kavramları da bu döneme aittir. Bu konuya daha sonraki bölümlerde değinilecektir.

için korumaktadır. Bu durum Foucault'nun özneye değil öznenin tekçi bakış açısıyla ele alınmasına karşı çıktığını açıkça göstermektedir (McNay, 1992, s. 90)

Kartezyen özneyi eleştirmek özneliği inkar etmek anlamına gelmemektedir. Ama birçok düşünür genel olarak bu durumla suçlanır (Hekman S. , 1991, s. 51). Kartezyen özneyi eleştirenlerden biri olan Julia Kristeva'da bununla suçlanmaktadır. Oysa Kristeva (1980, s. 124) amacının özneyi reddetmek değil, öznenin konumunu yeniden tanımlamak olduğunu ifade etmektedir. Postmodern özneyi yeniden kurma girişiminin ana temalarından biri de öznellik yaratan söylemlerin aynı anda direnen özneler yarattığı iddiasıdır. Kristeva'nın simgesel alan içindeki dışıl sembolün³⁰ devrimci potansiyelini anlatması bu direnişin bir örneğidir. Foucault bir başka açıdan bu durumla paralellik kurmuştur. Foucault iktidar ilişkilerinin, özneler üzerindeki etkisinin her zaman bir direniş olasılığını yaratabileceğini iddia etmektedir. Aynı zamanda iktidar gibi direnişin de heterojen olduğunu, düzensiz bir şekilde dağıtıldığını savunmaktadır (Hekman, 1991, s. 53, 60).

3.1.5. Dışıl Özne (mi?)

Foucault gibi çoğu feminist kuramcı Aydınlanma kavramını bedensiz bilinç olarak düşünmekte bu sebepten ötürü kavrama mesafeli durmaktadırlar (McLaren, 2002, s. 74). Evrensel rasyonel özne varsayımı çoğu zaman kadınların bu biçim içerisinden dışlanması anlamına gelmektedir. Çünkü tarihsel olarak kadınlar duygularla ve bedenle ilişkilendirilmiştir. Bu konuyu Beauvoir incelikte ele almıştır³¹. Kadınlar genel olarak erkeklerden daha az rasyonel olarak görülmüştür.

McLaren (2002, s. 74-75) evrensel özneleşme pratiğini kabul etmenin bütün farklılıkları silmesi dolayısıyla özneleşmenin tek bir tipe dönüştüğünü savlar. Bu özneleşme tipi bireyleri birbirinden ayıran farklılıkları silmektedir. Aslında bu özneleşme beyaz erkek vatandaşı refere etmektedir. Rasyonellik ve evrenselliğe odaklanma benlikle ilgili diğer tüm özellikleri maddi ve somutlaşmış temelinden koparmakta, öznenin sosyal ilişkilerden etkilenme payını yok saymaktadır. Oysa feministlerin iddia ettiği gibi var olmak sosyal ilişkilere girmektir, onun içinde varlığını sürdürmektir. Sosyal ilişkiler, hayatın gözden kaçması mümkün olmayan çoğunluğunu oluşturur. Bu durumun düşünme eylemini gerçekleştirirken ve karar verirken de böyle olduğu söylenebilir.

³⁰ Sembol: Kristeva'nın metodolojisinde; sembolizm sentaksı işaret eden gramer ve sosyal süreçlerin giderek artan bir şekilde sembolik ve semiyotik oluşların şiirsel dilde tekrarlanmasıdır (1980, s. 7).

³¹ Özellikle *Second Sex* (İkinci Cinsiyet (Beauvoir, 2010)) adlı kitabında. Bu konu metnin ilerleyen bölümlerinde ele alınmıştır.

Kadın öznelliğini araştırmak için kullanılan Foucaultcu disiplin ve uygulama pratikleri yalnızca pasif kadınsı bedenlerin varlığını analiz etmekle kalmaz, aynı zamanda cinsiyetin kültürel bir yapı olduğu tezinin elini güçlendirir (Bartky, 1990, s. 63-70). Cinsiyetin politik bir yapı olması, feministler tarafından bireyleri atomize ederek üzerlerinde muazzam bir iktidar kurulduğu modern bir iktidar ilişkileri alanı olarak görülmüştür. Bu nedenden ötürü feministler kişisel olan politiktir ifadesini şiar edinmişlerdir. Böylelikle bu farkındalık güncel hayatın içine girmiştir. Pek tabii olarak Foucault politikanın gündelik hayattaki yerini bilmektedir. Foucault (1995, s. 223-224) bundan ötürü hayattaki aşağı yukarı her şeyin politik olduğunu söylemenin iktidar ilişkilerinin her yerdeki varlığını onaylamak olduğunu ifade etmiştir. Foucault'nun iktidar ilişkilerini betimleme yöntemi kamusal/ özel ayırımına yönelik olarak feminist zorlukları göz önüne sermekte ve güç dinamiklerinin analizini kişilerarası ilişkilere kadar genişletilmesinin önünü açmaktadır (McLaren, 1997, s. 115).

Foucault'nun iktidar ilişkilerinin her yerde var olduğu, alttan üste doğru işlediği ve dağılmış bir yapıda bulunduğu yolundaki tezi, feministlerin iktidarın yaşamın birçok alanında mevcut olduğu, öznenin bunu ilk elden deneyimlediğine yönelik teziyle uyuşur (örneğin aile veya eğitim sistemi). Aynı şekilde Foucault ve feministler politik alanı kişisel ilişkiler, cinsiyet ve beden gibi daha önce özel olarak kabul edilen konuları içerecek biçimde genişletmişlerdir. Hem Foucault hem de feministler cinsiyeti biyolojik olarak değil kültürel olarak inşa edilmiş biçimde görmektedirler (Braidotti, 1994, s. 44-45).

Feministler, bedenin kültürel yapısının her zaman cinsiyete bağlı olduğunu vurgulamaktadırlar (McLaren, 1997, s. 113-114). Bartky (1990, s. 63-70), Foucault'nun analiz ettiği disiplin uygulamalarının çoğuna kadınların tabii olduğunun altını çizer. Ama kadınların yalnız bu cinsiyete ait olan disiplin uygulamalarına tabii olduğunu da tanıtlar. Bartky, Foucault'nun disiplin teknolojileri tezini kadın kimliğini ve öznelliğini analiz etmek için genişletir. Bu disiplinler, moda ve diğer bedensel normların dışıl beden üzerindeki iktidarının analizini içerir. Bu analiz, ataerkil toplum normlarının kadınları nasıl 'kadınsı' bedenlere dönüştürdüğünün radikal bir açıklamasıdır (Bartky, 1990, s. 63-70).

3.1.6. Öznenin Kopuş Özneye Dönüş ve Dışıl Özne

Foucault'nun önsel (apriori) özneyi reddetmesi özneyi tamamen yok sayması anlamına gelmediğine sadece öznenin atomist yapısına olan itirazını dile getirdiğine

yukarıda değinilmişti. Hatırlanırsa Foucault tekil bir özne türü olmadığını iddia etmiş daha sonraki çalışmalarında düşündüğü bu özne türüne açıklık getirmeye çalışmıştı. Bu bağlamda Foucault öznenin etkinliği hakkında konuşabilmek için onun tarih boyunca aldığı biçimleri yorumlamak gerektiğini savunur. Öznenin (feministlerin savunduğu gibi) sosyal hayat içinde oluşan/oluşturulan tarihsel yapısına dikkat çeker (Bernauer & Rasmussen, 1988, s. 10). Foucault (2014b, s. 260-261) Hıristiyanlık pratiklerinin ve ahlakının ortaya çıkardığı özneleşme kipini reddederken bu durumu Antik Yunan felsefesinde özne teorisi olmadığı dolayısıyla öznenin de olamayacağını söylerken net bir şekilde ifade etmektedir.

Haklı olarak feministler Foucault'nun özne konusunda negatif kavramlar çerçevesinde düşündüğünü kabul etmiş, Foucault'nun kavramlarına mesafeli olmuşlardır. Örneğin Braidotti (1994, s. 140-141) bu durumu, gerçek şu ki kadının 'tarihsel özne' olarak kendisini yaratmayı amaçladığı anda özneleşirmeyi yapısökümüne (dekonstrükte etmek) uğratmak mantıklı değildir diyerek dile getirir. Braidotti kartezyen öznenin³² evrensel özne biçimi olduğuna dair kanıya olan şüphesini dile getirmiş, tam olarak oluşmamış özneliği yıkmak mümkün olmadığını söylemiştir.

Kadının kartezyen özneye dahil olup olmadığı eğer değilse tam olarak ne olduğu sorunsal felsefi anlamda ilk olarak Simone de Beauvoir'ın *Ethics of Ambiguity ve Second Sex* 'de ele alınmıştır. Bu eserler aynı zamanda feminist felsefenin öncü metinlerindedir. Beauvoir'ın literatüre kazandırdığı önemli noktalardan biri olan One/Other³³ kavramı Kartezyen öznenin cinsiyetliliğini gözler önüne sermesiyle feminizmin önemli tartışmalarından birinin fitilini ateşlemiştir. Beauvoir (2010, s. 26-29, 41-42) kadının özne olamayacağını çünkü böyle bir tarihsellik ve biyolojik yapıya sahip olmadığını iddia ederek, temel/esas özne olma konumunun tarihsel olarak erkek cinsiyeti için oluşturulduğunu ortaya çıkarır. Aslında bu noktada Foucault'yu rehber edinmek mantıklıdır çünkü Foucault aynı şekilde evrensel özne biçimine eleştirel yaklaşmaktadır. Beauvoir İkinci Cins'i yazmadan önce kadınların çizilen evrensel özne kategorisi içine girmediğini biliyordu. "Kadın doğulmaz, kadın olunur" (Beauvoir, 2010, s. 330)

³² Kartezyen özne: Descartes'in *Meditations on First Philosophy* (İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar) adlı kitabında bahsinin hiç geçmemesine rağmen sonradan adlandırılan özne tanımıdır. Kartezyen özne, zihin ve beden düalizminin de kaynak noktasıdır. Kısaca açıklamak gerekirse; beden ve zihin olarak ayrı iki tözden zihnin her şeyi anlamlandırır, anlaşılmasını sağlayan yapıda olmasıdır diyebiliriz (Thibaut, 2018, s. 3).

³³ One/Other kavramı: Beauvoir'ın erkek ve kadını tanımlarken kullandığı kavramdır. Erkeği kendi yarattığı sistemler içerisinde kendisini temel/esas nüve olarak görmesini ve kadının ise kendisinin ezeli 'öteki'si olması durumudur (Beauvoir, 2010, s. 26-27). Aynı zamanda bu durum patriarkal dünyanın içsel ve dışsal gerçekliğidir.

şeklindeki ünlü tanımlamasında açıkça görüldüğü üzere Foucault gibi Beauvoir'da öznenin sosyal hayat içerisinde kurulduğunu bilmekteydi. Farklı olarak Beauvoir, evrensel öznenin eril cinsiyete denk düştüğünü iddia etmektedir. Bu konumlama sırasında dişil cinsiyete düşen rolün ise 'öteki' olmak olduğunu söyler.

Beauvoir (2010, s. 71, 330) kadının toplumda üstlendiği rolün biyolojik, psikolojik, felsefi veya ekonomik durumların hiçbirinin tanımlayamadığını öne sürer. Kadını, erkek olmayan neredeyse her şey olarak tanımlamak onu belirli bir kategoriye yani öteki olarak tanımlanmasına ittiğini ifade eder. Böylece kadın bedeninin materyal olarak dünyada bulunması, onu bu konumuyla tanımlaya yetmemektedir. Bu sebeple onun bilinçli eylemleriyle ve toplum içinde üstlendiği rol ile tanımlamak gerekmektedir. Beauvoir sürekli olarak tekçi bir yaklaşımı reddetmekte ve kadının konumunu saptamak için toplumdaki yerini oluşturan unsurların tanımının yapılmasını salık vermektedir (Hekman, 2015, s. 7).

Beauvoir'ın feminist epistemoloji içinde oluşturduğu terimleri yorumlama ve devam ettirmesi ile dikkatimizi çeken Judith Butler³⁴ hem Foucault hem de Beauvoir'la özneleşme kavramı hakkında yakın görüştedir (Hekman, 2015, s. 11). Foucault ve Beauvoir gibi Butler'da öznenin sosyal hayat içinde kurulduğunu savunmaktadır. Butler (1987, s. 132-133), Beauvoir'ın Kartezyen benlik diyalektiğini ve bedensiz özgürlüğünü eril cinsiyet normlarını örtük şekilde desteklediği için kritik ettiğini belirtir. Butler için beden, toplumsal kontrol içinde yer almış olan maddi bir gerçekliktir. Butler, Beauvoir ve Foucault kesiştiği küme kültürel olarak inşa edildiğimiz anlayışdır. Ancak Butler diğer yazarlardan biraz daha radikal bir şekilde ayrılarak aynı zamanda kendimizi inşa ettiğimizi öne sürer. O halde sorun cinsiyetin nasıl bir tercih meselesi, kültürel yapı olabileceğidir (Hekman, 2015, s. 11).

Özne kavramı Descartes'a kadar bir anlam ifade etmemekteydi. Descartes'tan ve onu takip eden ardıllarından sonra özne artık belirli bir anlama kavuşmuştur. Yani özne kavramı belirli bir cinsiyet kümesi içerisinde kurulmuştur. Bu küme, eril-merkezli kartezyen özne biçimidir. Kartezyen öznenin bu cinsiyetli kurulumu diğer cinsiyet olan kadını, bu çemberin dışında bırakmış ve onu Beauvoir' un bahsettiği öteki konumuna düşürmüştür. Öteki olma hali, temsil edilmediği ve konuşmadığı için ne olduğu

³⁴ Bu bölümde Butler'a geniş yer verilme nedeni Foucault'nun kavramlarını en net yorumlayan düşünürlerden biri olması dolayısıyladır. Aynı zamanda Butler, Beauvoir'ın feminist epistemoloji içinde oluşturduğu terimleri yorumlama ve devam ettirme durumundan ötürü de tercih edilmiştir. Butler'ın diğer düşünürlerle göre tercih edilmesi onun kavramsallığı feminizmi halen bir aktif alan olarak görmesidir.

bilinmeyendir. Beauvoir ve Irigaray gibi diğer feministler bu durumu sorgulamış, kendi cevapları ile ortaya çıkmışlardır.

Bu bölümde ilk olarak Foucault'nun özneyi nasıl ele aldığı tartışılmış onun için bir dönem sorunlu olan öznenin bir dönem sonra daha kabul edilebilir sınırlar içerisine alındığı görülmüştür. Feministler, Foucault'yu bu sebeple eleştirmektedir. Foucault ilk dönemlerinde öznenin artık yaşamadığını söylerken, kendilerini var etmeye çalışan feministler elbette ona karşı kuşkucu davranmışlardır. Daha sonra öznenin etkinliklerini kabule yanaşan Foucault'yu feministler incelemeye almışlardır.

Bu tezin iddiası ampirist ve duruş noktası teorilerinin artık iktidar mefhumunu açıklamada yetersiz kaldığıdır. Yetersizliğe bir yol bulmak içinde Foucault'nun bilgi ve iktidar problemine karşın sunduğu yol haritası takip edilmiştir. Fakat Foucault'nun bilgi ve iktidar problemine getirdiği çözüm başka bir sorunu görmemizi sağlamıştır. Aydınlanma düşüncesinin kadını özne olarak temsil etmediği sorununa götürmüştür. Peki o zaman kadın nedir, bu döngü içerisinde problem tartışılmış ve bu da bizi Marksizm kaynaklı egzistansiyalizme yani Beauvoir'a götürmüştür. Beauvoir kadının varlığını felsefi zeminde tartışan ilk kadın filozof olduğu için onun üzerinde önemle durulmuştur. Kadının varlığının temsili nasıl mümkün olur problemi tartışılırken Fransız feministlerin üzerinde yoğunlukla çalıştıkları dilin feminist özneyi nihai çözüme ulaştıracağına yönelik çalışmalarına gidilmiş ama dilin nihai sonuca ulaştırmadığı tespiti yapılmıştır. Böylelikle Foucault'nun kavramı olan, dilin üstünde yer alan diskur kavramına gidilmiştir. Çünkü dil söylenen ve yapılan şeylerin tamamı değildir, diskur tarihselliği ve bunun ötesinde olması dolayısıyla ele alınmıştır. Diskuru, özneyi açıklamak için kullanmak isterken Foucault'nun son dönem yazınlarında özneyi işlediği 'kendilik tekniklerine' değinmek kaçınılmaz olmuştur. Yine özneyi anlatırken belirli bir tarihsellik içinde anlatıldığı ve toplumsal bir varlık olduğu için 'cinsellik' konusuna başvurmak gerekmiştir. Fakat nihai olarak anlaşılmıştır ki diskurda özne sorununu kısa sürede çözecek bir kavram değildir. Çözüm ancak uzun vadede diskur, iktidar-bilgi ve öznenin birlikte ele alınıp incelenmesi ile mümkün olunabileceği düşünülmektedir. Bir sonraki bölümde 'İktidarın Dili ve Diskuru' konusunda ve alt başlıklarında bu düşünce daha etraflı olarak yer alacaktır.

3.2. İktidarın Dili ve Diskuru

Foucault diskur ile iktidar arasındaki bağlam sorununu ortaya koyan öncü düşünürlerdendir. Foucault'da diskur³⁵, yaygın olarak farklı sahalara ait olabilirken yine ortak çalışma kurallarına uyan ifadeler birliğinin karşılığı olarak yer almaktadır (Revel, 2012, s. 114). Bu kurallar biçimsel veya dilbilimine ait değildirler. Fakat tarihsel olarak belirlenmiş bölünmeleri yansıtırlar buna örnek olarak akıl/akıldışı bölünmesi verilebilir. Diskur düzeni, tarihsellik içinde anılması dolayısıyla belirgin bir döneme özgü olan düzeni yansıtır. Hem ilkesellik hem de işlevsellik açısından kendi içinde düzenli bir yapıya sahip olur. Diskur aynı zamanda bilgi, taktiksellik ve eylem yapıları arasında hakikatin kurulma mekanizmalarını açığa çıkarır (Revel, 2012, s. 114). Foucault (2014a, s. 223-224) bu kavramın daha çok belirli bir konuşma tarzına ithafen kullandığını ifade eder. Foucault bu kavramla belirli ifadeleri teşhis etmektedir. Bu duruma örnek olarak Kliniğin Doğuşu'nda bolca yer verdiği terimi klinik diskur/söylem (Foucault, 2002a, s. 13) psikiyatrik diskur/söylem vb. verilebilir. Kısaca Foucault'nun diskur kavramını ele alışı ona yüklediği roller dolayısıyla değişebilmektedir (Mills, 2003, s. 53).

Foucault (2014a, s. 87) diskurun başka ifadeler ile desteklenen düzenlenmiş ifade setleri olduğunu savunur. Foucault'nun diskur hakkında bir diğer önemli çıkarımı ise diskurun dil ile aynı şey olmadığıdır. Diskurun, dil ile ilişkisi basit bir ilişki biçimi değildir. Diskur, dil ile hakikat arasında bir köprü oluşturmaz. Diskur öznenin algılayışı ve onun hakikat bilincini etkileyerek dilin yapısı içerisine girer. Böylelikle hakikati hem inşa eden hem de onun tarafından inşa edilen yani etken ve edilgen bir yapı içerisinde bulunmaktadır. Benzer olarak özne aynı durum içerisinde yer almaktadır. Kabaca diskurun, hakikati algılayış tarzımızı inşa eden bir sistem olarak ele alınması gerektiğini söyleyebiliriz (Mills, 2003, s. 54).

Foucault'nun diskur kavramı ile ilgili bir diğer önemli nokta diskurun genel bir tablo olmadığıdır. Yani diskur, genel geçer hakikatlerin açıklayıcısı veya taşıyıcısı değildir, açıklamaları özneyi evrensel bir hakikate götürmez. Foucault (1972, s. 109, 129) diskurun bir arşiv dolayısıyla incelenmesinin, onun kendi var oluş zamanını açıklayabileceğini savlar. Ama bu inceleme yalnızca tarihsel bir not düşünüm içindir geleceğe dair bir konsept biçimi sunmadığının altını çizer. Foucault (Foucault M. , 1972,

³⁵ Diskur: Diskur, İngilizce ve Fransızca discourse kavramının karşılığıdır. Türkçe metinlerde bu kavram genel olarak söylem olarak karşılanmaktadır ama burada Foucaultiyenliğinin belirleyici olması için bu karşılık seçilmiştir. Foucault "Bilginin Arkeolojisi" kitabında bu kavram üzerine çalışmıştır (1972). Bu tezde iktidarı ve özneyi kapsayan bir yapıda olduğu düşünüldüğü için ele alınmıştır.

s. 151,160) diskura ait olmayan etmenlerde özellikle dikkat çektiği durum, bu ilişki öbeklerinin neden ve sonuç bağlamında ele alınmasının hatalı olabileceği noktasıdır. Diskursif elementlerin ekonomi, doğa tarihi disiplinleri gibi neden-sonuç denklemi içerisine alınmasının yanlış olabileceğini işaret eder.

Foucault' ya (2014c, s. 10-13) göre diskur tek başına değil birden fazla unsur dikkate alınarak çözülmeye çalışılmalıdır. Buna diskurun üretim aşaması dahildir. Çünkü diskurun anlaşılır olabilmesi için diskuru üreten, çoğaltan ve bu döngüyü süreklileştiren iktidar ilişkilerini hesaba katmak gerekmektedir. Foucault (1993, s. 22) diskurun, örtük ve meçhul baskı ürettiğini iddia ederken bu baskının söylenmeyen varlığının baskısı olduğunu savunmakta (Foucault M. , 1972, s. 110-111), diskurun tek bir sürekliliğinin olmadığını her dönem iktidar ilişkilerinin kendisini üreten, sınırlayan ve koruyan farklı diskurların ortaya çıktığını belirtmektedir (Foucault M. , 1993, s. 95-96).

Daha önce 'Özne ve İktidar' bölümünde bahsedildiği gibi Foucault özneyi bağımsız bir değişken olarak ele almamıştır. Foucault için özne iktidar tarafından inşa edilen bir yapıdır. Diskur ise yazılı olan olmayan ve farklı sahalara ait olabilirken yine de ortak çalışma kurallarına uyan ifadeler birliğinin karşılığı olarak yer almaktadır. Diskurun iktidar ile olan ilişkisi ve birbirlerini besleyen yapıda olmaları dolayısıyla öznenin inşasında katkısı olduğu iddia edebilir. Foucault diskurun kimliklerimizi oluşturduğunu, şekillendirdiğini ve bu kimlikler arasında belirli ilişki şekillerini meşrulaştırdığı tespitini yapar. Böylece insanların sınırlı türlerden toplumsal ilişki biçimlerinin içine hapsediklerini ifade eder (Wooffitt, 2005, s. 151). Konuşulan, düşünülen hemen her şeyin diskurdan geçmesi onun elini güçlendirmektedir. Butler, Foucault ile aynı fikirde olarak cinselliğin diskurunun cinsiyeti yarattığını ileri sürer (McLaren, 2002, s. 99-100). Yani Butler'a (2002, s. 99-100) göre cinsiyet ve cinsellik gibi mefhumlar öznelere normlara uydurmak, onları standart hale getirmek için inşa edilmiştir. Cinsiyetin klasik anlatısına karşı çıkarak Foucault gibi Beauvoir'da, cinsiyetin inşa edildiğini ve cinsiyetin fiziki yapısının son raddede onun hakkında bir analiz yapmak için yeterli olmadığını iddia eder (Butler, 1999, s. 12-13). Yani Butler kadın öznesinin inşa edilirken ortaya çıktığını, onun doğasında biyolojik cinsiyetle ilgili dünyaya taşıdığı herhangi özel bir durumunun olmadığı tespitini yapar (aynı durum erkekler içinde geçerlidir). Butler, Foucault'dan yola çıkarak dilin özneyi oluşturmadaki önemi üzerine eğilir. Öznenin geldiği toplumsal yapı ile diskurun ve disiplin iktidarının bedenler üzerindeki baskısını tartışır. Vardığı sonuç ise dilbilim (lengüistik) diskurunun bedenler için önemini teyit etmektir. Özellikle nefret söyleminin bunun bir göstergesi olduğunu işaret eder. Aynı zamanda Butler'ın

performatif teorisi bu bakış açısını yansıtmaktadır (McLaren, 2002, s. 105). Butler feminist teorisinin heteroseksüel normlar üzerine inşa edildiğini iddia edip eleştirir (Butler, 1999, s. vii-viii). Feminist teorisinin bu tekçi yapısının bütün kadınları temsil etmediğini dile getirir.

Konuya Feminist epistemoloji açısından bakıldığında feminist dil bilimcilerin feminist bir dil inşasının önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak özellikle Fransız feministlerin cinsiyetçi dilden arınma çabaları, diskurun sadece bir yönlüymüş gibi yorumlanmasına yol açmamalıdır. Foucault'nun kavramsal yapısına göre diskur sadece dil alanına ait değildir. Diskur birden çok bilgi alanını içeren geniş bir kapsamdadır³⁶. Bu bağlamda diskur olgusu iktidar ilişkisine değinmeyi gerektirmektedir.

3.2.1. Diskur-İktidar İlişkisinin Kısa Bir Betimlemesi

Foucault'da (1993, s. 10) diskur, teorik bir yapı olsa da aynı zamanda toplumsal bir pratik olarak kabul edilir. Bu nedenden ötürü diskur iktidar ilişkileri içinde vazgeçilmez bir unsurdur. Çünkü Foucault'ya (2014c, s. 12) göre diskur hem bilginin hem de iktidar ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir oluşumdur.

On dokuzuncu yüzyılda diskurun tarihsel altyapısı sağlam, sıklıkla ele alınan önemli üç alttürü daha belirgin hale gelmiş ve ayrı bilimler olarak ortaya çıkmışlardır. Bunlar biyoloji, ekonomi ve filolojik dilbilimdir (McHoul & Grace, 2002, s. 32).

Aydınlanma döneminin etkilerini göstermesiyle beraber bu üç tür diskur farklılaşmaya başlamıştır. Böylelikle insan öznesi diskurun içinde yorumlanmış, bu öngörülemeyen farklılıklar ortaya çıkarmıştır (McHoul & Grace, 2002, s. 33-34). İnsan türü tarihte ilk defa nesnel olarak incelenme alanına girmiştir. Foucault (2005, s. 267-268) bunu 19. yüzyıla kadar insan bilimlerinin gelişmediğine yönelik söylemiyle onaylamaktadır. Yani diskurun içinde analiz edilmesi gereken yeni nesnelere ortaya çıkmıştır.

İktidar ilişkileri Foucault'nun diskur teorisini anlamak için önemli bir durak noktasıdır. Foucault'ya (1995, s. 27) göre iktidar geleneksel anlamının dışında daha farklı bir kavram bütünüdür. Hakeza diskur, iktidar dolayısıyla ortaya çıkan bir yapı olmadığı gibi iktidar belirli bir kişi veya kuruma ait olan, sadece baskı ve yasaklama için kullanılan bir ilişkiler bütünü değildir. Kısaca Foucault (1978, s. 93, 94) için iktidar doğa durumundan farklı bir anlam taşımaktadır. İktidarın her yönden geldiğini söylerken ifade

³⁶ Bu çalışmadaki diskuru geniş kapsamı ile ele alınmaktadır. Bu sebepten ötürü Fransız Post yapısalcılara bu bağlamda "Cinsiyet, Dil ve Diskur" adlı bölümde değinilecektir.

etmek istediği durum budur. Foucault iktidar ilişkilerinin temelinde yöneten ve yönetilen arasında var olan doğal karşıtlığın olmadığını vurgularken yukarıdan aşağıya doğru uzanan iktidar ilişkisi tipinin sınırlı ve kapsama alanın dar olduğunu iddia eder. Aşağıdan yukarı doğru işleyen iktidar ilişkilerinin aileden, gruplardan ve kurumlardan çaprazlanarak geldiği için kapsamının daha geniş olduğunu ifade eder.

Kısaca diskurun iktidar ilişkileri için vazgeçilmez oluşundan ötürü, onun iktidarın olduğu her yerde ona iştirak ettiği iddiasını gündeme getirebilir. Foucault diskuru hem bilgiyi hem de iktidar ilişkilerini ortaya çıkardığı için önemli sayarken feministler bu noktada diskura ilgi gösterebilirler. Feminist epistemoloji tarihsel olarak Harding'in üzerinde durduğu üzere üç temel bilgi kuramı üzerinden yükselmiştir (Harding, 1986, s. 24-25). Bu üç temel ayrım içerisinde feminist teoriyi daha çok ampirist ve feminist duruş noktası teorileri domine etmektedir. Daha önce tezin birinci bölümünde bahsedildiği üzere bu teorilerin iktidarı analiz etme biçiminin artık günümüzde etkin olmadığını iddia etmiştik ve Foucault'nun bilgi ve iktidar analizinin feminist teoriyi zenginleştireceğini söylemiştik. Zenginleştirici bu tezinin ilk adımı olarak Foucault'nun üzerinde durduğu iktidarın merkezsizliği konusu vardır. Günümüzdeki iktidarın merkezsizliği onu tanımayı zorlaştıran etmenlerin başında gelmektedir. Bir diğer önemli nokta onu formüle edecek teorilerin yeterince olmamasıdır. Foucault'nun önemi buradan gelmektedir. Foucault'nun yer yer karamsar ve girift iktidar tezleri her ne kadar tarihçiler tarafından kronolojilerinde ufak tefek hataları bulunsada önemini korumaktadır. Feministlerin, Foucault'nun bu kavramsallaştırmasını kullanmaları günümüzden geçmişe önemli tespitlerin kapısını açacağı iddiasındayız. Keza bu alanda yapılan araştırmalar sonucu örneklerin az olduğunu rastlanmıştır. Foucault'nun iktidar tarihselliğini kullanan ve önemli tespitler yapan yalnızca Repo ve Bartky'e rastlanmıştır. Bartky disiplin iktidarının kadın bedeni üzerindeki etkilerini incelemekte, Repo ise bio-iktidarı kadın öznesi çerçevesinde tartışmaktadır.

3.2.2. Diskurun Süreklilik ve Süreksizlik ile Olan İlişkisi

Foucault (1971, s. 23-24) düşünsel tarihte sürekliliğin bir yanılsama olduğu ileri sürer. Tarihte ilk kez süreksizliği bir metot olarak ele almamız gerektiğini söyler. Peki bu ne demektir? Kabaca Foucault özellikle düşünsel tarihte tek bir yöne çıkan veya sadece ileri doğru giden bir diskursif yapının olmadığını savlar. Ele alınan bu konuların çoklu değerlendirmeye sokulması gerektiğini salık verir. Eğer bu durumu kabullenebilirsek, insanlığın tarihteki diskursif ya da disipline dayalı olarak konumunu yeniden

düşünmesinin ilerlemek için önemli bir adım olabileceğini göstermeye çalışır (McHoul & Grace, 2002, s. 43-45). Bunun için yapılması gerekenlerden birinin bilimlere yaklaşımda tek bir sistem fikrini çoğullaştırılarak sistemlere dönüştürülmesi gerekliliğidir (Foucault M. , 1972, s. 13-16).

Foucault'nun bu çıkarımı diskursif yapıların genelleyici olarak alınmasına karşı çıkmaktadır. Foucault'nun çoklu analizle diskuru ele alma önerisi bu yüzden yapılmıştır. Çünkü Foucault (1972, s. 67, 100, 110) diskurun genelleştirilmesini değil bireyselleştirilmesini önermektedir. Bunu önerirken tıp ve matematik gibi uzun geçmişleri olan disiplinlere karşın ekonomi ve psikiyatri gibi henüz emekleyen disiplinler arasındaki farklılıkları örnek verir. Rastgele seçilen bir diskur söz konusu olduğunda bile bu diskurun dönüşümlerinin arkasında özel ve indirgenemez bir ilke bulmak zordur. Bu türden indirgemeci, kapsayıcı ifadeler aramak diskursif değişimleri anlama yolunda araştırmacıyı hataya sürükler (McHoul & Grace, 2002, s. 43-45).

Foucault (1972, s. 202-203) diskuru genel veya tarihe aşkın olma dolayısıyla ele alma biçimini hatalı görmektedir. Burada diskur kendine özgü bir temele, mutlak bir merkeze bağlı olduğuna dair bir yanılsamanın içine girilmektedir. Foucault bu yolla tarihsel olarak diskurun özüne yaklaşılabileceği ama ona ulaşamayacağı yönünde ikazda bulunur. Diskur içinde yapılan ikinci hatanın onu ampirik ya da psikolojik yaklaşımla ele almak oluşunu söyler. Bu yanlışlıkta diskurun belirli bir özne tarafından kurulduğuna dair hatalı bir inanç vardır (McHoul & Grace, 2002, s. 43-45).

Böylelikle o kişinin yapıtları ele alındığında diskur ile ilgili aşama kat edileceğine dair bir boş inanç oluşur ama bu doğru değildir (Foucault M. , 1972, s. 99). Foucault bu yaklaşımların her ikisinin diskursif disiplini öznelletirmekte başarısız olduklarını öne sürer (McHoul & Grace, 2002, s. 43-45).

Foucault (1972, s. 169-171) genel olarak süreksizlik ilkesini önermez, diskurun içindeki ve diskurlar arasındaki bir takım özgül süreksizliklerin olabileceğini, kendisinin yaptığı analiz bunları incelemek olduğunu dile getirir. Böylelikle süreksizliğin analiz yaparken kullanılan tek ilke olmadığını dile getirir.

Kısacası Foucault'nun (1972, s. 9) tarihsel değişimlerin ardında yatan nedenleri ortaya çıkarma yolunda başvurduğu süreksizlik ilkesi, onun merkez argümanının tamamı değildir. Foucault bunu tarihsel değişimlerin arkasında yalnız bir neden veya nedenler dizisi aramanın zamanının geçtiği tespiti ile belirtmiştir (Foucault M. , 1972, s. 230).

Foucault'nun diskur analizi politik açıdan kötümser olarak algılanmamalıdır (McHoul & Grace, 2002, s. 47-56). Yaşanan değişimlerin rastgele veya birebir müdahale

sonucu ortaya çıktığını farz etmek tarihsel açıdan hatalar oluşturmaktadır (Foucault M. , 1972, s. 230). Foucault'nun metodolojisine göre bunlar soyut bir süreksizliğe -ki buna bir çeşit kaos denilebilir- veya denk düşümü olarak soyut bir tarihsel amaçlar bütününe doğru giden çift yönlü bir veri hesaplama biçiminin içine girebilir (McHoul & Grace, 2002, s. 47-56).

3.2.3. Süreksiz Diskur ve İktidar

Foucault bilimsel diskur dahil olmak üzere hiçbir diskurun hakikatini temsil edemeyeceğini iddia etmiştir. Bu diskurların ancak bilimin hakim egemen diskuru içinde ele alabileceğini savunur. Bu açıdan Foucault diskurun, materyal iktidar gücünden ayrılan farklı bir iktidar ayağı olduğunu ifade eder. Foucault'nun iktidar eleştirisi aslında iktidarın daha az meşru daha az yasal olduğu noktalardan gelmektedir. Yani Foucault iktidarı radikal olduğu kısımlarından eleştirmektedir (McHoul & Grace, 2002, s. 21). Foucault'nun iktidarı eleştirirken iktidarda kimin olduğuyla ilgilenmez, iktidarın kaynağıyla ilgilenir. İktidarın asıl ilgilenilmesi gereken yönünün kendisini nasıl inşa ettiği ve bunun sonucu ortaya çıkan gerçekliğe bakmamızı gerektiğini söyler. Foucault (1980, s. 97-98) insanların iktidar hırsı yerine, iktidarın bedenleri nasıl ele geçirdiğine bakmamız gerektiğini ifade eder. Başka bir deyişle, öznelerin bu sistem içerisinde nasıl oluştuğunu sorgulamamız, özneliği sorunsallaştırmamız gerektiğini belirtir.

Foucault'nun (1980, s. 97) iddia ettiği şekilde iktidar tarafından oluşturan özne, iktidar ilişkilerinin bir parçası haline geldiği için kişiler ve sınıflar birbirine üstün sayılamayacaktır. Foucault'da kişiler veya sınıflar arası iktidar ilişkileri inkâr edilmemekte aksine varlığı kabul edilmekte ama belirleyicilikleri sorgulanmaktadır. Kısaca bu tip ilişki ağları net iktidar ağı değil yalnızca iktidarın araçlarıdır. İktidar kişisel değildir ama göreceli olarak özerk bir yapıya sahiptir. İktidar, süreklilik içinde özneleri ve kendini yeniden üretir. Özneler, iktidarı üretir ama iktidar ilişkileri öznelerin ürettiği iktidar grafiğinden daha fazlasını meydana getirmekte olduğunu söylenebilir (Foucault M. , 1980, s. 97-99). Bu bağlamda Foucault'nun diskura bakış açısı iktidarın bilginin üretimi konusundaki rolünün çözümlenmesi için önemlidir. Foucault'nun iktidar anlayışını ele alındığında genel olarak yapılan hata iktidarın hakikatin tarihsel üretimine olan katkısını es geçmektir (McHoul & Grace, 2002, s. 57). İktidar ilişkilerini anlama bakımından, onun hakikati üretme kapasitesi önemli bir konumda durmaktadır. Diskur aynı zamanda Foucault'nun radikal iktidar ilişkileri tezinin doğasını anlamak için önemli bir kavramdır (McHoul & Grace, 2002, s. 57). Böylelikle Foucault'nun açıkça

belirtmekten kaçınmadığı iktidarın bilgiyi ürettiğini tezi, diskurla birlikte yerine oturtmuştur. Bilginin sadece iktidara hizmet etmesi gibi bir durumu önermeden, bilginin ve iktidarın birbirinin ekseninden ayrılmaz uydular gibi olduğunu söylenebilir. Bilgi bağlantıları olmadan iktidar ilişkilerinin tamamlanamayacağı iddia edilebilir. Aynı zamanda bağıntılı ilişkileri dolayısıyla iktidar ilişkilerini varsaymayan, onun tekrar oluşmasına yardımcı olmayan herhangi bir bilgi türünün var olmadığını söylenebilir (Foucault M. , 1995, s. 26-27). Kısaca iktidar ilişkilerini ve bilgi birbirini besleyen iki oluşumdur.

Değnilmesi gereken bir diğer konu, iktidar ilişkilerinin hakikat diskuru üzerindeki önemli etkisidir. Foucault (1980, s. 93) belirli bir hakikat diskuru ekonomisi olmadan iktidar ilişkilerinin yürütülmesi mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Hatta hakikat diskurunun dışında iktidar ilişkilerinin işlevselliğinin geçerli olmayacağını iddia etmiştir.

Kısaca Foucault, diskuru süreklilik içinde analiz etmemizin bizi hataya götüreceği ikazında bulunmaktadır. Diskur ele alınan bilime göre süreksizlik içinde gelip gitmekte olan bir analiz grafiğinde olduğunu söyler. Buna iktidar ilişkileri kavramı ve yaşanan iktidar ilişkilerinin hakikati dahildir. Ama bu bizi sonuçlar dizisine götüreceğini dair optimistik bakış açısı hatalı olabilir. Çünkü iktidar ilişkileri süreksizlik içinde kaldığı söylenebilir.

3.2.4. Feminist Dilbilim Diskuru

Feministler, yazın dilini ataerkil merkezli yapıların sembolik bir yansıması olarak görmüşlerdir. Dil sisteminin, toplumlarının ataerkil yapısını yansıttığını iddia ederler (Baron & Kotthoff, 2001, s. xxii). Dilin, kadınlara yönelik muamele açısından ataerkil yapıları meşrulaştırmanın bir aracı olarak ortaya konulmuş olduğunu savunmuşlardır. Bu sebepten ötürü dil sistemi bir araştırma disiplini haline getirilmiş, iletişim konusunda cinsiyete özgü farklılıkların varlığı tetkik edilmeye başlanmıştır (Wodak, 1997, s. 10). Elbette bu durum dilden dile ve kültürden kültüre farklılık göstermektedir.

Filolojik sistem feminist dilbilimciler için bir araştırma nesnesi haline geldiğinde, öznel dil kullanım biçimi ile toplumsal dilin kullanım açısı arasındaki bağlantılar araştırılmaya başlanmıştır. Bu açıdan dilin yapısının toplumsal yapıyla nasıl şartlandırıldığı ve bunun tersinin iddia edilmesi gündeme gelmiştir (Wodak, 1997, s. 10). Feministler, feminist dilbiliminin dilin ayrılan kullanım noktalarını belirlemek için belirli şartları yerine getirmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Bunlardan bazıları kadın ile erkeğin

dilsel davranışlarını, onların tanımlarıyla bağlantılı şekilde dilsel olgularının ve düşüncelerinin merkezine almaktır. Kişilerle ilgili dil sistemleri ile dil kullanımı arasındaki asimetrisini ele almaktır. Yani cinsiyetçiliğin doğrudan toplumsal ayrımcılık düzlemine bağlamasıdır. Aynı zamanda feminist dilbilimi olguları verildiği gibi kabul etmemenin doğruluğuna inanır, bu nedenden ötürü kadınlara ve erkeklere dilsel olarak eşit muamele eden ilkeler aramakla meşguldürler. İktidarın dilsel normlarını eleştirerek, toplumda genel bir değişimin parçası olmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda savunduğu dilsel değişimin politik hedeflerine hizmet etmekle meşguldürler (Wodak, 1997, s. 8).

Feminist dilbilim araştırmaları diğer kadın araştırmacıların yaptığı dil araştırmalarından farklıdır. Feminist yönelimli kadınlar tarafından yürütülen araştırmalar, kadınlar tarafından gerçekleştirilen araştırmalarla veya kadınlar üzerinde yapılan araştırmalarla denk olarak algılanmamalıdır. Birçok disiplinde yer alan feminist bilim araştırmaları, modern bilim ve geleneksel bilim içerisindeki erkek merkezli görüşe yönelik eleştirisi yönüyle ayırt edilmektedir. Bu açıdan feminist dilbilim, dilbilim alanının eleştirel bir koludur (Wodak, 1997, s. 7).

3.2.5. Bilim Yapmak İçin Dil (Peki Gerekli Mi?)

Feminist dilbilimciler, kadın bir varlık olarak mevcut mu (Beauvoir, 2010, s. 330), sorunundan yola çıkarak kadının oluşturduğu bir dil olabilir mi sorununa gelmişlerdir. Kadınların dil kullanımının neyin karakterize ettiği ve kadın dilinin belirli özelliklerinin, dilin cinsiyet ilişkileriyle nasıl bağlantılı olabileceği durumunun tartışmasında önemli bir yer doldurmaktadır. Çünkü bu her toplumun kendi özelinde cevaplayabileceği bir soruna dönüşmektedir (Cameron, 1997, s. 25).

Kadının dili teriminin metodolojik bir yanı olmadığı aşıkardır. Çünkü kadınlar ve erkekler çoğu durumda farklı konuşma toplulukları oluşturmazlar. Cinsiyete dayalı ayrımcılık ve dışlanma çoğu toplumda bulunmaktadır. Ancak tipik olarak erkekler ve kadınlar sosyal hayatta birlikte var olmaktadır. Cameron (1997, s. 25) toplumsal cinsiyetin, cinsiyet, ırk, etnik köken veya sınıftan farklı bir şekilde işlediğini savunur.

Cinsiyet rolleri gereği erkeklerin ve kadınların farklı olması beklenir. Kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkileri, egemen sınıf ile alt sınıflar veya etnik gruplar arasındaki iktidar ilişkilerine benzetilebilir. Ama buradaki nüans alt sınıflar ve egemen sınıf birbiriyle kültürel olarak eşleştirilmeye çalışılmaz. Kadın ve erkek rolleri ise sürekli birbiriyle karşılaştırılır. Cinsiyete karşın geliştirilen geleneksel ideolojinin erkeklerle kadınlar arasındaki bu ilişki türünü ortaya çıkarmakta olduğu söylenebilir (Eckert, 1990,

s. 253-254). Böylelikle kadının dilinin ne olduğu sorunsalı ile toplumsal cinsiyetin karşılıklı eşitleme nosyonu birbirine karşıtmış gibi görünebilir (Cameron, 1997, s. 25). Burada ortaya çıkan sorun kadınlar, erkeklerden farklı bir dil konuşmalı mıdır? Aynı zamanda şu çıkarıma götürür; kadınların farklı bir dil konuşması elzem midir?

3.2.6. Cinsiyet, Dil ve Diskur

Feminist bakış açısına göre hegemonik cinsiyet anlayışı, insanları sırasıyla hiyerarşik bir tahakküm ve boyun eğme ilişkisine mecbur bırakan, kadın ve erkek olmak üzere iki sınıfa ayıran ideolojik bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet farklılığına dayanan toplumsal cinsiyet yapısı zaman ve mekana göre değişen, kadınlar ve erkekler için emek, öznel farklılıkların toplumsal bir ikilemini olduğu iddia edebilir (Lazar, 2007, s. 7). Feministler genel olarak fizyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyetin birbirine eş değer olmasını eleştirmişlerdir. Feministler, cinsiyetin toplumsal olarak inşa edildiğini savunarak cinsiyete sahip olma halinin doğal bir fenomen olarak karşılanmasına itirazlarını dile getirirler (Butler, 1993, s. 189-190).

İktidar ilişkileri çeşitli biçimlerde ortaya çıkan kapsama alanlarına uygun şekilde sürdürülen, uygulanan, yerine ve amacına göre direnilen kişisel, kurumsal ya da toplumsal mücadele türlerini kapsar. Barizce yapılan cinsiyet asimetri kıyaslamaları arasında dışlayıcı sosyal uygulamalar, kadınlara yönelik fiziksel şiddet, sözlü taciz ve aşağılama yer almaktadır (Lazar, 2007, s. 7). İktidarın bu aleni dışavurumları çeşitli ölçülerde kadınlar için bir gerçeklik olmaya devam etmektedir. Bu tip iktidar biçimi aşağı yukarı her yerde ve yerleşiktir. Toplumsal alana içkindir, kendi formunu sürekli düzenler ve bu forma ilişik öznelere meydana getirir (Foucault M. , 1995, s. 194).

Feminist Foucaultcu bir bakış açısıyla iktidarın her yerde olmasına (Foucault M. , 1978, s. 93) rağmen, cinsiyetli öznelere bundan birbirinden farklı şekillerde etkilendiğini iddia edebiliriz. Modern iktidarın bu konuda belirgin özelliği cinsiyetçi normların içselleştirilmesine dayalı olarak günlük yaşamla ilgili metinler ve konuşmalarda rutin olarak ortaya çıkmasıdır. Bu görünmezlik ona doğal olduğuna yönelik bir meşruiyet katmaktadır (Bourdieu, 1991, s. 170). İktidar ilişkileri çıkarlarını güvence altına almak söz konusu olduğunda ise dinamik bir mücadelede gösterebilir. Hem diskursif hem de fiziksel olarak direnişe geçebileceği söylenebilir (Lazar, 2007, s. 10-11).

Bu noktada incelenmesi gereken iktidar ilişkilerinin diskursif açıdan toplumsal cinsiyete dayalı pratikleri metne dayalı ve konuşma yoluyla nasıl içselleştirildiği,

ürettiğidir. İktidar ilişkilerinin aygıtları sadece görülmez ve karmaşık şekillerde çalışmakla kalmamaktadır, aynı zamanda hiyerarşi içindeki asimetri ilişkilerini farklı kadın grupları için diğer gruplar tarafından üretmektedir (Lazar, 2007, s. 10-11).

Feminist teorinin önemli bir ilerleme aşaması, kadın kategorisinin genel statüden yoksun olduğunu kabul etmekle başlamıştır. Bunun öncüsü ise Beauvoir' dır. Böylelikle hegemonik erkek anlatısının tüm insanlığı kapsamadığı kabul edilmiştir. Her ne kadar kadınlar ataerkil cinsiyet düzeni içinde dezavantajlı olsalar da bu durum ırk/etnik köken, ekonomik göstergeler ve coğrafyaya karşın yer yer tutum farklılıkları gösterebilmektedir. Tabii olarak bu göz önüne alınması gereken hususlardan biridir. Kadınlar arasındaki ayrılıkları ve farklı açılardan tabi oldukları cinsiyetçilik biçimlerinin analizi daha geniş feminist politik özgürleşmenin geleceğini hazırlayabileceğini söyleyebiliriz (Lazar, 2007, s. 10-11).

Modern feminizmin feminist metodolojiye kattığı en önemli açılımlardan biri biyolojik durum olan cinsiyet ile toplumsal durum olan toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı gündeme getirmesidir (Cameron, 1997, s. 22). Bu durum Simone de Beauvoir'ın çoğunlukla İkinci Cinsiyet adlı kitabındaki çıkarımlarına dayanmaktadır. Beauvoir, kadın olarak doğma ile toplumsal olarak kadın rolünün birbirinden farklı olduğunu gözler önüne sermiştir (Beauvoir, 2010, s. 330). Beauvoir (2010, s. 23) sorunun temelden başlayarak kavranması gerektiğini düşündüğünden, ilk olarak kadınların gerçekten var olup olmadığı sorusuna gider. Buradaki anlaşmazlık noktasıysa cinsiyet ilişkilerinin indirgenemez cinsel farklılıklara ait bir temele sahip olması için ne kadar ileri götürülmesi gerektiğidir (Cameron, 1997, s. 22).

Irigaray sorunu daha derinde görmektedir, Beauvoir' un aksine Irigaray özcüdür yani biyolojik cinsiyetin kadını var ettiğini savunur (Lennon, Whitford, & Braidotti, 1994, s. 28). Irigaray kadının dilin olmadığını bu sebepten ötürü temsil edilemediğini yani kadın öznesinin var olmadığını dile getirir. Onu var edebilmek için Lacancı sembolik evrenini kullanır. Cixous gibi Irigaray' da Batı kültüründe kadının yerini yapısökümüne uğratarak, kadının felsefede temsil edilmediğini tanıtlar (Duran, 1995, s. 168-169). Irigaray ve Kristeva Batı kültürünü tek sesli olmakla itham eder. Tarif ettikleri bu fallosentrik³⁷ diskurun kadınların sesini ve varlığını hiçbir şekilde görmediğini söylerler (Sawicki, 1991, s. 1).

³⁷ Fallosentrik: Fallusun, erkek cinsel organının dünyayı yönettiğine dair ileri sürülen görüş. Günümüzdeki kullanımı daha çok Lacancı yaklaşımdan gelmektedir. Lacan, simge ve sembolleri yorumlarken fallusa geniş bir yer ayırmaktadır (Ruthven, 1990, s. 53-56).

Kristeva feminizmi reddetmesiyle bilinmekte, feminizmi bölünmüş ve herkesi temsil etmeyen bir oluşum olarak görmektedir. Kristeva, Irigaray gibi kadın ve kadın bedeni konusunda özcüdür. Kristeva aynı zamanda annelik konusunda özcü fikirlere sahiptir (Oliver, 1993, s. 94, 97-98). Cinsel farklılıklar yerine genel anlamda kişiler arası farklar üzerinde durmakta ve bunu tavsiye etmektedir. Kristeva daha çok Lacancı fallus merkezli mantığı tartışmaktadır. Tartışmayı cinsiyet farklılığı üzerinden yürütmektedir (Özkazanç A. , 2015, s. 4). Kristeva'nın abjeksiyon³⁸ kavramıyla ataerkil dilin kırılıp kadının özneye dönüşmesine imkan sağlanacağını düşünmektedir (Kancı & Tarcan, 2022, s. 327-328).

Cixous ise Kristeva'nın aksine kendini feminist olarak tanımlayan bir diğer düşünürdür. Dişil yazın akımını savunan yazar, bunu ataerkiye karşı kesin bir savunma ve kadınların sesini duyurmak için bir fırsat olarak görmüştür. Kristeva ve Irigaray gibi post yapısalcı akımdan gelen düşünürler cinsiyetsiz bir dil oluşturma idealini savunurlar. Cixous, Kristeva gibi Derrida'nın üzerinde çalıştığı fallus merkezini tartışmaktadır. Cixous kadınları eril diskura karşı iç-yazı³⁹ akımına davet eder, bunun ataerkil sistemi yapısökümüne uğratacağını savunur (Aydinalp, 2019, s. 65). Kadının otorite, özgürlük ve bedeninden alıkoyan ataerkiye karşı yazın akımının kadının kendi dünyasını oluşturmaya yardım edeceğini iddia eder (2019, s. 67).

Bu üç önemli düşünürün ortak yanları postyapısalcı olmaları ve dilin toplumsal değişim yaratacağına olan inançlarıdır. Üç yazar, ataerkinin gücünün kadının bir dile sahip olmasıyla çözüleceği inancına sahiptir. Kristeva'nın tam bir fikir birliğinde olduğu tartışmalıdır, cinsiyet bazlı farklılığa inanmasa da yine sembolik dilin kullanımın kadın için önemini savunur. Kadının birçok alanda eser çıkarması elbette önemlidir. Fakat son kertede dilin toplumsal yapıya etkisinin derecesi tartışmaya açıktır.

3.2.7. Toplumsal Cinsiyetin İkinci Cinsiyete Katkısı

Toplumsal cinsiyet çalışmalarının hareket noktası iki cinsiyet arasındaki farklılaşmanın doğal, hakikat olduğuna dair kanıksanmış varsayımı çürütme isteğidir (Wodak, 1997, s. 2). Feminist hareket bu varsayılan biyolojik ayrımın aslında kültürel olarak şartlandırılmış özelliklerin cinsiyete özgü nitelikler olarak kabul edilmesini eleştirmektedir. Feminist yazarlar bu tuzağa düşmemek için cinsiyet ve toplumsal cinsiyet

³⁸ Abjeksiyon: Kristeva abjeksiyonu biyoloji üzerinden tanımlar. Abjeksiyonu anne ve çocuğun birbirinden ayrılması veya bedenin kendi atıklarından ayrılması olarak tanımlar (Oliver, 1993, s. 104-106).

³⁹ İç-yazın: Cixous tarafından önerilen kadınları iç dünyalarını yazmaya teşvik eden bir akımdır (Aydinalp, 2019, s. 65).

arasındaki kavramsal ayrıma gitmişlerdir. Cinsiyet/toplumsal cinsiyet arasındaki kavramsal ayrım, doğuştan edinilen cinsiyet ile toplumsal kodlarla taşınan cinsiyet kodlarının arasındaki nüansı belirginleştirmek için yapılmıştır. Çünkü cinsiyetin kendisi tek başına birey için büyük önem arz etmemektedir. Cinsiyet, asli olarak toplumsal hayat için bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla cinsiyete atfedilen özelliklerin kültürel yapılar olduğunu, sosyal olarak belirlendiğini ve değiştirilebileceği söyleyebiliriz (Wodak, 1997, s. 2-3).

Cinsiyetin bir çeşit sembol olarak görülüp yüceltilmesi veyahut aşağılanması mantık sınırları içinde değildir. Çünkü saf bir cinsiyet tipi bulmak zordur. Bu tip arayışların üniter cinsel karakter modelinin yani tek tipleştirilen cinsel ideolojinin birer parçası olduğu söylenebilir. Bu tip analizler toplumdaki kadın ve erkek eşitsizliğini körüklemeye devam etmektedir. Önemli olan nokta sosyalleşme sürecidir. Çünkü kişiyi son noktada belirleyen sahip olduğu biyolojik cinsiyet değil toplumsal sosyalleşme sürecidir (Wodak, 1997, s. 2-4).

3.2.8. Diskur ve Feminist Dil Çabaları

Diskur terimi, diskuru içeren bütün anlam işaretlerin toplamını ifade eder. Düşünme eylemi, sözel olmayan işaretler kapsama alanına girmektedir. Diskurun kullanım aşamasındaki anlamları genellikle yansız bir şekilde işlenir. Yani diskursif kullanım işlenirken genellikle kısa bir metin dizisinin mi kastettiği yoksa bütün bir metni mi işaret ettiği soyut bir olgu olduğundan genellikle belirsiz bir tablo çizer (Wodak, 1997, s. 4).

Foucault (1972, s. 76) diskurun ve sistemin birbirini birlikte ürettiğini iddia eder. Diskurun analiz edilen kesiminin kesinlikle diskurun son durumları olmadığını belirtir. Diskurun analizinin nihai durumunu vermediğini bir sistemin başlangıcını bile belirleyecek seviyede olmadığını, bu sonsuz düzenekleri tanımlamanın mümkün olmadığını dile getirir. Eğer tamamlanmış sistemin ardında oluşan analizleri görmek istersek bunu hayatın içeriğine dahil olmayan muazzam bir sistemsel yoğunlukta bulabileceğimizi söyler. Dahası bu yoğunluk ilişkilerinin metnin kendisi olamayacağını ama diskura yabancı olmadığını işaret eder. Bu diskur öncesi olarak kabul edebileceğimiz durumun bir düşünceye hitap ettiği, bilinç içinde sayılabileceği veya göstergesel bir panorama sunduğu anlamına gelmez.

Diskurun öncesi oluşumun belirli açılardan diskura denk geldiği noktalar vardır, bu sebepten ötürü diskurun içine gömülü olduğunu söylenebilir. Foucault (1972, s. 76)

bu noktaları yakalamak için metinden düşünceye, konuşmadan sessizliğe, dıştan içe, uzamsal dağılımdan anın saf hatırasına, yüzeysel çokluktan derin birliğe geçme safhasında analiz eden kişinin bile yine diskurun içerisinde kalacağını savunur.

Sosyolinguistik⁴⁰ ve diskur analizlerinde cinsiyet/toplumsal cinsiyet üzerine araştırmalar 1970'lerin başında başlamıştır. Cinsiyete özgü dil davranışı çalışmaları genellikle çelişkilidir. Çünkü cinsiyete özgü dil kullanımı, varsayım alanına kaydığı söylenebilir. Bu husus fazlasıyla görünmez olduğundan, bu konuda araştırma yapan yazarın cinsiyet, toplumsal cinsiyet, metodoloji ve kullanılan örnekler gibi konularda kendi örtük varsayımlarına yer verdiği iddia edebilir (Wodak, 1997, s. 1).

Foucault diskur ile iktidar arasındaki bağlam sorununu ortaya koyan öncü düşünürlerdendir. Foucault'da diskur, yaygın olarak farklı sahalara ait olabilirken yine de ortak çalışma kurallarına uyan ifadeler birliğinin karşılığı olarak yer almaktadır (Revel, 2012, s. 114). Kısaca diskurun hakikati algılayış tarzımızı inşa eden sistem olarak ele alınması gerektiği ima edilmektedir (Mills, 2003, s. 54). Foucault diskurun kimliklerimizi oluşturduğu, şekillendirdiği ve bu kimlikler arasında belirli ilişki şekillerini meşrulaştırdığı tespitini yapar. Böylece insanların sınırlı türlerden toplumsal ilişki biçimlerinin içine hapsediklerini ifade eder (Wooffitt, 2005, s. 151). Butler, Foucault ile aynı fikirde olarak cinselliğin diskurunun cinsiyeti yarattığını ileri sürer (McLaren, 2002, s. 99-100). Yani Butler'a (2002, s. 99-100) göre cinsiyet ve cinsellik gibi mefhumlar öznelere normlara uydurmak, onları standart hale getirmek için inşa edilmiştir. Butler, Foucault'dan yola çıkarak dilin özneyi oluşturmadaki önemi üzerine eğilir. Öznenin geldiği toplumsal yapının, diskurun ve disiplin iktidarının bedenler üzerindeki baskısını tartışır. Vardığı sonuç dilbilim (lingüistik) diskurunun bedenler için önemini teyit etmektir. Biz de yapılan okumalar sonucunda diskurun cinsiyet üzerindeki etkisini fark ettik, bu bölümün yazılma sebebi budur. Diskur, iktidar ve cinsiyet arasında bir bağ kurmak, sürekli/sürekli diskursa bilinç dışı ve bilinçli olarak insanları belirli yönlere yönlendirildiğini gösterebilmek için seçilmiştir. Yönlendirme sarmalına tek başına takılmamak mümkün değildir çünkü öznenin hareketleri kendi bilişsel ve toplumsal kısıtlarına bağlıdır. Fakat bu noktada sadece karanlık bir tablo çizmek yanlıştır. Foucault'nun geç dönemlerinde özneye dönmesi bizi belirli bir özgürlük ihtimallerinin varlığını tartışabileceğimiz ihtimaline götürmüştür. Keza Foucault 'kendilik

⁴⁰ Sosyolinguistik: Toplum dilbilimi. Kültürel normların ve toplumun dil kullanımı üzerinde etkisinin analizi yapan dilbilimi ve sosyolojinin kesiştiği disiplinler arası bir araştırma koludur (Khajeh, 2018, s. 1-2).

teknolojileriyle' bunu yapmaktadır. Foucault'nun öznenin belirli bir dereceye kadar özerklik elde edebilmesini ancak benliğin yeniden inşasıyla mümkün olduğuna olan inancı kendilik tekniklerinin önemini gündeme getirmiştir. Etiğin daha çok bireysel boyutta kalmasını ve radikal bir özeleştirici biçimini alması gerektiğini savlar. Yani artık evrensel değerler aramak yerine kendimizi inşa etmeye çalışmamız gerektiğini salık verir. Özne olarak kendimizi tanımamıza yol açacak bir eleştiri pratiğine ihtiyacımız olduğunu işaret eder. Fakat Foucault'nun yaptığı analiz feministler tarafından sorunlu bulunacaktır. Çünkü Foucault'nun önerdiği kendilik teknikleri antik çağda daha çok benlik ilişkileri, dominasyon, savaş, fetih ve hiyerarşi kavramlarıyla karakterize edildiğinden (Foucault M. , 1990, s. 91-92) sorunludur. Kendilik teknikleri içinde olan bu tür bir yönelim, kendi kendini denetlemenin dayattığı tahakküm ve tabi olma yapılarını ortaya çıkarmaktadır. Foucault antik etiğin cinsiyetçi ve elitist boyutundan uzaklaşmıştır (Foucault M. , 1984b, s. 344-348). McNay ise buna rağmen Foucault'nun Antik Yunan kendilik hakimiyeti (*self-mastery*) konusunu yazınlarında halen muhafaza etmesini eleştirmektedir (McNay, 1994, s. 258-260). Bir sonraki bölümde 'Kendilik Tekniklerinin Feminist Eleştirisi' yer alacaktır.

3.3. Foucaultcu Kendilik Tekniklerinin Feminist Eleştirisi

Foucault kendilik kaygısı/kendilik teknikleri terimini yönetişimsellik teriminin uzantısı içerisinde ele almıştır. Bu durumun nedeni kendilik yönetimi tekniklerinin ancak başkaları ile iletişim halinde olmasıyla analiz edilebileceği görüşüdür. Kendilik teknikleri terimi hakikatin sınırları dahilinde özneyi bireyselleştiren, kendi kendini dönüştürmede ona yardım eden deneyimlerin ve tekniklerin bir araya gelerek oluşturduğu kümelerdir (Revel, 2012, s. 87).

Foucault'nun kendilik teknikleri kavramsal olarak Helenistik ve Roma döneminin kendilik kaygısının kendini bilme ilkesinin (*gnöthi seauton*)⁴¹ bazı unsurlarını taşıyada ona indirgenmesi doğru olmaz. Foucault'nun kendilik teknikleri daha çok kendilik kaygısı (*epimeleia heautou*)⁴² kavramına doğru bir yaklaşımı vardır. Kendi yazınlarında da bunu dile getirir (Revel, 2012, s. 87-88). Foucault (1988a, s. 19-20) bu kavramsal

⁴¹ *Gnöthi seauton*: 'Kendini bil' olarak çevrilen Antik Yunan terimidir. Antik Yunan ve diğer düşünürler tarafından ele alınmış kadim bir terimdir (Özdemir, 2021, s. 398).

⁴² *Epimeleia heautou*: Kendilik kaygısı olarak çevrilebilen terimdir. Foucault'nun son dönem yazınlarında önemli bir yer tutmuştur. Bedenin eğitiminden başlayıp kişinin özne olabilmesi için kendine dönmesi, kendine özen göstermesidir (Revel, 2012, s. 87-89).

tercihinin nedenini kendilik kaygısının (*epimeleia heautou'nun*) kendini bil (*gnōthi seauton'u*) öğretisini öncelediği savunarak açıklar.

Greko-Romen geleneğinde kendilik teknikleri bireysel özgürlüğü belirleyen etik eşikti. Platon diyaloglarından başlayarak Epictetus ve Marcus-Aurelius'a kadar bu çizgiyi takip edilirse kendilik teknikleri temasının tüm etik düşüncelere nüfuz ettiği görülecektir (Foucault M. , 1984a, s. 115-116). Kendilik teknikleri zamanla bir tür bencillik olarak görülmüş ve kınanmıştır. Hem Yunanlılar hem de Romalılar iyi bir yurttaş olabilmek için bireyin kendini tanıması yani kendilik teknikleriyle hemhal olmuş olması gerektiğine inanmışlardır. Etiğin kendilik tekniği olduğunu iddia edilmese de Antik Çağda etik bir özgürlük uygulaması olarak temel zorunluluk gibi görülmüştür.

Kendilik tekniklerinin iki problemi ortaya çıkardığı öne sürebilir (Revel, 2012, s. 88). İlki kendilik tekniklerinin klasik anlayıştan hareketle çileciliğin (asketizmin) doğuşunun çoğunlukla Hristiyanlığın içinde alınması sorunsalıdır. İkinci problem ise kendilik tekniklerinin üzerinde önemle durduğu inceleme alanı olan cinsel ilişki biçimlerinin (aphrodisiaların) tarihiyle ilişkilidir⁴³ (Revel, 2012, s. 88). Kendilik tekniklerinin avantajı veya dezavantajı bireylerin kendileri ve diğerleri üzerinde sahip olabileceği iktidar biçimleri ile analiz edebilir (Revel, 2012, s. 88). Çünkü kendilik teknikleri yapısı itibarıyla yalnız kişisel alanda kalmaz, toplumsal alana yayılmıştır. Bunu çeşitli alanlardaki yazarların ve devlet insanlarının bu tekniğe dönmesinde rahatça görebiliriz.

Klasik Antik Çağda kendilik teknikleri ile popülasyon için kaygı duyma birbirinden ayrılan unsurlar değildir. Zıttı olarak başkalarıyla olan yatay veya dikey ilişkiler ağının özgür öznenin sürekli etrafında hareket etmesi onu asli unsur yapan içerimlerdir (Revel, 2012, s. 89). Çünkü özgür erkek için ideal davranış biçimi karısı ve çocukları dahil olmak üzere üzerinde hüküm sürdüğü özneleri iyi yönetebilmektir (Foucault M. , 1984a, s. 130). Kendilik tekniklerinin asıl karakteri diğerlerini yönetme üzerinedir, bunun içinse ilk olarak kişinin kendi üzerinde hakimiyeti olmalıdır. Bu kendilik tekniklerine başvurmadan geçer. Foucault Hristiyan pastoralığının özgün yanının içindeki çileci teknikler değil kendilik teknikleriyle hem hal olma noktasında yatmakta olduğunu iddia etmiştir. (Revel, 2012, s. 89).

Foucault öznenin, belirli bir dereceye kadar özerklik elde edebilmesini ancak benliğin yeniden inşasıyla mümkün olduğuna olan inancı kendilik tekniklerinin önemini

⁴³ İki problem konu ile bağlantısı olmaması dolayısıyla ele alınmayacaktır.

gündeme getirmiştir. Çünkü kendiliğin inşa edilebilmesi için kendilik teknikleri elzem bir konumdur. Foucault (1984b, s. 45-46) günümüz için etiğin artık evrensel ahlaki yasalara veya inanç sistemlerine dayandırılmasını önermez. Etiğin daha çok bireysel boyutta kalmasını ve radikal bir özeleştirici biçimini alması gerektiğini savlar. Yani artık evrensel değerler aramak yerine kendimizi inşa etmeye çalışmamız gerektiğini salık verir. Özne olarak kendimizi tanımamıza yol açacak bir eleştiri pratiğine ihtiyacımız olduğunu işaret eder. Kısaca Foucault için kendiliğe dayanmadan radikal politik bir biçime dönüşmek mümkün değildir. Yani Foucault'nun radikal bireysel politikayı politik değişimin merkezinde gördüğünü söyleyebiliriz (McNay, 1992, s. 98-100).

Foucault'nun önerdiği kendilik teknikleri antik çağda daha çok benlik ilişkileri, dominasyon, savaş, fetih ve hiyerarşi kavramlarıyla karakterize edildiği (Foucault M. , 1990, s. 91-92) için sorundur. Kendilik teknikleri içinde olan bu tür bir yönelim, kendi kendini denetlemenin dayattığı tahakküm ve tabi olma yapılarını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle Foucault'nun kendimizle olan ilişkimize vurgu yapması önemli olsa da kendine hakimiyet tekniğinin dayandığı tarih sebebiyle şüpheli bir aşamada kalmaktadır (O'Grady, 2005, s. 84-85).

Foucault'nun etik ve kendilik teknikleri üzerine olan çalışmaları benlik denetlenmesinin kadın benliğinin üzerindeki zararlı etkileri azaltılabileceğine dair bir çıkış yolu sunsa da kesin bir sonuca gittiğini söylemek abartıya kaçmak olabilir (O'Grady, 2005, s. 84-85). Foucault antik etiğin cinsiyetçi ve elitist boyutundan uzaklaşmıştır (Foucault M. , 1984b, s. 344-348). McNay (1994, s. 258-260) ise buna rağmen Foucault'nun Antik Yunan kendilik hakimiyeti (self-mastery) konusunu yazınlarında halen muhafaza etmesini eleştirmektedir.

Kendine hakim olmanın eril doğası, kişinin karakterinin dışıl yönlerine karşı bir savaşı önermektedir. Kadın olanın bu aşağılanması, başkaları üzerinde hakimiyetin toplumsal düzeyde ayyuka çıkmasını sağlayan unsurlar arasındadır. Feminist bir perspektiften bakınca Foucault'nun kendilik teknikleri modernite deneyimi olarak gözüксе de cinsiyetçi pratikleri normalleştiren belirli bir gelenekten gelmesi dolayısıyla sorunlu olduğu söylenebilir (McNay, 1994, s. 258-260). Bu aslında Foucault'nun bahsettiği prensiplerle çatışmaktadır. Çünkü benlik etiğinin ilk görevi ayrıntılı bir öz eleştiridir ve bu noktada söylenen yapılan ile bağdaşmamaktadır. Foucault etiğin genel geçer yapısını es geçmekten bahsetse de aslında kendilik tekniği etiğinin toplumsal cinsiyet yapıları üzerindeki olası etkilerini görmezden gelmiştir (McNay, 1994, s. 258-260).

Bazı feministler, kendilik tekniklerinin feminist bir etik için uygun bir temel oluşturmadığını çünkü toplumsal cinsiyetin her türlü kolektif feminist politikanın yapabildiğinden daha fazla değişim yaşattığını savunurlar. Foucault'nun özneyi konumlandırma çabalarının Aydınlanmayı yaşamış ve şimdi bunu eleştirmeye çalışan erkek bakışının bir iz düşümü olduğunu öne sürerler. Buna karşın Aydınlanmanın nimetlerinden faydalanmamış, marjinalleşmiş grupların kendilerini nasıl var edeceği ve nereye konumlandıracağı konusu kendilik tekniklerini zora sokan sorunlardandır (McNay, 1992, s. 112). Öznellik kavramının tam önemi vurgulandığı zamanda bu kavramdan vazgeçme durumu haliyle bir diğer eleştiridir (Hartsock, 1990, s. 163). Bununla birlikte Foucault'nun kendilik tekniklerinde bahsettiği öznenin yurttaş erkek olması bir başka sorundur. Çünkü kendilik tekniklerinin kökeninin ataerkiden gelmesi savunulmasını zorlaştıran unsurlardan biridir. Tabii olarak bunu tam bir negatiflik içinde anmak yanlıştır. Buna karşın McNay (1992, s. 112) vatandaşlığa dayanan kendilik tekniklerinin yerine başka alternatifler getirilebileceğini savlar. Bu durum olası bir çözüm yolu olabilir.

Değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta Foucault'nun çalışmalarında kendilik tekniklerinin başkalarına yönelik kapsayıcı bir içerik sunmamasıdır (O'Grady, 2005, s. 87-88). Foucault (1984a, s. 119) antik etikte başkalarına hükmetme durumunun ancak kişinin arzularını öldürmesiyle son bulacağını düşündüğünden bu olasılığı gözden kaçırdığı söylenebilir. Çünkü antik etik başkalarına hükmetme hırsını etiğin içinde saymadığı için bunun tartışmasının yapılmasını anlamsız görmüştür. Foucault'da başkalarına hükmetme hırsının kendilik tekniklerinin ihmal edilmesi olarak görür. Aslında vurgulanması gereken en önemli nokta kendilik tekniklerinin kaçınılmaz olarak hiyerarşik bir yapı dolayısıyla uygulanagelmesidir (O'Grady, 2005, s. 87-88). En azından kronolojisi bunu göstermektedir. Tarihsel olarak kendilik tekniklerini uygulayan vatandaş erkek ile diğerlerinin arasındaki dengesizlik gözden kaçacak boyutta değildir (McNay, 1992, s. 172).

Foucault'da kendilik tekniklerinin genel geçer bir açılımını sunmadığı için bu durum sorunlu olarak kalmıştır (O'Grady, 2005, s. 87-88). Foucault tahakküm altında kalmanın iktidara karşı bağımsızlık kazanmaya yol açacağı ve bunun olası bir direniş için hazırlık olduğunu iddia etse de (Foucault M. , 1984a, s. 122-124) McNay (1992, s. 172-174) bunun iyimser bir yaklaşım olduğunu direnişin her zaman kolayca ortaya çıkmadığını savlar. Kısaca kendilik tekniklerinin bu kısmı iktidar ilişkilerinin cinsiyet bazında asimetrisini gösteren önemli noktalardan biridir.

Tarihsel olarak kendilik teknikleri ve cinsellik edimleri bir arada tartışılmalıdır. Bu durum Foucault'nun yazınlarında ve klasik kendilik teknikleri tarihselliğinde de böyledir. Foucault bu çıkış noktasını Antik Yunan'a dayandırmaktadır, son dönem yazınları ve konferansları kendilik teknikleri, etik ve cinsellik bilimi (*scientia sexualis*)⁴⁴ üzerinden gitmiştir. Bu sebepten ötürü bir sonraki bölümde 'Cinsellik' konusu işlenecektir.

3.4. Cinsellik

İnsanın psikofiziksel doğasının içinde cinsellik ayrı bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Halperin, 1989, s. 259). Ayrıca cinsellik geleneksel olarak onunla eşleşen kişisel ve toplumsal yaşamın diğer alanlarından kavramsal olarak ayrılır. Cinsellik aynı zamanda cinsel kimlik üretir. İnsanların cinsellik düzeyinde bireyselleştikleri ve cinselliklerinde birbirlerinden farklı oldukları söylenebilir. Aslında cinsellik nedeniyle farklı varlık türleri, cinslerine özgü davranışlar sergilendiğini söylemek yanlış olmaz (Halperin, 1989, s. 259). Ayrı bir varoluş alanı olarak cinselliğin özerkliği, insan doğasında bireyleşme ilkesi olarak işlev görmesi bakımından önem gösterilmesi gerekmektedir (Halperin, 1989, s. 259). Ama bu durum modern zamanlar cinsellik araştırmalarında açıklığa kavuşmuştur. Öncesi için böyle bir ayırım yapmak hatalı olabilir.

Robert Padgug (1979 , s. 16) cinselliğin modernite öncesi halinin birbiriyle mutlak surette pek bağlantılı olmayan eylemler olduğunu ifade eder. Eğer bağlantılı olsalardı modern zamanlardaki halinden çok farklı olan bir grup eylemler dizisi olması gerekirdi. Padgug, akrabalık ve aile gibi kurumlarının cinsel alanı oluşturmadığını hatta cinsiyetin de bu konuda ciddi bir katkısı olmadığını savlar. Cinsel eylem gruplarının doğası gereği politik, ekonomik veya sosyal olarak değerlendirdiğimiz kurumlarla, düşünce kalıplarıyla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olduğunu iddia eder. Bu duruma popüler bir örnek olan Antik Yunan verilebilir. Antik Yunan hiyerarşik yapısında cinsellik disipliner bir yapı içinde değildir. Toplumsal yapı her ne kadar eleştirel olsa da heteroseksüellik tek cinsel iletişim yolu olmamıştır (Halperin, 1989, s. 260).

İnsan cinselliğini net ayırt edici noktasının praxis olan dil, bilinç, sembolizm ve emeğin inşasında oynadığı benzersiz rol olduğu söylenebilir. Bu praxis maddi yaşamın

⁴⁴ Scientia sexualis: Cinsellik bilimi olarak addedilen latince kavramdır. Foucault'nun son dönem yazınlarının ana temalarından biridir. Batı kaynaklı cinsellik edimini açıklayan nosyondur (Foucault M. , 1978, s. 58). Bunun karşıtı Doğu kaynaklı ars erotica'dır.

üretimi ve çoğaltılmasında büyük rol oynar. Bu praksis sayesinde insanlar doğanın içinde sürekli değişen bir insan dünyası üretirler. Bireyler bedenlerinin fizyolojik gerçeklerini bilmeye, anlam vermeye çabaladıkları gibi dünyaya düzen ve anlam vermeye çalışırlar. Cinsellik tarihinin içeriği insanın sosyal ilişkileri, üretken faaliyetleri ve insan bilinci tarafından sağlandığı söylenebilir. Dolayısıyla cinsellik tarihi anlamı ve içeriği sürekli bir değişim süreci içinde olan bir öznenin tarihi yani sosyal ilişkilerin tarihidir (Padgug, 1979 , s. 11).

Özetle cinsellikle ilgili modern varsayımlar onu özel yaşam alanına içkin bir kategori olduğu yönündedir. Böyle bir görüş cinselliğin bireysellik alanına sıkışmasına neden olmaktadır. Bireysel ve toplumsal olarak bu konunun bölünmesi, cinselliğin sade bu alana rezerve olan bir husus olarak görünmesine yol açmaktadır (Padgug, 1979 , s. 8). Böylelikle cinsellik alanı sanki genel geçer bir kural gibi statik ve kalıcı bir yapıya dönüştürülmeye çalışılmakta, dogmatik bir evrene hapsedilmektedir. Feministler, cinselliğin kutsal sayılması durumuna olan itirazlarını dile getirmekte ve onu görünür kılıp araştırma yapılacak bir alana dönüşmesi yolunda çabalamaktadırlar (Millet, 2000, s. 19-24). Çünkü cinsellik gibi tabu bir kavramın dominasyonun ve şiddetin en yoğun yaşanabileceği alanlardan birine dönüşme potansiyeli oldukça yüksektir (Moi, 1985, s. 97).

3.5. Cinsel Eşitsizlik ve Foucault

Cinselliğin eşit olmayan iktidar yapısına ait olduğunu iddia edenlerden biri olan Kate Millet (2000, s. 24-25), cinselliğin bir politik yapı içinde olduğunu öne sürmüştür. Millet, cinsellik alanının iktidarın varlığının net şekilde görüldüğü temel alanlardan biri olduğunu savlamıştır. Aynı şekilde Foucault (1978, s. 103) cinselliğin iktidarın çekim merkezinde ortaya çıktığını söylemiştir.

Foucault (1978, s. 44-45) feministler gibi cinselliğin iktidar tarafından inşa edildiğini savlar. Cinsellik biliminin (*scientia sexualis*'in), modern bilginin doğası dolayısıyla bir dizi cinsel aşırılıklar ürettiğini iddia eder (Moi, 1985, s. 97). Ama Marksistler ve feministlerden ayrı olarak bu aşırılıkların yalnızca haz için üretildiğini savunur.

Foucault'nun metodolojisinde doğal cinsiyet kavramı ilksel bir manaya gelmemektedir. Aynı zamanda Foucault cinsiyetin tek anlamlı bir kavram olarak görmez. Foucault (2011, s. 216-225), cinsellik ile cinsiyet terimlerinin birbirinin yerini alamayacak farklılıkta olduğunu betimler. Cinselliğin, düşünüldüğünün aksine cinsiyete

uygulanmadığını savlar. Cinselliğin bedene, hazlara, evlilik ilişkilerine ve bireysel ilişkilere yönelik olduğunu belirtir. Cinsiyetin, cinsellik düzeneğiyle üstü örtülmüş olan dağınık ve karmaşık birlikler bütünü olduğunu savlar. Cinsiyet kavramı eğer cinsellik kavramını kapsıyorsa burada yapılması gerekenin cinsiyet ve cinselliğin ayrımını vurgulayan yeni kavramlar şeması oluşturmak olduğunu söyler (Revel, 2012, s. 36-37).

Cinsiyetin kendini anlama ve sosyal örgütlenme koşulları tarihsel olarak değişiklik gösterdiği öne sürebilir (McLaren, 2002, s. 127-130). Foucault bedensel yaşamın kendini dışa vururken, kişinin kendisini yalnızca cinsiyetiyle sınırlamasının kendiliğın tek ölçüsü olmadığını savlar. Foucault bunu Herculine Barbin örneğiyle betimlemiştir (McLaren, 2002, s. 127-130). Foucault (2010, s. viii-xviii), Herculine Barbin vakasında cinsellik diskurunun cinsiyetle ilgili konular hakkında hakikati üretmek için nasıl işlediğini örnekleme çalışmıştır. Böylelikle Foucault'nun gerçek cinsiyetin epistemolojik olarak var olup olmadığı sorununa yaklaşmakta olduğu iddia edebilir. Bu bizi cinsellik, cinsel kimliğin ahlaki ve sosyopolitik sorunlarla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu konusuna götürür. Diğer bir deyişle cinsiyet kategorileri, cinsiyet ve cinsel yönelim kategorilerinden daha doğal değildir (McLaren, 2002, s. 127-134).

Foucault (1978, s. 68-69) cinselliği modern bir tarihsel yapı ve diskur oluşturma biçimi olarak ele alır. Cinselliğin tarihinin onu inşa eden diskurlara başvurularak yazılması gerektiğini önerir. Foucault diskuru, özne ile nesne ve teori ile pratik arasındaki karşıtlıklarının üstesinden gelmek için bir teknik olarak kullanır. Aynı zamanda diskuru, iktidarı üreten bilgi ve dahli aygıtların çözümlenmesine yaklaşmak için kullanılan kavram olarak ele alır (Pollis, 1987, s. 402).

Foucault için cinsellikle ilgili soruların ve sorunların ele alınmasındaki temel amaç diskurun cinsiyetin hakikatine ulaşır ulaşmadığını sorgulamaktır. Foucault (1978, s. 11) cinselliğin nasıl konuşulduğu, konuşmayı kimlerin yaptığı, konuşanların bakış açıları ve bu konuşmaları teşvik edenleri ortaya çıkarmanın daha anlamlı olduğunu söyler.

Kısaca cinselliğin ve cinsiyetin feminizm için önemli bilgi alanları olduğu söylenebilir. Ama Foucault (1978, s. 11) cinselliği ele alırken kimin, neyi, ne zaman yaptığını, söylediğini ve niçin bu eyleme kalkıştığını sorunsallaştırmanın daha önemli olduğunu ifade eder. Çünkü cinsiyetin ve cinselliğin birbirinin yerine kullanılması veya onları değişmez unsurlar olarak almak (Foucault M. , 2011, s. 216-225) onları gizleyen iktidar ilişkilerinin farkına varmama durumuna götürebilmektedir.

Özetle Descartes'ten ve onu takip eden ardıllarından sonra özne artık belirli bir anlama kavuşmuştur. Yani özne kavramı belirli bir cinsiyet kümesi içerisinde kurulmuştur. Bu küme ise eril-merkezli kartezyen özne biçimidir. Kartezyen öznenin cinsiyetli kuruluşu diğer cinsiyet olan kadını, bu çemberin dışında bırakmış ve onu Beauvoir' un bahsettiği öteki konumuna düşürmüştür. Öteki olma hali, temsil edilmediği ve konuşmadığı için ne olduğu bilinmemektedir. Beauvoir ve Irigaray gibi diğer feministler bu durumu sorgulamış ve kendi cevapları ile ortaya çıkmışlardır.

Bu bölümde yoğunluklu olarak Foucault'nun özneyi nasıl ele aldığı tartışılmış onun için bir dönem sorunlu olan öznenin bir dönem sonra daha kabul edilebilir sınırlar içerisine alındığı görülmüştür. Feministler, Foucault'yu bu sebeple eleştirmektedir. Foucault ilk dönemlerinde öznenin artık yaşamadığını söylerken, kendilerini var etmeye çalışan feministler elbette ona karşı kuşkucu davranmışlardır. Daha sonra öznenin etkinliklerini kabule yanaşan Foucault'yu feministler mercek altına almışlardır.

Daha önceden bahsediliği gibi tezin iddiası ampirist ve duruş noktası teorilerinin artık iktidar mefhumunu açıklamada yetersiz kaldığıdır. Yetersizliğe bir yol bulmak için Foucault'nun bilgi ve iktidar problemine karşın sunduğu yol haritası takip edilmiştir. Fakat Foucault'nun bilgi ve iktidar problemine getirdiği çözüm, bizim başka bir sorunu görmemizi sağlamıştır. Aydınlanma düşüncesinin kadını özne olarak temsil etmediğini gözler önüne sermiştir. Kadının ne olduğu problemi bu döngü içerisinde tartışılmış ve bu bizi Marksizm kaynaklı egzistansiyalizme yani Beauvoir'a götürmüştür. Beauvoir kadının varlığını felsefi zeminde tartışan ilk kadın filozof olduğu için onun üzerinde önemle durulmuştur. Kadının varlığının temsili nasıl mümkün olur problemi tartışılırken, Fransız feministlerin üzerinde yoğunlukla çalıştıkları dilin feminist özneyi nihai çözüme ulaştıracağına yönelik çalışmalarına gidilmiş ama dilin nihai sonuca tek başına ulaştırmayacağı tespiti yapılmıştır. Böylelikle Foucault'nun kavramı olan ve dilin üstünde yer alan diskur kavramına gidilmiştir. Çünkü dil söylenen ve yapılan şeylerin tamamı değildir, diskur tarihselliği ve bununda ötesinde olması dolayısıyla ele alınmıştır. Diskuru, özneyi açıklamak için kullanmak isterken Foucault'nun son dönem yazınlarında özneyi işlediği 'kendilik tekniklerine' değinmek kaçınılmaz olmuştur. Yine özneyi anlatırken belirli bir tarihsellik içinde anlatıldığı ve toplumsal bir varlık olduğu için 'cinsellik' konusuna başvurmak gerekmiştir. Fakat nihai olarak anlaşılmıştır ki diskurda özne sorununu kısa sürede çözecek bir kavram değildir.

SONUÇ

Feministler bilimsel alana girdiklerinden beri kendilerini tanımlamak, tanıtlamak için kavramlara ihtiyaç duymuşlardır. Beauvoir bu akımın öncüsü olmuş, Fransız postyapısalcılar ve diğer feministler onu takip etmişlerdir. Bu çalışma bu akımı takip ederek ilk olarak kadınların tanımlanmamasını iktidara bağlamıştır. Dolayısıyla çalışma epistemolojileri tanımladıktan sonra iktidarı Foucaultcu çözümleme ile ele almıştır. İktidarı analiz edebilmenin yolu olarak özne kavramına başvurulmuştur. Foucault'nun iktidar ve özneyi birbirine indirgmeden incelemesi önemli bulunduğundan bu yol haritası takip edilmiştir. Çünkü araştırmanın okumaları feminist epistemolojiden bahsedilmek isteniyorsa önce özne mefhumunu tetkik etmeyi gerektirmiştir.

Foucault'nun özne kavramının iktidarla bağıntılı şekilde çözümleme çabası tek başına zor ve karmaşık olacağından, çözümlemeye yardımcı bir başka nosyon olarak diskur eklenmiştir. Diskurun bu iki kavramı önelediği, içerdiği düşünüldüğü için analize yardımcı kuvvet olarak alınmıştır. Fakat diskur Foucault'nun terminolojisinde daha kompleks şekilde ele alındığı için onu, iktidar ile özneyi içeren, kendilik teknolojileri ve cinsellik nosyonları izlemiştir.

Fakat nihai olarak anlaşılmıştır ki diskur, iktidar ve özne problemini kısa sürede çözecek bir nosyon değildir. Çözüm ancak uzun vadede diskur, iktidar-bilgi ve öznenin birlikte ele alınıp incelenmesi ile mümkün olunabilecektir. Kısaca bu çalışmanın ortaya çıkardığı en önemli nokta feminist epistemolojinin iktidar tanımlamasının dayandığı gelenekler günümüz koşullarını açıklamakta zayıf kaldığıdır. Bu zayıflığın Foucaultcu iktidar çözümlemesi ile güçlendirmesi gerekmektedir. Ancak Foucault'nun ortaya koyduğu literatürdeki cinsiyet odaklı çözümlemenin eksiklikleri hemen dikkati çekmektedir. Bu husus göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışma sırasında birçok akımdan gelen feminist epistemoloji içinden tezin yapısı ile uygun olanları seçmek ve onları Foucaultcu kavramlarla karşılamak zor olmuştur. Özellikle epistemoloji, feminist epistemoloji ve Foucaultcu yazının birbirinden karmaşık metinleri arasında mekik dokunmuş anlamlı bir metin oluşturmaya uğraşmak güç olmuştur.

Bu konuda yapılması planlanan ileriki araştırmaların diskur, özne ve iktidar üçlüsünü ele alacaklarsa tarihsel perspektifte konuyu işlemeleri ancak bu olgulara cinsiyet körü bir şekilde yaklaşılması gerektiği tavsiye edilmektedir. Nitekim çalışma sonunda

bu alanın özellikle Türkçe literatür ve Türk feminist yazın açısından oldukça bakir bırakıldığı görülmüştür

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2017). *The Omnibus Homo Sacer*. California: Stanford University Press.
- Anderson, E. (1995). *Feminist Epistemology: An Interpretation and a Defense*. *Hypatia*, 50-84.
- Anderson, E. (2020, Spring). *Feminist Epistemology and Philosophy of Science*. Retrieved July 2022, from *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*: <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=feminism-epistemology>
- Antony, L. M. (2003). *Quine as Feminist: The Radical Import of Naturalized Epistemology*. In N. Jack, L. H. Nelson, & L. M. Antony, *Feminist Interpretations Of W. V. Quine* (pp. 95-153). Pennsylvania: The Pennsylvania State University.
- Aydinalp, E. B. (2019). *İçeri'nin Dışarısı ve Kabuk'un İçerisi - Hélène Cixous ile Zeynep Kaçar'da Karşılaştırmalı Bir Dışıl Yazı ve Yapısöküm Okuması*. XIV. Ulusal Frankofoni Kongresi (pp. 59-75). İstanbul: Litera.
- Baron, B., & Kotthoff, H. (2001). *Preface: What does "Gender in interaction" mean?* In B. Baron, H. Kotthoff, B. Thorne, & A. Kyratzis, *Gender in Interaction* (pp. ix- xxiii). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Bartky, S. L. (1990). *Femininity and Domination: Studies in the Phenomenology of Oppression*. New York: Routledge.
- Baudrillard, J. (2003). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bayat, A. (2006). *Ortadoğu'da Maduniyet Toplumsal Hareketler ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beauvoir, S. D. (2010). *The Second Sex*. New York: Vintage Books.
- Bernauer, J. W., & Rasmussen, D. M. (1988). *The Final Foucault*. London: MIT Press.
- Bevir, M. (2008). *What is Genealogy?* *Journal of the Philosophy of History* 2, 263-275.
- Bibliography**
- Borchert, D. M. (2006a). *The Encyclopedia of Philosophy* (Vol. 3). (D. M. Borchert, Ed.) New York: Thomson Corporation.
- Borchert, D. M. (2006b). *Encyclopedia of Philosophy* (Vol. 6). (D. M. Borchert, Ed.) New York, U.S.A: Thomson Corporation.
- Borchert, D. M. (2006c). *Encyclopedia of Philosophy* (Vol. 7). (D. M. Borchert, Ed.) New York: Thomson Gale.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourneuf, É. (1996). *Pour Une Gnoséologie Objective Et Applicable*. *Philosophiques*, 265-283.

- Boyne, R. (2001). *Foucault and Derrida: The Other Side of Reason*. London: Routledge.
- Braidotti, R. (1994). *Nomadic Subjects Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
- Butler, J. (1987). Variations on Sex and Gender: Beauvoir, Wittig, Foucault. In S. Benhabib, D. Cornell, J. Butler, & N. Fraser, *Feminism as Critique*: (pp. 128-142). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1999). *Gender Trouble*. New York and London: Routledge.
- Butler, J. (2005). *Giving an Account of Oneself*. New York: Fordham University Press.
- Cameron, D. (1997). Theoretical Debates in Feminist Linguistics. In D. Cameron, R. Wodak, V. DeFrancisco, & N. Riithzel, *Gender and Discourse* (pp. 21-37). London: Sage Publications.
- Campbell, R. (1994). The Virtues of Feminist Empiricism. *Hypatia*, 9(1), 90-115.
- Cessario, R. (2005). *A Short History of Thomism*. Rome: CUA Press.
- Cisney, V. W., & Morar, N. (2016). Introduction: Why Biopower? Why Now? In V. W. Cisney, N. Morar, C. Penfield, & etc, *Biopower: Foucault and Beyond* (pp. 1-29). Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Clough, S. (2013). Pragmatism and Embodiment as Resources for Feminist Interventions in Science. *Contemporary Pragmatism*, 121-134.
- Code, L. (1991). *What Can She Know?* New York: Cornell University Press.
- Cooper, R. (2019). Pastoral Power and Algorithmic Governmentality. *Theory, Culture & Society*, 1-24.
- Crasnow, S. (2013). Feminist Philosophy of Science: Values and Objectivity. *Philosophy Compass*, 413-423.
- Cremonesi, L., Irrera, O., & Lorenzini, D. e. (2016). Foucault and the Making of Subjects: Rethinking Autonomy between Subjection and Subjectivation. In L. Cremonesi, *Foucault and the Making of Subjects* (pp. 1-11). London: Published by Rowman & Littlefield International.
- Démuth, A. (2016). *Introduction to the Study of the History of Epistemology*. Frankfurt: Peter Lang.
- Descartes, R. (1996). *Meditations on First Philosophy*. (J. Cottingham, Ed.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Duran, J. (1995). *Toward a Feminist Epistemology*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Eckert, P. (1990). The whole woman: Sex and gender differences in variation. *Cambridge University Press*, 245-267.

- Eflin, J. (2003). Epistemic presuppositions and their consequences. *Metaphilosophy*, 48-68.
- Ersöz, A. G. (2015). Özel Alan / Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınliğin "Doğası" Ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 80-102.
- Ferrier, J. F. (1854). *Institutes of Metaphysic: The Theory of Knowing the Mind*. London: W. Blackwood and sons.
- Foucault, M. (1971). Orders Of Discourse. *Social Science Information*, 7-30.
- Foucault, M. (1972). *Archeology of Knowledge*. New York: Tavistock Publications.
- Foucault, M. (1978). *Foucault, History of Sexuality (Vol. vol. 1)*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1978). *History Of Sexuality (Vol. Vol.1)*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1979, October 10 and 16). Omnes et Singulatim: Towards a Criticism of 'Political Reason'. *The Tanner Lectures on Human Values*, pp. 225-254.
- Foucault, M. (1980). *Power Knowledge Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795.
- Foucault, M. (1983). Structuralism and Poststructuralism. 195–211. (G. Raulet, Interviewer, & J. Harding, Translator) *Telos*.
- Foucault, M. (1984a, January 20). The Ethic of Carefortheself as a Practice of Freedom. (R. Fernet-Betancourt, H. Becker, A. Gomez-Müller, & J. D. Gauthier, Interviewers)
- Foucault, M. (1984b). *The Foucault Reader*. (P. Rabinow, Ed.) New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1988a). Technologies Of The Self. In M. Foucault, L. H. Martin, & H. e. Gutman, *Technologies Of The Self* (pp. 16-50). London: Tavistock Publications.
- Foucault, M. (1988b). The Political Technology of Individuals. In L. H. Martin, H. Gutman, & P. H. Hutton, *Technologies Of The Self* (pp. 145-163). London: The University of Massachusetts Press.
- Foucault, M. (1990). *The Use of Pleasure (Vol. Volume 2 of The History of Sexuality)*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (1993). *Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Random House.
- Foucault, M. (1997). *Society Must Be Defended*. New York: Picador.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler*. Ankara: İmge Kitapevi.

- Foucault, M. (2002a). *Kiliniğin Doğuşu*. Ankara: Epos Yayınlan.
- Foucault, M. (2002b). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınlan.
- Foucault, M. (2005). *The Order of Things*. London: Routledge.
- Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2009). *Security, Territory, Population; Lectures At The Collège De France, 1977–78*. Hampshire: Macmillan Publishers Limited.
- Foucault, M. (2010). *Herculine Barbin*. New York: Vintage Books Edition.
- Foucault, M. (2011). *Entellektüelin Siyasi İşlevi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus: College de France Dersleri (1977-78)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2014a). *Bilginin Arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014b). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014c). *Sonsuza Giden Dil*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giroux, H. A. (1988). Postmodernism And The Discourse Of Educational Criticism. *The Journal of Education*, 5-30.
- Glanzberg, M. (2022, June 20). Truth. Retrieved from Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=truth>
- Halperin, D. M. (1989). Is There a History of Sexuality? *History and Theory*, 257-274.
- Hamlyn, D. W. (1967). *The Encyclopedia of Philosophy (Vol. 3)*. (P. Edwards, Ed.) New York: Macmillan.
- Hancerlioglu, O. (1992). *Felsefe Ansiklopedisi (Vol. 1)*. Istanbul: Remzi Kitabevi.
- Haraway, D. J. (1991). *Simians, Cyborgs, and Women*. New York: Routledge.
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. London: Cornell University Press.
- Harding, S. (1991). *Whose science? Whose knowledge?* New York: Cornell University Press.
- Harding, S. (1992). Rethinking Standpoint Epistemology: What Is "Strong Objectivity"? *The Centennial Review*, 437-470.
- Harding, S. (2004). Introduction: Standpoint Theory as a Site of Political, Philosophic, and Scientific Debate. In S. Harding, & D. E. Smith, *The Feminist Standpoint Theory Reader* (pp. 1-17). New York: Routledge.

- Hardt, M., & Negri, A. (2001). *Empire*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Hartsock, N. (1990). Foucault on Power: A Theory for Women? In L. J. Nicholson, J. Flax, & N. Hartsock, *Feminism/Postmodernism* (pp. 157-176). New York and London: Routledge.
- Haslanger, S. A. (2012). *Resisting reality: social construction and social critique*. New York: Oxford University Press.
- Hekman, S. (1991). Reconstituting the Subject: Feminism, Modernism, and Postmodernism. *Hypatia*, 44-63.
- Hekman, S. (1992). *Gender and Knowledge*. Michigan: Gender and Knowledge Elements of a Postmodern Feminism Northeastern University Press.
- Hekman, S. (2015). Simone De Beauvoir And The Beginnings of the Feminine Subject. *Feminist Theory*, 1-15.
- Horowitz, M. C. (1976). Aristotle and Woman. *Journal of the History of Biology*, 183–213.
- Huffer, L. (2010). *Mad for Foucault*. New York: Columbia University Press.
- Hundleby, C. e. (2011). Feminist Empiricism. *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis*, 28-45.
- Hutcheon, L. (2001). *The Politics of Postmodernism*. London and New York: Routledge.
- Kanci, T., & Tarcan, U. (2022). Beden, Abjeksiyon ve Patriarkal Tahakküm. *Alternatif Politika*, 311-331.
- Kant, I. (1784). *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* Berlin: Berlinische Monatsschrift.
- Keller, E. F. (1995). Gender and Science: Origin, History, and Politics. *Osiris*, 26-38.
- Keller, E. F. (1996). *Feminism and Science*. (E. F. Keller, & H. E. Longino, Eds.) Oxford: Oxford University Press.
- Khajeh, M. H. (2018). Toplumsal Cinsiyetin Sosyo-linguistik Göstergeleri: Tebriz Örneği. *Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Kornblith, H. (2006). In Defense of a Naturalized Epistemology. In J. a. Greco, *The Blackwell Guide to Epistemology* (pp. 158-170). Oxford: Blackwell Publishing.
- Kristeva, J. (1980). *Desire in language*. New York: Columbia University Press New York.
- Lawlor, L. (2022). Jacques Derrida. Retrieved August 2022, from The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/derrida/>
- Lazar, M. M. (2007). Politicizing Gender in Discourse: Feminist Critical Discourse Analysis as Political Perspective and Praxis. In M. M. Lazar, J. Holmes, R. Wodak, & L. M. Rojo, *Feminist Critical Discourse Analysis* (pp. 1-31). New York: Palgrave Macmillan.

- le Blanc, G. (2016). Becoming a Subject in Relation to Norms. In L. Cremonesi, O. Irrera, D. Lorenzini, & M. Tazzioli, Foucault and the Making of Subjects (pp. 129-137). London: Rowman & Littlefield International.
- Lemke, T. (2019). Foucault's Analysis of Modern Governmentality: A Critique of Political Reason. New York: Verso books.
- Lennon, K., Whitford, M., & Braidotti, R. e. (1994). Knowing the Difference: Feminist Perspectives in Epistemology. (K. Lennon, & M. Whitford, Eds.) London: Routledge.
- Locke, J. (2016). An Essay Concerning Human Understanding. In F. E. Baird, Philosophic classics: from Plato to Derrida (pp. 523-578). New York: Routledge.
- Longino, H. E. (1990). Science as Social Knowledge. New Jersey: Princeton university press.
- Longino, H. E. (1996). Cognitive and Non-Cognitive Values in Science: Rethinking the Dichotomy. In H. E. Longino, L. H. Nelson, J. Nelson, & R. N. Giere, Feminism, Science, and the Philosophy of Science (pp. 39-59). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Lytard, J. F. (1984). The Postlllodern Condition: A Report on Knowledge. Manchester: Manchester University Press.
- Lytard, J. F. (1997). Postmodern Durum. Ankara: Vadi Yayinlari.
- Maher, M. (1902). Psychology: Empirical And Rational. New York: Longmans, Green, & Co.
- Manne, K. (2017). Down Girl: The Logic of Misogyny. New York: Oxford University Press.
- Martin, G. P., & Waring, J. (2018). Realising governmentality: Pastoral power, governmenta discourse and the (re) constitution of subjectivities. The Sociological Review, 1-17.
- McHoul, A., & Grace, W. (2002). A Foucault Primer. London and New York: Taylor & Francis Group.
- McLaren, M. A. (1997). Foucault and the Subject of Feminism. Social Theory and Practice, 109-128.
- McLaren, M. A. (2002). Feminism, Foucault, and Embodied Subjectivity. New York: State University of New York Press.
- McNay, L. (1992). Foucault and Feminism: Power, Gender and the Self. Cambridge: Polity Press.
- McNay, L. (1994). Foucault A Critical Introduction . Cambridge: Polity Press.
- Millet, K. (2000). Sexual Politics. Chicago: University of Illinois Press.
- Mills, S. (2003). Michel Foucault . London: Routledge.
- Moi, T. (1985). Power, Sex And Subjectivity: Feminist Reflections On Foucault . Paragraph, 95-102.

- Moser, P. K. (2003). Philosophy of meaning, knowledge and value in the twentieth century. In V. C. J., & J. V. Canfield (Ed.), *Epistemology* (Vol. Vol. 10, pp. 197–246). New York: Routledge Press.
- Nagel, T. (1998). Reductionism and Antireductionism. *Novartis Foundation Semposium*, 3-14.
- Naples, N. (2007). Feminist Standpoint Theory. In G. Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. John Wiley & Sons.
- Narayan, U. (2004). The Project of Feminist Epistemology: Perspectives from a Nonwestern Feminist. In S. Harding, A. M. Jaggar, S. Hekman, & U. Narayan, *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies* (pp. 213-224). New York And London: Routledge.
- Nelson, L. H. (1990). *Who Knows: From Quine To A Feminist Empiricism*. Philadelphia: Temple University Press.
- Newman, L. (2019). Descartes' Epistemology. Retrieved August 2022, from Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/descartes-epistemology/>
- Nicholson, L. a. (1989). Social Criticism without Philosophy: An Encounter between Feminism and Postmodernism. *Social Text*, 83-104.
- Nolan, L. (2016). *The Cambridge Descartes Lexicon*. New York: Cambridge University Press.
- O'Grady, H. (2005). *Woman's Relationship with Herself*. London: Routledge.
- O'Meara, D. J. (1982). *Neoplatonism and Christian Thought*. New York: Suny Press.
- Ojakangas, M. (2005). Impossible Dialogue on Bio-power: Agamben and Foucault. *Foucault Studies*, 2:5-28.
- Okruhlik, K. (2004). Logical Empiricism, Feminism, and Neurath's Auxiliary Motive . *Hypatia* , 19(1) , 48-72
- Oliver, K. (1993). Julia Kristeva's Feminist Revolutions. *Hypatia*, 8(3), 94-114.
- Özdemir, M. (2021). Geç Stoa Döneminde “Etik” Sorununu Foucault Gözüyle Okumak. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 393-412.
- Özkazanç, A. (2015). İki Farklı Post-Yapısalcı Feminist olarak Kristeva ile Butler: Bir Karşılaştırma Denemesi. *Feminizm ve Queer Kuram*, 1-17.
- Padgug, R. A. (1979). Sexual Matters: On Conceptualizing Sexuality In History. *Radical History Review*, 20, 3-23.
- Perelmuter, Z. (2002). *Doxa Versus Episteme: A Study in Aristotle's Epistemology and Scientific Thought*. Doxa Versus Episteme. National Library of Canada, Ottawa.

- Pollis, C. A. (1987). The Apparatus Of Sexuality: Reflections On Foucault's Contributions To The Study of Sex In History. *The Journal of Sex Research*, 23(3), 401-414.
- Popkin, R. H. (2020, November 18). Skepticism. Retrieved August 2022, from Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/skepticism>
- Quine, W. V. (1951). Main Trends in Recent Philosophy: Two Dogmas of Empiricism . *The Philosophical Review*, 20-43.
- Repo, J. (2014). Herculine Barbin and the omission of biopolitics from Judith Butler's gender genealogy. *Feminist Theory*, 73–88.
- Repo, J. (2016). *The Biopolitics of Gender*. New York: Oxford University Press.
- Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rubin, G. (1998). Thinking Sex. In P. M. Nardi, B. E. Schneider, & G. Rubin, *Social Perspectives In Lesbian and Gay Studies* (pp. 100-134). New York: Routledge.
- Ruthven, K. K. (1990). *Feminist Literary Studies: An Introduction*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Samet, J., & Zaitchik, D. (2017, December 21). Innateness and Contemporary Theories of Cognition. Retrieved August 2022, from The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/innateness-cognition/>
- Sawicki, J. (1991). *Disciplining Foucault*. New York: Routledge.
- Schwitzgebel, E. (2002). A Phenomenal, Dispositional Account of Belief. *Nous*, 249–275.
- Siisiainen, L. (2015). Foucault, pastoral power, and optics. *Critical Research on Religion*, 1-17.
- Sosa, E. (2006). Skepticism and the Internal/External Divide. In J. a. Greco, *The Blackwell Guide to Epistemology* (pp. 145-158). Oxford: Blackwell Publishing.
- Steup, M. a. (2020, September 21). Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive. (M. R. Lab, Producer, & Stanford University) Retrieved May 2022, from Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/epistemology/>
- Stroll, A. a. (2021, February 11). Epistemology. Retrieved from Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/epistemology>
- Suchting, W. (1983). Knowledge and Practice: Towards a Marxist Critique of Traditional Epistemology. *Science & Society* , 2-36.
- Thibaut, F. (2018). The mind-body Cartesian dualism and psychiatry. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 3-3.

Tilley, E. (2018). Feminist Discourse Analysis. In G. Ritzer, C. Rojek, E. e. Tilley, G. Ritzer, & C. Rojek (Eds.), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (pp. 1-5). Oxford: John Wiley & Sons, Ltd.

Tuana, N. (1995). The Values Of Science: Empiricism From A Feminist Perspective. *Synthese*, 441-461.

Vanzo, A. (2013). Kant on empiricism and rationalism. *History of Philosophy Quarterly*, 53-74.

Wodak, R. (1997). Some Important Issues In The Research Of Gender And Discourse . In R. Wodak, D. Cameron, V. DeFrancisco, & N. Riithzel, *Gender And Discourse* (pp. 1-21). London: Sage Publications.

Wolenski, J. (2004). The history of epistemology. In I. S. Niiniluoto, *Handbook of Epistemology*. Dordrecht: Springer.

Wooffitt, R. (2005). *Conversation Analysis and Discourse Analysis*. London : Sage Publications.

Young, I. M. (1990). *Justice And The Politics Of Difference*. New Jersey: Princeton University Press.

Zeller, E. (1877). Über Die Gegenwärtige Stellung Und Aufgabe Der Deutschen Philosophie. Retrieved August 2022, from *Zur Geschichte Des Kritischen Denkens*: <https://www.gleichsatz.de/b-u-t/begin/kant/zellgabe.html>